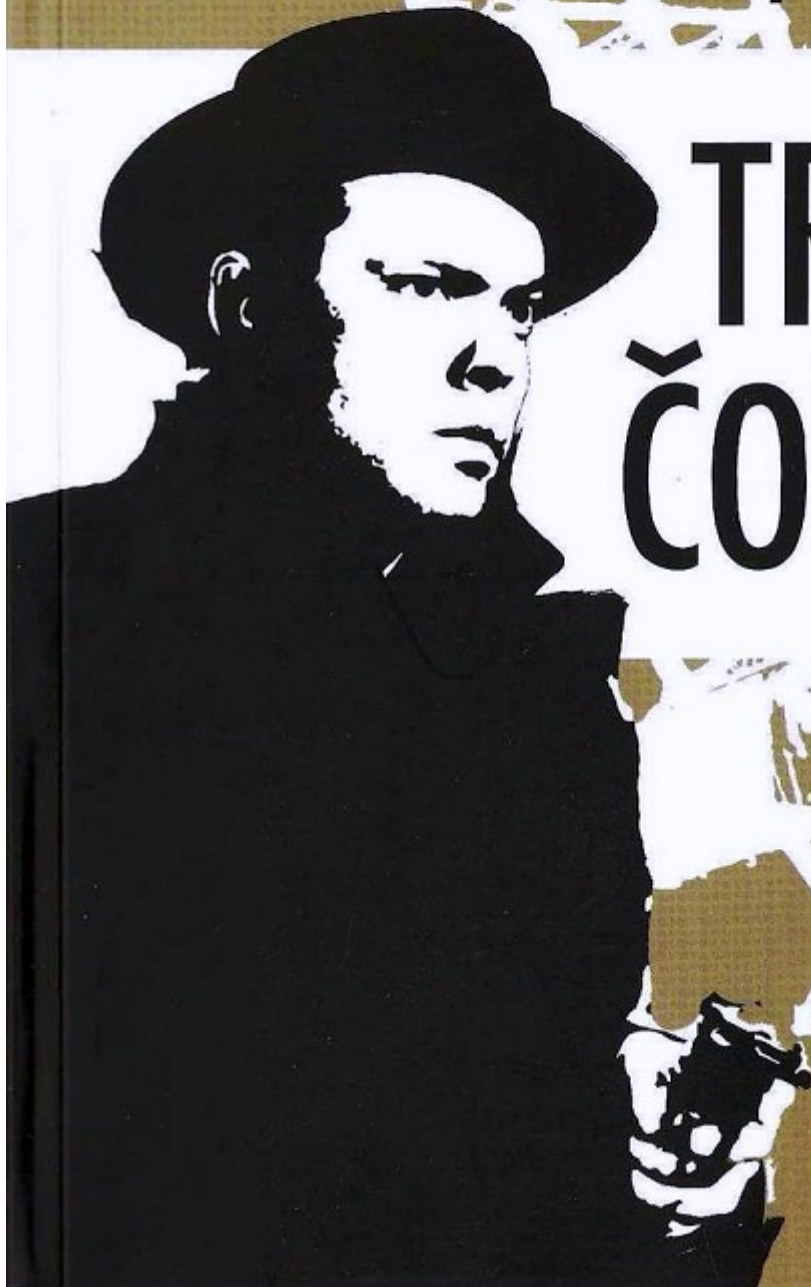

Grejem Grin

TREĆÍ
ČOVEK

Grejem Grin

TREĆI ČOVEK

IPS

Grejem Grin

TREĆI ČOVEK

bojana888

Karolu Ridu

U znak divljenja i odanosti i u znak
sećanja na one mnoge rane jutarnje
časove u Beču kod „Maksima”,
„Kazanove”, „Orijentala”.

UVOD

„Treći čovek” nije uopšte bio napisan da se čita već samo da se gleda. Kao mnoga i mnoga ljubavna pustolovina, počeo je za trpezarijskim stolom, a nastavio se uz mnoge glavobolje na raznim mestima: u Beču, Veneciji, Ravelu, Londonu, Santa Moniki.

Većina pisaca, verujem, nosi u glavi, ili u beležnicama prve zamisli za romane koji nikad potom ne budu napisani. Ponekad neki od njih pretura posle mnogo godina po njima i pomisli sa žaljenjem da je to mogao biti i dobar roman, nekada, u vreme koje je sada mrtvo. Tako sam i ja pre mnogo godina na poleđini omota za pisma napisao uvodnu rečenicu: „Prošle nedelje bio sam se oprostio s Harijem, kad je njegov mrtvački kovčeg spušten u smrznutu februarsku zemlju, tako da nisam poverovao kad sam ga video kako prolazi, ne pokazujući ničim da me je poznao, među gomilom nepoznatih ljudi na Strendu.” Ni ja sam, kao ni moj junak, nisam dalje pratio Harija, i kad me je Aleksandar Korda zamolio da napišem scenario za film za Karola Rida - koji bi došao posle našeg „Palog idola” - nisam imao da mu ponudim ništa više od te rečenice. Mada je Korda želeo film o okupaciji Beča od strane četiri sile, bio je spreman da me pusti da nastavim traganje za Harijem Lajmom.

Meni je skoro nemoguće da napišem filmski komad a pre toga ne napišem roman. Čak i film zavisi i od nečeg više, a ne samo od zapleta. I on do izvesne mere zavisi od opisa karaktera, raspoloženja i atmosfere; a čini mi se da mi je sve to skoro nemoguće da prvi put dam u dosadnom stenografski kratkom scenariju. Čovek može u scenariju da reprodukuje izvestan efekat zapažen u nekoj drugoj sredini, ali ne može da dà pravo stvaralačko delo u obliku scenarija. Čovek mora da ima osećanje da ima više

materijala nego što mu je potrebno za korišćenje. „Treći čovek” je zbog toga, mada nikad nije bilo predviđeno da će se štampati, morao najpre da počne kao roman, pre nego što će proći kroz one beskrajne promene iz jedne obrade u drugu.

Pri tim obradama Karol Rid i ja smo tesno sarađivali. Prelazili smo dnevno određeni posao, jedan drugom igrali pojedine scene. Nikad neko treći nije prisustvovao našim dogovorima; izvanredno mnogo vrednosti ima u nedvosmislenom raspravljanju između dvojice ljudi. Piscu se, naravno, čini da njegov roman predstavlja najbolje što je mogao da napravi od određene teme; on ne može da se uzdrži a da ne zameri što su učinjene tolike promene potrebne da se dobije scenario ili pozorišni komad; ali, „Treći čovek” nikad nije ni bio stvoren s namerom da bude nešto drugo do sirovina za film. Čitalac će primetiti mnoge razlike između romana i filma, i ne treba da uobražava da su te promene naturene piscu preko volje: veoma je verovatno da ih je sam pisac i predložio. Film je, u stvari, bolji od romana, jer je on, u ovom slučaju, završni stadijum romana.

Razlozi nekih od tih izmena očigledno nisu duboki. Izbor američkog umesto engleskog glumca povukao je za sobom mnoge promene. Na primer, gospodin Džozef Koton se, sasvim razumno, protivio imenu Rolo. Ime je trebalo da bude besmisleno, a ime Holi mi je palo na pamet kad sam se setio one smešne ličnosti, američkog pesnika Holi Čiversa. A isto tako bilo bi teško zameniti Amerikanca za velikog engleskog pisca Dekstera, u čijoj se poetskoj ličnosti osećao daleki odjek plemenitog duha gospodina E. M. Forstera. Mešanje ličnosti bilo bi nemoguće čak i da se Karol Rid nije s pravom protivio jednoj prilično nameštenoj situaciji, koja je zahtevala mnoga objašnjenja, a film, koji je već bio suviše dugačak, bio bi zbog njih još duži. Druga sitnija poedinost: iz poštovanja prema američkom shvatanju Kuler je zamenjen Rumunom, pošto nas je angažman gospodina Orsona Velsa već bio snabdeo jednim američkim nitkovom. (Uzgred rečeno, poznati dijalog o švajcarskim časovnicima sa kukavicom uneo je u scenario sam Orson Vels).

Jedno od veoma malog broja važnijih neslaganja između Karola Rida i mene ticala se kraja, ali se pokazalo da na sjajan način ima pravo. Ja sam mislio da je zabavni film takve vrste isuviše lak da bi podneo težinu nesrećnog završetka. Rid je, sa svoje strane, mislio

da je moj završetak - neodređen doduše, bez izgovorenih reči - za publiku, koja bi baš u tom trenutku videla Harija kako umire, mogao da deluje kao neprijatno ciničan. Priznajem da sam bio samo upola ubeđen: bojao sam se da će mali broj ljudi čekati na svojim sedištima dok devojka pređe dug put kad se bude udaljavala od groba i da će izići iz bioskopa pod utiskom da je kraj bio isto tako konvencionalan kao i moj, i suviše razvučen. Nisam dovoljno poštovao majstorstvo Ridove režije, ali u tom času, naravno, niko nije mogao predvideti sjajno Ridovo otkriće gospodina Karasa, svirača na citri.

Epizoda u kojoj Rusi kidnapuju Anu (što je bio potpuno moguć događaj u Beču) bila je izbačena prilično kasno. Nije bila povezana s pričom na način koji bi u punoj meri zadovoljavao i pretila je da od nje napravi propagandni film. Nismo imali želju da kod publike budimo politička osećanja; želeli smo da je zabavimo, i malo uplašimo, i nasmejemo.

Stvarnost je upravo bila samo pozadina za izmišljenu bajku; no, ipak je priča o aferi s penicilinom zasnovana na istini utoliko mračnijoj što su mnogi agenti bili nedužniji od Džozefa Harbina. Pre neki dan je jedan hirurg u Londonu odveo svoja dva prijatelja da vide film. Bio je iznenađen kad je video da su potišteni i ožalošćeni zbog filma u kome je on uživao. Onda su mu ispričali kako su krajem rata, dok su služili u vazduhoplovstvu, i sami prodavali u Beču penicilin. Nikad im nisu pale na pamet moguće posledice njihovog dela.

GLAVA PRVA

Čovek nikad ne zna kad će doći nesreća. Kad sam prvi put ugledao Roloa Martinsa, napravio sam zabeležku o njemu za moju kartoteku službe bezbednosti: „U normalnim okolnostima vesela budala. Suviše pije, i može da izazove čak i neku nepriliku. Kad god prođe neka žena, on je pogleda i napravi neku primedbu, ali sam dobio utisak da on u stvari više voli da ga nijedna ne uznemirava. On, u stvari, nije uopšte zreo čovek, i možda zbog toga i obožava Lajma.” Uneo sam onaj izraz „u normalnim okolnostima” zato što sam ga prvi put sreo na pogrebu Harija Lajma. Bio je februar, i grobari su morali da se posluže električnim bušilicama da bi mogli da iskopaju zamrznutu zemlju na bečkom centralnom groblju. Izgledalo je kao da i priroda čini sve da odbaci Lajma, ali smo ga najzad sahranili i ponovo nabacali na njega komade zemlje kao opeke. Bio je prebačen na onu drugu stranu, i Rolo Martins je brzo krenuo ka izlazu tako da je izgledalo da će mu se duge, rasklimatane noge slomiti u trku, a suze kao u dečaka tekle su mu niz njegovo trideset petogodišnje lice. Rolo Martins je verovao u prijateljstvo, i zato je ono što se kasnije desilo za njega bio teži udarac nego što bi bio za vas ili za mene (za vas zato što biste vi to pripisali iluziji, a meni zato što bi mi jedno razumno - mada pogrešno - objašnjenje odmah palo na pamet). Da je samo onda odmah došao da mi sve ispriča, kolike bi nezgode bile izbegnute.

Ako želite da razumete ovu čudnovatu, prilično žalosnu priču, morate bar da imate sliku o njenom okviru - o porušenom, turobnom gradu Beču podeljenom na zone između četiri sile: o ruskom, britanskom, američkom i francuskom području obeleženom samo tablama s upozorenjem i o Inerštatu, koji se nalazi usred grada,

okružen Ringom s njegovim glomaznim javnim zgradama i razmetljivim kipovima, pod kontrolom sve četiri sile. U ovom nekada luksuznom Inerštatu sve sile su naizmenično, po mesec dana, zauzimale, kako bismo mi kazali „predsedničku stolicu” i bile odgovorne za bezbednost; tu ste noću, ako ste bili dovoljno ljudi da straćite svoj austrijski šiling na neki noćni klub, mogli biti potpuno sigurni da ćete videti Međunarodnu Silu na delu - četiri vojne policijske patrole, po jednu patrolu svake sile, kako se međusobno sporazumevaju, ako su se uopšte sporazumevali, na zajedničkom jeziku neprijatelja. Nisam poznavao Beč između ratova, a suviše sam mlad da bih pamtio stari Beč sa Štrausovom muzikom i njegovom lažnom, lakom ljupkošću; za mene je on samo grad nimalo dostojanstvenih ruševina, koje su tog februarskog dana pretvorene u velike ledenjake snega i leda. Dunav je bio tmuran, ravna kaljava reka, koja je tekla daleko odavde preko drugog becirka, ruske zone, gde je Prater ležao smrvljen i napušten i pun korova, i samo se Veliki Točak polako okretao iznad temelja vrteški kao iznad napuštenih žrvnjeva, iznad zarđalog gvožđa uništenih tenkova koje niko nije uklonio i korova ogolelog od mraza na mestima gde je sneg bio tanak. Nemam dovoljno mašte da zamislim sve to kako je nekad izgledalo, kao što ne mogu da zamislim ni hotel „Saher” drukčije do kao tranzitni hotel za engleske oficire niti da vidim Kertnerštrase kao elegantnu trgovačku ulicu umesto ulice kakva sad postoji, većinom samo do visine pogleda, popravljene samo do prvog sprata. Ruski vojnik sa krznenom šubarom na glavi prolazi s puškom o ramenu, nekoliko uličarki skuplja se oko američkog obaveštajnog biroa, a ljudi u zimskim kaputima pijuckaju nadomestak kafe u izlozima „Starog Beča”. Noću je najbolje da se čovek drži Inerštata ili zone triju sila, mada se i tamo dešavaju kidnapovanja - ponekad nam se činilo da su to potpuno besmislena kidnapovanja - čije su žrtve bile jedna Ukrajinka bez pasoša, jedan stranac koji je prešao godine kad može za bilo šta da bude koristan, i ponekad, naravno, po neki tehničar ili izdajica. To je otprilike bio Beč u koji je Rolo Martins došao sedmog februara prošle godine. Rekonstruisao sam događaj onako kako sam najbolje umeo prema svojim zabeleškama i po onome što mi je pričao Martins. Priča je tačna onoliko koliko sam ja u stanju da je tačno napišem - nisam

izmislio ni jednu rečenicu dijaloga, mada ne mogu da jamčim za Martinsovo pamćenje; to je jedna ružna priča ako ostavite po strani devojkicu; turobna, tužna i jednolična da nije bilo one besmislene epizode s predavačem Britanskog društva za kulturne veze.

GLAVA DRUGA

Britanski državljanin još uvek može da putuje ako se zadovoljava time da ponese sa sobom samo pet engleskih funti, koje ne sme da potroši u inostranstvu; ali, da Rolo Martins nije dobio od Lajma poziv iz Međunarodnog ureda za izbeglice, ne bi smeo ni da uđe u Austriju, koja se još smatrala kao okupirana teritorija. Lajm je predložio Martinsu da preko štampe pohvali rad na zbrinjavanju međunarodnih izbeglica i, premda to nije spadalo u Martinsove uobičajene teme, on je pristao. To je trebalo da mu pruži odmor, a njemu je odmor bio neophodan posle jednog nemilog događaja u Dablinu i jednog drugog u Amsterdamu; uvek je pokušavao da žene skine s dnevnog reda pod firmom „nemilog događaja”, nečega što mu se jednostavno događalo bez njegove volje, nečeg što predstavlja višu silu u očima agenata za osiguranje. Kad je došao u Beč, imao je unezveren izgled i naviku da gleda preko ramena, tako da mi je neko vreme izgledao sumnjiv, sve dok nisam shvatio da se plaši da će se jedna od onih recimo šest osoba iznenadno pojaviti. Objasnio mi je neodređeno da je sam sebi zakuvao poparu - to je bio drugi način kako se sve to moglo predstaviti.

Rolo Martins se obično bavio pisanjem priča sa Divljeg zapada za jeftina broširana izdanja pod imenom Bak Dekster. Imao je širok krug čitalaca ali je slabo na njima zarađivao. On ne bi mogao da dozvoli sebi da dođe u Beč da se Lajm nije ponudio da mu plati troškove boravka iz nekog nejasno opisanog fonda za propagandu. A mogao je, po sopstvenim rečima, i da snabde Martina papirnim okupacijskim novčanicama - koje su bile jedini novac u opticaju veći od penija u britanskim hotelima i klubovima. I tako je Martins stigao u Beč s onih okruglo pet neupotrebljivih funti.

U Frankfurtu, gde se avion iz Londona spustio na jedan sat, imao je jedan čudan doživljaj. Taman je jeo pljeskavicu u jednoj američkoj kantini (predusretljiva avionska kompanija snabdevala je putnike bonom za hranu u vrednosti od šezdeset i pet centi) kad se njegovom stolu približio neki čovek, u kome je sa udaljenosti od pet metara prepoznao novinara.

- Vi ste gospodin Dekster? - upitao ga je ovaj.

- Da - rekao je Martins neoprezno.

- Izgledate mlađi nego na fotografijama - nastavio je nepoznati. - Jeste li voljni da date jednu izjavu? Ja sam ovde predstavnik lista mesne vojne jedinice. Voleli bismo da znamo šta vi mislite o Frankfurtu.

- Sleteo sam tek pre deset minuta.

- Dobro - reče čovek. - A kakvo je vaše mišljenje o američkom romanu?

- Ne čitam ih - reče Martins.

- Dobro poznati zajedljivi humor - reče novinar. On pokaza na jednog niskog sedog čoveka s isturenim zubima, koji je grickao komadić hleba. - Znate li možda da li je ono Keri?

- Ne. Koji Keri?

- Pa J. G. Keri.

- Nikad nisam čuo za njega.

- Vi romanopisci živite van sveta. On mi je u stvari dodeljen kao zadatak - reče novinar i ode dok ga je Martins posmatrao kako odlazi na drugi kraj sobe velikom Keriju, koji ga je pozdravio lažnim osmehom s naslovne strane, i spusti koricu hleba. Novinaru nije Dekster bio stavljen u zadatak, ali je Martins i protiv volje osećao izvestan ponos - još ga niko do sada nije nazvao romanopiscem; i to osećanje ponosa i sopstvene važnosti nadjačalo je razočaranje što Lajm nije bio došao na aerodrom da ga sačeka. Svi se mi teško mirimo s tim da drugim ljudima značimo manje nego oni nama - i Martins oseti kako ga žacnu osećanje sopstvene nevažnosti dok je stajao pored autobuskih vrata i posmatrao kako sipi sneg, tako redak i mek, da su veliki smetovi između porušenih zgrada izgledali kao nešto postojano, kao da nisu bili rezultat oskudnog padanja, već da tamo leže zauvek, iznad granice večitog leda.

Lajm se nije pojavio da ga dočeka ni u hotelu „Astorija”, gde ga je autobus dovezao, niti je tu bilo kakve poruke - već samo nekih tajanstvenih reči od neke ličnosti za koju nikad nije čuo i koja se zvala Krabin. „Očekivali smo da ćete stići sutrašnjim avionom. Molim vas ostanite tamo gde ste i čekajte. Hotelska soba rezervisana.” Ali Rolo Martins nije bio čovek koji bi čekao. Ako čovek čeka u hotelskom foajeu, pre ili kasnije dođe do nemilog slučaja i čovek sam sebi zakuva poparu. Još uvek čujem kako mi Rolo Martins govori: „Gotovo je s nemilim slučajevima. Nema više nemilih slučajeva”, pre nego što je zaronio u najozbiljniji od svih nemilih slučajeva. U duši Roloa Martinsa uvek je postojao sukob između besmislenog imena i snažnog holandskog (četiri generacije unazad) prezimena. Rolo je gledao za svakom ženom koja bi prošla, a Martins ih se uvek odricao. Ne znam koji je od njih pisao romane sa Divljeg zapada.

Martins je još od ranije dobio Lajmovu adresu, i uopšte nije bio radoznao u pogledu čoveka koji se zvao Krabin; bilo je očigledno da je bila učinjena greška, mada je on još uvek nije dovodio u vezu s razgovorom u Frankfurtu. Lajm mu je pisao da može da ga smesti kod sebe, u velikom stanu na periferiji Beča, koji je bio rekviriran jer mu je vlasnik bio nacista. A pošto je Lajm mogao da plati taksi kad on stigne, Martins se odveze pravo u zgradu koja se nalazila u trećoj (britanskoj) zoni. Ostavio je taksi da čeka dok se on popne na treći sprat.

Kako brzo čovek postaje svestan tišine čak i u jednom tako tihom gradu kao što je Beč, u kome je tada sneg neprestano padao. Martins nije stigao ni na drugi sprat kad je postao ubeđen da tu neće naći Lajma, ali je tišina bila dublja od obične odsutnosti, pa je izgledalo kao da Lajma neće naći ma gde u Beču, a kad je stigao na treći sprat i ugledao veliku crnu traku preko kvake na vratima, niti uopšte igde na svetu. Naravno, to je moglo da znači i da je umrla kuvarica, ili domaćica i ma ko drugi izuzev Harija Lajma, ali je Martins znao - osećao je da je to znao već dvadeset stepenica niže - da je to umro Lajm, onaj Lajm koga je on obožavao skoro dvadeset godina, od prvog susreta u mračnom školskom hodniku u kome je odjekivalo napuklo zvono i pozivalo na molitvu. Martins nije pogrešio, nije sasvim pogrešio. Pošto je zazvonio pet-šest puta, jedan čovečuljak natmurenog izgleda proturio je glavu iz jednog drugog

stana i rekao mu ljutitim tonom: - Ne vredi da zvonite. Tamo nema nikog. On je umro.

- Her Lajm?

- Naravno, her Lajm.

Martins mi je kasnije kazao: - Ispočetka mi to ništa nije značilo. Bilo je to prosto jedno obaveštenje, kao oni stupci u 'Tajmsu' pod naslovom 'Kratke vesti'. Pitao sam ga: 'Kad se to dogodilo? Kako?'

'Pregazio ga je auto', odgovorio je čovek. 'Prošlog četvrtka.' I dodao je mrgodno, kao da se to zaista njega ništa ne tiče: 'Danas popodne ga sahranjuju. Baš ste se mimoišli s njima.'

'Njima?'

'Oh, pa s nekoliko prijatelja i mrtvačkim sandukom.'

'Zar nije bio u bolnici?'

'Nije imalo smisla nositi ga u bolnicu. Poginuo je na svom pragu - ostao je na mestu mrtav. Desni blatobran ga je udario po ramenu i umlatio kao zeca.'

Tek onda kad je čovek upotrebio reč „zec”, pričao mi je Martins, oživeo je mrtvi Hari Lajm, i postao onaj dečak s puškom, koji je pokazao Martinsu šta znači „ići u pozajmicu”, dečak koji je u Brikvort Komonu skakao između dugih peščanih jazbina, koje su izrili zečevi, govoreći: „Pucaj, budalo, pucaj! Eno”, i zec, koga je ranila Martinsova puška, pobegao je hramljući da se zakloni.

- Gde ga sahranjuju? - upitao je nepoznatog čoveka na stepeništu.

- Na centralnom groblju. Teško će ići po mrazu.

Nije imao pojma kako će platiti taksu, ni kako će naći u Beču sobu u kojoj bi mogao da stanuje s pet engleskih funti, ali taj problem je morao da bude odgođen sve dok se poslednji put ne oprostio od Harija Lajma. Odvezao se iz grada pravo u predgrađe (britanska zona) gde je ležalo centralno groblje. Trebalo je proći kroz rusku zonu da bi se došlo tamo, i preseći američku, koju je čovek morao poznati zbog njenih radnji sa sladoledom u svakoj ulici. Tramvaji su prolazili duž visokog zida centralnog groblja, a sa druge strane pruge čitav kilometar nizali su se kamenoresci i cvećari - jedan naizgled beskrajn lanac nadgrobnih spomenika čekao je vlasnike, a venci članove ožalošćene porodice.

Martins nije ni zapažao veličinu ovog ogromnog parka zavejanog snegom, gde je imao poslednji sastanak s Harijem Lajmom. Bilo je to

kao da mu je Hari ostavio poruku: „Čekaj me u Hajd parku”, ne određujući tačno mesto između Ahilove statue i Lankester Gejta; aleje grobova, od kojih je svaka bila obeležena brojem i slovima, protezale su se kao paoci ogromnog točka; vozili su se oko pola milje na zapad, zatim okrenuli i vozili pola milje na sever, pa okrenuli na jug... Sneg je velikim, pompeznim, kamenim, porodičnim nadgrobnim kamenovima davao smešan i čudan izgled; jedan pramen snega padao je niz jedno anđeosko lice, jedan svetac imao je guste bele brkove, a jedna visoka vojnička kapa od snega stajala je nakrivo na poprsju visokog državnog službenika koji se zvao Wolfgang Gotman. Čak je i ovo groblje bilo podeljeno između sila: ruska zona je bila obeležena neukusnim statuama naoružanih ljudi, francuska nizom bezimenih drvenih krstova i pocepanom, obešenom trobojnom zastavom. Onda se Martins setio da je Lajm bio katolik i da ga verovatno neće sahraniti u britanskoj zoni, koju su uzalud tražili. I tako su se odvezli natrag sredinom šume, gde su grobovi ležali ispod drveća kao vuci, i treptali belim očima ispod tamnog, setnog zimzelenog drveća. Odjednom su ispred drveća izronila trojica ljudi u čudnim uniformama kao iz osamnaestog veka, crnim i srebrnim, sa trorogim šeširima, koji su gurali nešto poput kolica: prešli su kolski put u šumi grobova i ponovo iščezli.

Bio je puki slučaj to što su na vreme pronašli pratnju - delić zemlje u ogromnom parku sa koga je sneg bio počišćen i gde je bila okupljena jedna mala grupa ljudi očigledno povezanih nekim potpuno privatnim razlozima. Sveštenik je baš bio završio govor, i njegove reči su prigušeno dopirale kroz redak, uporan sneg, a mrtvački sanduk samo što nije bio spušten u raku. Dva čoveka u običnom odelu stajala su iznad groba; jedan je držao venac koji je očigledno bio zaboravio da baci na mrtvački sanduk, jer ga je drug gurnuo laktom tako da se ovaj trgnuo i ispustio cveće. Jedna devojka je stajala malo dalje prekrivši lice rukama, a ja sam stajao dvadeset metara odatle, pored jednog drugog groba, posmatrao s olakšanjem poslednje ostatke Lajmove i pažljivo motrio ko je sve prisutan - a za Martinsa sam bio samo čovek u kišnom mantilu. Prišao mi je i rekao: - Možete li mi reći koga sahranjuju?

- Izvesnog Lajma - odgovorio sam i zaprepastio se kad sam ugledao suze u očima nepoznatog čoveka; nije izgledao kao čovek

koji je u stanju da plače, niti je Lajm bio čovek za koga bih pomislio da će ga neko žaliti - iskreno žaliti s iskrenim suzama. Bila je tu, naravno, devojka, ali žene se izuzimaju iz svih takvih uopštavanja.

Martins je ostao da stoji, do kraja, tik uz mene. Kasnije mi je rekao da nije želeo da se kao stari prijatelj nameće novim prijateljima - Lajmova smrt je pripadala njima, pa nek im bude. On je živeo u sentimentalnoj iluziji da je Lajmov život - ili bar dvadeset godina tog života - pripadao njemu. Čim se pogreb završio - nisam pobožan i uvek sam pomalo nestrpljiv zbog sve one galame koja se diže oko smrti - Martins se krupnim koracima udaljio na svojim dugim nogama, koje su uvek izgledale kao da će se zaplesti, do taksija. Nije pokušao ni s kim da razgovara, a suze su mu sad stvarno tekle niz lice, ili bar nekoliko jasnih kapljica koje svako od nas može da iscedi u našim godinama.

Dosije jednog čoveka nikad nije sasvim potpun, vi to znate; jedan slučaj nikad nije stvarno završen, čak ni posle jednog veka, kad su svi učesnici mrtvi. I tako sam ja pošao za Martinsom. Onu drugu trojicu sam poznavao: želeo sam da upoznam neznanca. Stigao sam ga kod taksija, i rekao: - Nemam prevozno sredstvo. Hoćete li me povesti u grad?

- Naravno - rekao je on. Znao sam da će me šofer moga džipa primetiti kad iziđemo i da će nas neupadljivo pratiti. Dok smo se vozili, primetio sam da se nijednom nije osvrnuo - uvek samo lažno ožalošćeni i lažni ljubavnici bacaju onaj poslednji pogled ili čekaju mašući na peronu, umesto da se brzo počiste ne osvrćući se za sobom. Možda oni sebe toliko vole pa žele da što duže ostanu pred očima drugih, pa čak i mrtvih?

- Zovem se Kalovej - rekao sam.

- Martins - rekao je on.

- Vi ste Lajmov prijatelj?

- Da. - Mnogi ljudi bi poslednje nedelje oklevali pre nego što bi toliko priznali.

- Dugo ste ovde?

- Baš popodne sam došao iz Engleske. Hari me je pozvao da budem kod njega. Nisam bio čuo za ovo.

- Priličan udarac?

- Slušajte - reče on - strašno mi se pije, ali nemam novca, osim pet funti sterlinga. Bio bih vam veoma zahvalan ako biste mi ponudili nešto.

Sad je bio red na mene da mu odgovorim: - Naravno. - Razmislio sam za trenutak i rekao šoferu ime jedne male kafane u Kertnerštrase. Mislio sam da sigurno želi da ga za neko vreme ne vide u bučnoj britanskoj kafani punoj oficira i njihovih žena koji su tu u prolazu. Ova kafana - možda zbog toga što je bila preterana u cenama - retko kada je imala odjednom više posetilaca od jednog para koji je bio zauzet sobom. Nezgoda je bila i u tome što je imala samo jednu vrstu pića - sladak liker od čokolade, koji je kelner poboljšavao, uz određenu cenu, konjakom - ali meni se činilo da Martins nije imao ništa protiv bilo kog pića ukoliko bi mu ono bacilo veo preko sadašnjosti i prošlosti. Na vratima je stajalo uobičajeno obaveštenje da je kafana otvorena od šest do deset, ali je bilo dovoljno da čovek samo gurne vrata i prođe kroz prednje prostorije. Našli smo se sami u jednoj maloj sobi; jedini par se nalazio u susednoj, a kelner, koji me je poznao, ostavio nas je same uz nekoliko sendviča s kavijarom. Srećom, obojica smo znali da imam otvoren tekući račun za troškove.

Martins je rekao preko druge čaše, koju je pio naskap: - Izvinite, ali on mi je bio najbolji prijatelj koga sam imao.

Nisam mogao da se uzdržim a da ne kažem, s obzirom na ono što sam znao, a i s obzirom na to da sam želeo da ga naljutim - jer čovek na taj način mnogo sazna: - To liči na jeftinu priču.

Brzo je odvratio: - Ja pišem jeftine priče.

Nešto sam saznao u svakom slučaju. Pošto je popio treću čašicu, imao sam utisak da on nije baš prijatan sagovornik, ali sam bio prilično siguran da je od onih koji postaju neprijatni posle četvrte.

Rekao sam: - Pričajte mi o sebi, i o Lajmu.

- Slušajte - rekao mi je - strašno mi se pije još jedan liker, ali ne mogu i dalje da potkradam nepoznatog čoveka. Možete li mi promeniti funtu-dve u austrijski novac?

- Pustite to - odgovorio sam i pozvao kelnera. - Vi ćete moći mene da počastite kad dođem u London na odsustvo. Hteli ste da mi pričate kako ste se upoznali s Lajmom?

Likerska čašica kao da je bila kristalna po načinu kako ju je obrtao tamo-amo. - Bilo je to odavno - počeo je. - Mislim da niko ne poznaje Harija kao ja... - a ja sam pomislio na debeli dosije s izveštajima agenata u mojoj kancelariji, koji su svi isto tvrdili. Ja verujem svojim agentima; sve sam ih temeljno proverio.

- Koliko vremena?

- Dvadeset godina, ili nešto više. Upoznao sam se s njim prvog tromesečja u školi. Još je vidim. Vidim oglasnu tablu i vidim šta piše na njoj. Čujem kako zvono zvoni. Bio je godinu dana stariji i poznavao je sve majstorije. Obavestio me je o mnogim stvarima. - Brzo je ispio jedan gutljaj a onda je ponovo okrenuo kristal kao da će jasnije videti ono što se tamo vidi. - Čudno. Tako jasno ne mogu da se setim susreta ni sa jednom ženom - dodao je.

- Da li je bio dobar učenik?

- Ne onakav kakav su želeli da bude. Ali kakve je on sve stvari izmišljao. Ja sam bio mnogo bolji od Harija u predmetima kao što su istorija i engleski, ali sam bio bespomoćan klipan kad je trebalo izvesti njegove planove. - Nasmejao se: već je počinjao uz pomoć pića i priče da odbacuje od sebe udarac koji mu je nanela Harijeva smrt. - Uvek su mene hvalili - dodao je.

- To je bilo zgodno za Lajma.

- Šta hoćete, kog đavola, time da kažete? - upitao me je. Razdražljivost izazvana alkoholom je nastupala.

- Pa, zar nije?

- Za to sam ja bio kriv, a ne on. Mogao je da nađe nekog pametnijeg da je birao, ali on je voleo da to budem ja.

- Sigurno, pomislio sam, po jutru se dan poznaje, jer sam i ja video da je Lajm strpljiv.

- Kad ste ga videli poslednji put?

- Bio je pre šest meseci u Londonu na nekom medicinskom kongresu. Znao, on je završio medicinu mada se nikad nije bavio praksom. To je bilo tipično za Harija. Prosto je želeo da vidi da li je sposoban za nešto, a onda bi izgubio interesovanje za to. Ali je govorio da mu je to često dobro došlo. - I to je bila istina. Čudno je bilo koliko je Lajm koga je on poznavao ličio na Lajma koga sam ja poznavao: on je samo na Lajmovu sliku gledao iz drugog ugla ili u drugom svetlu. - Jedna od stvari koje su se meni sviđale kod Lajma

bio je njegov humor - nastavio je on. Osmehnuo se, i taj osmeh ga je podmladio za pet godina. - Ja sam komedijaš. Volim da izigravam budalu, ali Hari je bio stvarno duhovit. Znete, mogao je da bude i odličan kompozitor lake muzike samo da se potrudio.

Počeo je da zviždi jednu melodiju - učinila mi se nekako čudno poznatom. - Uvek je se sećam. Video sam kako je Hari piše. U roku od cela dva minuta na poledini omota za pisma. To je uvek zviždukao kad je razmišljao o nečemu. To je bio njegov potpis u notama. - Po drugi put je zviždao melodiju, i onda sam se setio ko ju je napisao - naravno da to nije bio Hari. Umalo mu to nisam rekao, ali čemu bi to poslužilo? Melodija je zatreperila i izgubila se. Martins je zamišljeno gledao u čašu, iskapio je ostatak, i rekao: - Đavolski je sramota kad čovek pomisli da je umro na takav način.

- To je bilo najbolje što mu se ikad desilo - rekao sam.

Nije odmah shvatio značenje: bio je pomalo ošamućen od pića. - Najbolje?

- Da.

- Hoćete li da kažete da nije patio?

- Imao je sreće i u tome.

Ton moga glasa, a ne moje reči, privukao je Martinsovu pažnju. Upitao je polako preteći - video sam kako steže desnu pesnicu: - Da li na nešto ciljate?

Potpuno je besmisleno pokazivati fizičku odvažnost u svim situacijama; odmakao sam dovoljno stolicu da ne budem u domašaju njegove pesnice. Rekao sam: - Hoću da kažem da imam kompletan njegov slučaj u upravi policije. Bio bi osuđen na dug odmor, veoma dug odmor, da se nije desio ovaj nesrećni slučaj.

- Zbog čega?

- On je bio najgori crnoberzijanac koji je ikad zarađivao svoj prljavi novac u ovom gradu.

Video sam dobro kako meri razdaljinu između nas i kako zaključuje da me ne može dohvatiti sa mesta na kome je sedeo. Rolo je hteo da udari, ali je Martins bio miran, oprezan. Martins je, to sam postepeno shvatio, bio opasan. Pitao sam se nisam li na kraju krajeva ipak teško pogrešio: nisam mogao da primetim da je Martins baš takav klippan kakvim ga je Rolo napravio. - Jeste li vi policajac? - upitao me je.

- Jesam.
- Oduvek sam mrzeo policajce. Uvek su ili pokvareni ili glupi.
- Da li vi pišete takve knjige?

Video sam kako primiče stolicu da bi mi presekao put. Sreo sam se s kelnerovim pogledom, i on je shvatio šta hoću da mu dam do znanja - to je prednost koju čovek ima kad vodi razgovore u istoj kafani.

Martins se silom osmehnuo i rekao polako: - Ja moram da ih nazivam šerifima.

- Bili ste u Americi? - Bio je to glup razgovor.
- Nisam. Je li to saslušanje?
- Samo interesovanje.
- Jer ako je Hari bio takav crnoberzijanac, onda sam i ja. Uvek smo radili zajedno.
- Pretpostavljam da je hteo da vas ubaci u organizaciju. Ne bih bio iznenađen ako je mislio da vam utrapi svoje obaveze pa da onda iščezne. To je bio njegov metod i u školi. Sami ste mi to rekli, zar ne? A, vidite, i upravitelj je uvek ponešto nekako doznao.

- A vi baš dobro pogađate, zar ne? Pretpostavljam da je u pitanju bila neka manja crna berza sa benzinom, pa pošto niste mogli ni na koga da svalite krivicu, izabrali ste mrtvog čoveka. To i liči na policajca. Vi ste pravi policajac, pretpostavljam?

- Da, iz Skotland jarda, ali mi natuknu uniformu pukovnika kad sam na dužnosti.

Martins se sada nalazio između mene i vrata. Nisam mogao da odem od stola a da ne uđem u njegov domašaj. Nisam bokser, a on je imao u svakom slučaju prednost od desetak centimetara visine. - Nije bio benzin u pitanju - rekao sam.

- Onda gume za automobile ili saharin. Zašto vi policajci radi promene ne uhvatite nekoliko ubica?

- Pa, mogli biste reći da je i ubistvo bilo sastavni deo njegovog rada.

Martins je jednom rukom gurnuo sto, a drugom naglo zamahnuo na mene; alkohol mu je oslabio moć kalkulacije. Pre nego što je stigao da ponovo zamahne, moj ga je šofer već držao oko pasa. - Nemojte grubo postupiti s njim. On je samo pisac koji je malo više popio - rekao sam.

- Umirite se, gospodine - rekao je moj šofer. Imao je preterano osećanje poštovanja prema oficirskoj klasi. Verovatno bi i Lajma nazivao „gospodinom”.

- Slušajte, Kalagane, ili kako se već, kog đavola, zovete...

- Kalovej. Ja sam Englez, nisam Irac.

- Udesiću ja vas tako da ćete izgledati kao najveća budala u celom Beču. Nećete vi prišivati tom mrtvom čoveku vaše nerasvetljene zločine.

- Sad znam. Vi ćete da otkrijete da sam ja, u stvari, zločinac? To mi liči na neku vašu priču.

- Pustite me slobodno, Kalagane. Više volim da od vas napravim budalu kakva i jeste nego da vas tresnem da vam pomodri to vaše prokleta oko. S modricom na oku morali biste samo nekoliko dana da ostanete u krevetu. Ali kad budem završio s vama, vi ćete otići iz Beča.

Izvadio sam pregršt okupacijskog novca u vrednosti od nekoliko funti i gurnuo mu ih u džep na prsluku. - Ovo će vam biti dovoljno da prenoćite - rekao sam - a ja ću se postarati da vam zadrže za sutra mesto u avionu za London.

- Vi me ne možete isterati. Moje isprave su u redu.

- Da, ali ovo je grad kao i svaki drugi: ovde vam je potreban novac. Ako promenite funte na crnoj berzi, uhvatiću vas u roku od dvadeset četiri časa. Pustite ga.

Rolo Martins je stresao sa sebe prašinu. - Hvala vam na likeru - rekao je.

- Nema na čemu.

- Milo mi je što ne moram da osećam zahvalnost prema vama. Pretpostavljam da i to ide na tekući račun za troškove?

- Dabome.

- Videćemo se za nedelju-dve kad nešto doznam.

Znao sam da je ljut. Tada nisam verovao da je ozbiljno govorio. Mislio sam da glumi kako bi podstakao svoje samopoštovanje.

- Možda ću sutra doći da vas ispratim.

- Ne morate gubiti vreme. Neću biti tamo.

- Ovaj ovde Pejn će vam pokazati put do 'Sahera'. Tamo možete da dobijete krevet i večeru. Postaraću se za to.

Koraknuo je u stranu kao da hoće da propusti kelnera i onda je zamahnuo na mene. Izmakao sam mu za dlaku, ali sam se spotakao o sto. Pre nego što je ponovo pokušao, Pejn ga je mlatnuo preko usta. On se zatetura u prolazu između stolova a onda se uspravi raskrvavljenih usana: - Učinilo mi se da ste obećali da se nećete tući - rekao sam.

Obrisao je krv rukama i rekao: - Oh, ne, rekao sam da više volim da od vas napravim budalu. Ali nisam rekao da neću da vas raspalim po oku.

Celog tog dana sam radio, i bio sam sit Roloa Martinsa. Rekao sam Pejnu: - Otpratite ga da sigurno stigne do 'Sahera'. Nemojte više da ga udarate ako se bude dobro ponašao i, pošto sam se okrenuo od obojice prema šanku (bio sam zaslužio još jednu čašu), čuo sam Pejna kako s poštovanjem govori čoveku koga je malopre oborio: - Ovuda, gospodine. To je ovde iza ugla.

GLAVA TREĆA

Šta se kasnije desilo, nisam čuo od Pejna, već mnogo kasnije od samog Martinsa, kad sam rekonstruisao lanac događaja koji su mi zaista - mada ne na onaj način kako sam očekivao - dokazali da sam bio budala. Pejn ga je jednostavno dopratio do prijemnice i tamo objasnio: - Ovaj gospodin je došao avionom iz Londona. Pukovnik Kalovej je rekao da mora dobiti sobu. - Pošto je to objasnio, dodao je: - Laku noć, gospodine - i otišao. Verovatno mu je bilo malo neprijatno zbog toga što je Martinsova usnica krvarila.

- Da li ste vi već rezervisali sobu, gospodine? - upitao je portir.

- Ne. Ne bih rekao - odgovorio je Martins prigušenim glasom, jer je držao maramicu na ustima.

- Mislio sam da ste vi možda gospodin Dekster. Već nedelju dana imamo rezervisanu sobu za gospodina Dekstera.

Martins je rekao: - O, ja sam gospodin Dekster. - Kasnije mi je pričao da je pomislio da je Lajm rezervisao sobu na to ime možda zbog toga što je ne Rolo Martins već Bak Dekster trebao da posluži u propagandne svrhe. Neki glas u blizini rekao je: - Izvinite što vas nismo dočekali u avionu, gospodine Dekster. Ja se zovem Krabin.

Govornik je bio dežmekast čovek srednjih godina s prirodnom tonzurom i naočarima s najdebljim okvirom od roga koje je Martins video. Nastavio je da se izvinjava: - Jedan naš službenik je telefonirao u Frankfurt i čuo da ste u avionu. Štab je napravio jednu od svojih uobičajenih grešaka i telegrafisao je da ne dolazite. Pominjala se tu i Švedska, ali je telegram bio teško iskasapljen. Kad sam dobio direktno obaveštenje iz Frankfurta, pokušao sam da stignem na avion, ali sam za dlaku promašio. Jeste li dobili moju poruku?

Martins je držao maramicu na ustima i nejasno rekao: - Da, da?

- Smem li odmah da kažem, gospodine Dekster, kako sam uzbuđen što sam vas upoznao.

- Ljubazno s vaše strane.

- Još dok sam bio dečak smatrao sam vas za najvećeg pisca našeg veka.

Martins je trepnuo. Usta su ga bolela da bi ih otvorio i protestovao. Umesto toga, ljutito je pogledao gospodina Krabina, ali je bilo nemoguće posumnjati da taj mladi čovek pravi šalu na njegov račun.

- U Austriji imate širok krug čitalaca, gospodine Dekster, i za originalna dela i za prevode. Naročito za „Izvijeni pramac”, a nju i ja najviše volim.

Martins je duboko razmišljao. - Da li ste rekli - soba za nedelju dana?

- Da.

- Veoma ljubazno od vas.

- Gospodin Smit će vam svakog dana dati bonove za sve obroke. Ali će vam verovatno biti potrebno i malo novca za sitne troškove. To ćemo udesiti. Mislili smo da ćete možda sutra želeti da budete slobodni - da malo razgledate Beč.

- Da.

- Naravno, svako od nas će vam biti na usluzi ako vam je potreban vodič. A onda, prekosutra uveče će biti jedna mala tiha diskusija u Institutu - o savremenom romanu. Pomislili smo da biste možda hteli da kažete koju reč, koliko samo da krene stvar, i da zatim odgovorite na neka pitanja.

Martins je u tom trenutku bio spreman da pristane na sve, samo da se otarasi gospodina Krabina a i da obezbedi sebi besplatan stan i hranu za nedelju dana; a Rolo je, kao što sam kasnije otkrio, naravno, uvek bio spreman da prihvati svaki predlog - za piće, za devojkicu, za šalu, za neko novo uzbuđenje. I sad je rekao: - Naravno, naravno - u maramicu.

- Izvinite, gospodine Dekster, boli li vas zub? Poznajem jednog veoma dobrog zubara.

- Ne. Jedan tip me je udario, to je sve.

- Zaboga! Jesu li pokušali da vas opljačkaju?

- Ne, udario me je jedan vojnik. Ja sam hteo da udarim njegovog blesavog pukovnika. - Sklonio je maramicu i pokazao Krabinu rasečenu usnu. Rekao mi je da je Krabin bio potpuno zanemao. Martins nije mogao da shvati zašto, jer nikad nije čitao dela svoga velikog savremenika Bendžamina Dekstera; čak nije bio ni čuo za njega. Ja sam veliki obožavalac Dekstera, pa sam razumeo Krabinovu smetenost. Dekstera su kao stilistu stavljali naporedo sa Henri Džejsom, ali on ima jače naglašenu žensku crtu nego njegov učitelj - njegovi neprijatelji su ponekad opisivali njegov nežan, složen, kolebljiv stil kao usedelički. Kod čoveka koji još uvek nije navršio pedesetu, njegovo strasno interesovanje za vezove i njegova navika da svoj ne baš tako živahan duh umiruje ogovaranjem - osobina koju su njegovi učenici voleli - drugima je sigurno izgledala pomalo izveštačena.

- Da li ste čitali knjigu 'Usamljeni jahač iz Santa Fe'?

- Ne. Mislim da nisam.

- Najboljeg prijatelja toga usamljenog jahača ubio je šerif grada 'Propali majdan'. U priči je reč o tome kako je on vijao tog šerifa, potpuno legalno, dok nije potpuno zadovoljio svoju osvetu.

- Nisam verovao da vi čitate romane sa Divljeg zapada, gospodine Dekster - rekao je Krabin, i bila je potrebna Martinsova odlučnost da bi sprečila Roloa da kaže: „Ali ja ih pišem.”

- Pa, ja isto tako lovim pukovnika Kalagana.

- Nikad za njega nisam čuo.

- Jeste li čuli za Harija Lajma?

- Da - reče Krabin oprezno - ali ga u stvari nisam poznavao.

- Ja jesam. On mi je bio najbolji prijatelj.

- Ne bih mislio da je on bio vrlo - književni lik.

- To nije nijedan od mojih prijatelja.

Krabin je nervozno trepnuo iza okvira od roga. Rekao je pomirljivim tonom: - Mada se on interesovao za pozorište. Jedna njegova prijateljica - glumica, znate - uči engleski u institutu. Nekoliko puta je dolazio da je sačeka.

- Mlada ili stara?

- Oh, mlada, veoma mlada. I po mom mišljenju dobra glumica.

Martins se setio devojke pored groba, lica zaklonjenog rukama. - Voleo bih da se upoznam s ma kojim Harijevim prijateljem - rekao je.

- Ona će verovatno doći na predavanje.
- Austrijanka?
- Ona tvrdi da je Austrijanka, ali ja bih rekao da je Mađarica. Radi u Jozefštat.
- Zašto tvrdi da je Austrijanka?
- Rusi se ponekad interesuju za Mađarice. Ne bih bio mnogo iznenađen ako bih čuo da joj je Lajm pomogao oko isprava. Ona se zove Šmit. Ana Šmit. Teško je zamisliti englesku glumicu koja bi se zvala Šmit, zar ne? I to još lepu. To ime uvek mi je izgledalo isuviše anonimno da bi bilo pravo.

Martins je osećao da je izvukao od Krabina sve što je mogao, i počeo da se žali na umor, na naporan dan, obećao je da će ujutro telefonirati, primio je okupacijski novac u vrednosti od deset funti za trenutne troškove i otišao u svoju sobu. Pomislio je da brzo zarađuje novac - dvanaest funti za malo manje od jednog časa.

Bio je umoran; to je shvatio kad se opružio preko postelje u cipelama. Za trenutak je bio daleko izvan Beča i hodao je kroz gustu šumu gazeći sneg do članaka. Jedna sovuljaga je počela da krešti, a on je odjednom osetio da je usamljen i obuzet strahom. Imao je sastanak s Harijem ispod jednog izvesnog drveta, ali kako je mogao da razlikuje jedno drvo od drugog u jednoj tako gustoj šumi? Onda je ugledao jednu priliku i potrčao prema njoj: zviždala je poznatu melodiju, i njegovo srce je odjednom bilo ispunjeno olakšanjem i radošću što najzad nije sam. Onda se prilika okrenula - to uopšte nije bio Hari već samo neki nepoznat čovek, koji se na njega osmehivao stojeći na jednom malom krugu vlažnog lapavog snega dok je sovuljaga neprestano kreštala. Odjednom se probudio i čuo telefon koji je zvonio pored njegove postelje.

Jedan glas s primesom stranog naglaska - samo primesom - rekao je: - Je li to gospodin Rolo Martins?

- Da. - Za Martinsa je bila promena to što je bio on sam, a ne Dekster.

- Vi me ne poznajete - rekao je glas izlišno - ali ja sam bio prijatelj Harija Lajma.

Bila je promena i to što je čuo da neko tvrdi da je Harijev prijatelj. - Bilo bi mi milo da vas upoznam - rekao je.

- Ja sam odmah iza ugla, u 'Starom Beču'.

- Zar ne možemo da se vidimo sutra? Proveo sam prilično težak dan iz izvesnih razloga.

- Hari me je molio da se pobrinem da se dobro osećate. Bio sam s njim kad je umro.

- Mislio sam... - rekao je Rolo Martins i zastao. Hteo je da kaže: „Mislio sam da je bio na mestu mrtav”, ali ga je nešto opomenulo da bude oprezan. Umesto toga rekao je: - Niste mi rekli kako se zovete.

- Kurc - rekao je glas. - Ponudio bih vam da ja dođem kod vas, samo, znate, Austrijancima nije dozvoljeno da dođu u 'Saher'.

- Možda bismo mogli da se sastanemo sutra ujutro u 'Starom Beču'?

- Naravno - rekao je glas - ako ste potpuno sigurni da će dotle sve biti u redu?

- Šta hoćete time da kažete?

- Hari je mislio da nemate ni prebijene pare.- Rolo Martins je ležao na leđima na postelji sa slušalicom na uvetu i razmišljao: dođi u Beč da zaradiš pare. Ovo je bio treći nepoznati čovek koji je u njega ulagao novac za manje od pet časova. Opresno je čekao: - Oh, izdržaću dok vas ne vidim. - Nije imalo smisla da odbije dobru ponudu dok ne bude znao kakva je to ponuda.

- Da kažemo u jedanaest, onda, u 'Starom Beču' u Kertnerštrase? Imaću smeđe odelo i nosiću jednu vašu knjigu.

- Odlično. Kako ste je nabavili?

- Dao mi ju je Hari. - Glas je bio pun predusretljivosti i umerenosti, ali kad je rekao laku noć i kad je spustio slušalicu, Martins nije mogao a da ne pomisli kako to da mu Hari, ako je bio toliko svestan pre nego što je umro, nije poslao telegram da ne dolazi. A zar i Kalagan nije rekao da je Lajm umro na mestu - bez bola? Ili je on sam te reči stavio Kalaganu u usta? I tada se u Martinsovoj glavi čvrsto urezala pomisao da nešto nije u redu s Lajmovom smrću, nešto što policija u svojoj gluposti nije umela da otkrije. Sam je pokušao da to otkrije pomoću dve cigarete, ali je zaspao, bez večere, ali sa tajnom koja je ostala nerešena. Bio je to dug dan, ali ne dovoljno dug za to rešenje.

GLAVA ČETVRTA

- Ono što mi se kod njega na prvi pogled nije sviđalo - pričao mi je Martins - bila je njegova perika. Bila je od onih očiglednih perika, ravna i žuta, koja je pozadi ravno podšišana, i koja nije čvrsto stajala na glavi. U čoveku koji neće da primi ćelavost s ljupkošću mora biti nečeg lažnog. Lice mu je bilo od onih lica na kome su bore pažljivo raspoređene kao šminka, na pravom mestu, da bi izrazile ljupkost i ćudljivost, bore u uglovima očiju. Bio je podešen da se dopadne romantičnim učenicama.

Ovaj razgovor vodili smo nekoliko dana kasnije - Martins mi je izneo celu svoju priču kad je trag već bio iščileo. Sedeli smo u „Starom Beču” za stolom za kojim je on sedeo onog prvog jutra sa Kurcom, i kad je napravio onu primedbu o romantičnim učenicama, ugledao sam kako se njegov prilično uznemiren pogled odjednom usredsredio. Neka devojka - devojka kao svaka druga, pomislio sam, napolju, žurila je jer je sneg padao.

- Zgodna?

Skrenuo je pogled opet ka meni i rekao: - Ja sam zauvek digao ruke od toga. Znate, Kaloveju, svakom čoveku u životu dođe trenutak kad sve to ostavi...

- Znam. Učinilo mi se da gledate tu devojku.

- Gledao sam je. Ali samo zbog toga što me je za trenutak podsetila na Anu - Anu Šmit.

- Ko je to? Zar ona nije devojka?

- Oh, jeste, u izvesnom pogledu.

- Šta hoćete time da kažete: u izvesnom pogledu?

- Ona je bila Harijeva devojka.

- Da li je vi preuzimate?

- Ona nije takva, Kaloveje. Zar je niste videli na pogrebu? Ja više ne želim da zakuvavam sebi poparu. Opario sam se tako da ću pamtiti celog života.

- Pričali ste mi o Kurcu - rekao sam.

Pokazalo se da je Kurc sedeo tamo, i naveliko se pretvarao kako čita „Usamljenog jahača iz Santa Fe”. Kad je Martins seo za njegov sto, rekao mu je s neopisivo lažnim oduševljenjem: - Prosto je neverovatno kako vi umete da održite napetost.

- Napetost?

- Neizvesnost. Tu ste majstor. Na kraju svakog poglavlja čovek mora da pogađa...

- Vi ste, znači, bili Harijev prijatelj - rekao je Martins.

Mislio sam da sam bio njegov najbolji prijatelj - rekao je Kurc, ali je posle skoro neprimetne pauze, u kojoj je njegov mozak morao zabeležiti grešku, dodao: - Osim vas, naravno.

- Pričajte mi kako je umro.

- Bio sam s njim. Izašli smo zajedno iz njegovog stana kad je ugledao na drugoj strani jednog prijatelja, Amerikanca, koji se zove Kuler. Mahnuo je Kuleru i zakoračio da pređe ulicu kad je naleteo jedan džip iza ugla i oborio ga. Kriv je bio zaista Hari, a ne šofer.

- Neko mi je rekao da je na mestu umro.

- Voleo bih da je bilo tako. Umro je pre nego što je došla hitna pomoć.

- Znači, mogao je da govori?

- Da. Čak i u bolovima brinuo je za vas.

- Šta je rekao?

- Ne mogu tačno da se setim, Rolo - smem vas zvati Rolo, zar ne? Uvek vas je tako pred nama zvao. Brinuo se da pazim na vas kad stignete. Da se postaram da vam bude dobro. Da vam kupim povratnu kartu. - Pričajući mi ovo, dodao je: - Vidite, ja isto tako skupljam povratne karte kao i gotov novac.

- Ali zašto mi niste telegrafisali da ne dolazim?

- Jesmo, ali vas telegram verovatno nije našao. Nešto zbog cenzure a nešto zbog zona, telegrami ponekad putuju i po pet dana.

- Je li vođena istraga?

- Naravno.

- Da li znate da u policiji imaju ludu ideju da je Hari bio upleten u neku crnu berzu?

- Ne znam. Ali u Beču su svi u to upleteni. Svi mi prodajemo cigarete i menjamo šilinge za okupacijski novac i tome slično. Nećete naći ni jednog jedinog člana Kontrolne komisije koji se nije ogrešio o propise.

- Policija ima na umu nešto mnogo gore od toga.

- Ponekad im padnu na pamet prilično glupe ideje - rekao je oprezno čovek s perikom.

- Ostaću ovde dok ne dokažem da nemaju pravo.

Kurc je odsečno okrenuo glavu i perika se sasvim, sasvim malo pomerila. - Šta bi to vredelo? Harija ništa ne može vratiti u život - rekao je.

- Hoću da onog oficira proteraju iz Beča.

- Ne vidim šta biste mogli tu da učinite.

- Počeću da istražujem unazad počev od Harijeve smrti. Vi ste bili tome prisutni, i onaj Kuler, i šofer. Možete mi dati njihove adrese.

- Ne znam šoferovu adresu.

- Naći ću je u islednikovim izveštajima. A onda, tu je i ona Harijeva devojka...

- Za nju će to biti bolno - rekao je Kurc.

- Ona se mene ne tiče. Mene se tiče Hari.

- Zna li vi na šta policija sumnja?

- Ne. Suviše brzo sam se naljutio.

- Da li vam je palo na pamet - rekao je Kurc polako - da biste mogli da iščakate nešto, ovaj, što bi Harija diskreditovalo?

- Hoću i to da rizikujem.

- To će zahtevati vremena, i novca.

- Ja imam vremena, a vi ste hteli da mi pozajmite novac, zar ne?

- Ja nisam bogat čovek - rekao je Kurc. - Obećao sam Hariju da ću se pobrinuti da sve bude u redu i da se vratite avionom...

- Ne morate da se brinete za novac, ni za avion - rekao je Martins. - Ali ja se kladim s vama, u funte, u pet funti prema dvadeset, da u Harijevoj smrti ima nečeg čudnog.

Bio je to udarac nasumice, ali on je već imao ono pouzdano nagonsko osećanje da nešto nije u redu, mada reč „ubistvo” još nije bio vezao za taj nagon. Kurc je taman prinosio ustima šolju kafe i

Martins ga je posmatrao. Udarac je očigledno promašio cilj; sigurna ruka prinela je šolju ustima, i Kurc je pio kafu pomalo glasno, dugim gutljajima. Onda je spustio šolju i rekao: - Kako to mislite - čudno?

- Policiji je verovatno bilo zgodno da ima leš, ali zar nije to isto tako moglo da bude zgodno i pravim crnoberzijancima? - Tek pošto je izgovorio te reči, shvatio je da, na kraju krajeva, Kurc nije bio tako ravnodušan prema njegovom tvrđenju: zar se nije sledio od opreznosti i mirnoće? Nije obavezno da ruke krivca drhte; samo u pričama ispuštena čaša odaje usplahirenost. Napetost se češće pokazuje u proučenom držanju. Kurc je ispio kafu kao da ništa nije bilo rečeno.

- Pa - rekao je ispivši još jedan gutljaj - želim vam, naravno, sreće, mada ne verujem da tu ima šta da se nađe. Ali, slobodno zatražite od mene što god bi vam moglo pomoći.

- Hoću Kulerovu adresu.

- Naravno. Napisaću vam je. Evo. To je u američkoj zoni.

- A vaša?

- Već sam vam je zapisao, ispod toga. Nažalost, stanujem u ruskoj zoni, tako da me ne treba posetiti suviše kasno. U našem kraju ponekad se svašta dešava. - Osmehivao se onim svojim proučenim bečkim osmehom, s ljupkošću koja je pažljivo bila ucrtana finom četkicom oko usana i očiju. - Bićemo u vezi - rekao je - a ako vam treba pomoć... ali, ipak mislim da ste veoma nesmotreni. - Pokupio je „Usamljenog jahača”. - Tako sam ponosan što sam vas upoznao. Nenadmašni ste u napetosti - i jednom rukom zagladio je periku, dok je drugom, prešavši ovlaš preko usana, izbrisao osmeh kao da ga nikad nije ni bilo.

GLAVA PETA

Martins je sedeo na tvrdoj stolici na ulazu za glumce Jozefštatskog pozorišta. Bio je poslao svoju posetnicu Ani Šmit posle matinea, i potpisao se kao „Harijev prijatelj”. Niz malih prozora sa čipkanim zavesama u kojima su se jedna za drugom gasile sijalice pokazivalo je da se glumci spremaju kući, na šolju kafe bez šećera i zemičku bez maslaca, koji treba da ih okrepe do večernje predstave. Sve to je ličilo na uličicu koja je sagrađena unutar zgrade kao Romeo koji nije siguran gde se nalazi Julijin balkon u zimskom kaputu, tako da je Martins ustao i počeo da šeta gore-dole, ispod malih prozora. Osećao se, pričao je, kao Romeo koji nije siguran gde se nalazi Julijin balkon.

Imao je vremena za razmišljanje: sad je bio miran, Martins je imao nadmoć a ne Rolo. Kad se svetlost ugasila u jednom od prozora, i kad je jedna glumica krenula niz hodnik, nije se čak ni osvrnuo. Svemu tome je bio kraj. Pomislio je: „Kurc ima pravo. Svi imaju pravo. Ponašam se kao neka romantična budala. Samo ću porazgovarati sa Anom, reći ću joj koju reč saučešća, i onda ću se spakovati i otići.” Potpuno je bio zaboravio, pričao mi je, komplikacije s gospodinom Krabinom.

Neki glas mu je viknuo nad glavom: - Gospodin Martins! - i on je pogledao ka licu koje ga je posmatralo između zavesa nekoliko desetina centimetara iznad njegove glave. Nije to bilo lepo lice, odlučno mi je objasnio kad sam ga ponovo optužio da je opet zakuvao poparu, već samo pošteno lice: tamna kosa i oči, koje su pod ovim osvetljenjem izgledale smeđe, široko čelo i velika usta koja nisu ni pokušavala da budu privlačna. Nije postojala opasnost, izgledalo je Rolo Martinsu, od onog iznenadnog trenutka

uznemirenosti, kad miris kose ili ruka prislonjena na bok menjaju život. Rekla je: - Izvolite gore, molim vas. Druga vrata desno.

Ima ljudi, pažljivo mi je objašnjavao, u kojima čovek odmah prepozna prijatelje. S njima se oseća prijatno jer zna da mu od njih nikad neće pretiti opasnost. - To je bila Ana - rekao je, a ja nisam znao da li je to prošlo vreme bilo namerno upotrebljeno ili ne.

Za razliku od većine glumačkih soba, ova je bila skoro potpuno prazna; u njoj nije bilo ormana prepunog odela, ni razbacane šminke i pomada; kućna haljina na vratima, jedan džemper koga se setio iz drugog čina na jedinoj fotelji, poluprazna teglica pozorišne šminke. Čajnik je tiho strujao na plinskom rešou. - Hoćete li šolju čaja? Neko mi je poslao paketić prošle nedelje. Amerikanci to šalju ponekad, umesto cveća, znate, za premijeru - rekla je.

- Molio bih vas jednu šolju - rekao je on, ali ako je išta postojalo na svetu što mrzi, bio je to čaj. Posmatrao ju je dok ga je spremala, a spremala ga je, naravno, potpuno pogrešno: voda nije vrila, čajnik nije bio zagrejan, stavila je premalo čaja. - Nikad ne shvatam potpuno zašto Englezi vole čaj.

On je svoju šolju čaja pio brzo kao lek, i posmatrao je nju kako pije svoju, fino i pažljivo. - Mnogo sam želeo da vas vidim. Zbog Harija - rekao je.

Bio je to užasan trenutak. Primetio je dobro kako joj se usne stežu u iščekivanju.

- Da?

- Poznavao sam ga dvadeset godina. Bio sam mu prijatelj. Zajedno smo bili u školi, znate, i posle toga nikad nije prošlo više od nekoliko meseci a da se ne vidimo...

- Kad sam primila vašu posetnicu, nisam mogla da vas odbijem - rekla je ona. - Ali mi zaista nemamo o čemu da govorimo, zar ne, ni o čemu.

- Želeo sam da čujem...

- On je mrtav. To je kraj. Sve je svršeno, gotovo. Čemu pričati?

- Nas dvoje smo ga voleli.

- Ne znam. Takva stvar se ne može znati - posle. Ja više ništa ne znam, osim...

- Osim?

- Da i ja želim da sam mrtva.

Martins mi je rekao: - Umalo što onda nisam otišao. Zašto da je mučim zbog toga što mi je tako nasumice palo na um? Ali umesto toga, postavio sam joj jedno pitanje: „Poznajete li vi nekog Kulea?”

- Amerikanca? - upitala je ona. - Mislim da mi je taj čovek doneo neki novac kad je umro Hari. Nisam htela da ga uzmem, ali mi je on rekao da se Hari brinuo, u poslednjem trenutku.

- Zar on nije umro na licu mesta?

- Oh, ne.

- Počeo sam da se pitam - kazao mi je Martins - zašto sam sebi tu ideju tako čvrsto utuvio u glavu, a onda sam pomislio da mi je samo onaj čovek sa Harijevog pogreba to rekao - i niko drugi. Rekao sam joj: 'Mora da je bio do kraja potpuno svestan - jer se i mene setio. To kao da pokazuje da nije patio.'

- To i ja sebi neprestano govorim.

- Da li ste bili kod doktora?

- Jednom. Hari me je k njemu poslao. To je bio Harijev lekar. Stanovao je blizu, znate.

Martins je odjednom ugledao u onoj čudnoj ćeliji duše koja izgrađuje takve slike, trenutno, i racionalno, jedno pusto mesto, telo na zemlji, jato okupljenih ptica.

Možda je to bio prizor iz neke njegove knjige koja još nije bila napisana, a koja se tek uobličavala na pragu njegove svesti. Odjednom je izbledela, a on je pomislio kako je čudno što su svi oni bili tamo, baš u tom trenutku, svi Harijevi prijatelji - Kurc, doktor, i onaj Kuler; samo ono dvoje koji su ga voleli izgleda da nisu bili tamo. A šofer? - Da li ste čuli njegov iskaz? - upitao je Martins.

- On je bio uzbuđen, uplašen. Ali Kulerov i Kurcov iskaz ga je oslobodio. Ne, nije on jadni bio kriv. Često sam čula kako Hari govori za njega kako je pažljiv šofer.

- I on je poznao Harija? - Još jedna ptica zaleprša i pridruži se ostalim oko mirne prilike na pesku, koja je ležala licem prema zemlji. Sad je video da je to Hari, po odelu i držanju kao u dečaka koji je zaspao na travi igrajući se na ivici igrališta, jednog vrelog letnjeg popodneva.

Neko je viknuo ispod prozora: - Gospođice Šmit!

Ona je rekla: - Ne vole kad se ostaje suviše dugo. Troši se *njihova* struja.

Odrekao se namere da je poštedi bilo čega. Rekao joj je: - Policija kaže da je trebalo da uhapsu Harija. Otkrili su da se bavio nekim nedozvoljenim poslovima.

Ona je tu vest primila isto kao Kurc. - Svi se bave nedozvoljenim poslovima.

- Ne verujem da je on bio upleten u nešto ozbiljno.

- Nije.

- Ali možda su ga optužili. Poznajete li čoveka koji se zove Kurc?

- Mislím da ga poznajem.

- Nosi periku.

- Oh. - Video je da je pogodio. Nastavio je: - Zar vam se ne čini čudno što su svi bili tamo - kad je poginuo? Svi su poznavali Harija. Čak i šofer, doktor...

Ona reče sa beznadežnom mirnoćom: - I ja sam se to pitala, mada nisam znala za Kurca. Pitala sam se da ga nisu ubili, ali šta vredi pitati se?

- Uhvatiću ja tu kopilad - rekao je Rolo Martins.

- To ništa neće pomoći. Možda policija ima pravo. Možda je jedan Hari bio upetljan...

- Gospođice Šmit - ponovo je viknuo glas.

- Moram ići.

- Idem malo s vama.

Mrak je bio skoro sasvim pao; sneg je neko vreme prestao da pada, i velike statue na Ringu, propeti konji, trijumfalna kola i orlovi na grbu bili su postali tamnosivi pri poslednjoj večernjoj svetlosti. - Bolje je dići ruke i zaboraviti - rekla je Ana. Mesečinom obasjan sneg ležao je dubok do članaka na nepočišćenom pločniku.

- Hoćete li mi dati doktorovu adresu?

Stajali su zaklonjeni jednim zidom dok je ona ispisivala adresu.

- I vašu?

- Zašto vam je potrebna?

- Mogao bih imati novosti za vas.

- Nema novosti koje bi mi sad pomogle. - Iz daljine ju je posmatrao kako se penje na tramvaj, sagnuvši glavu dok je išla protiv vetra, nalik na crni znak pitanja koji se ocrtavao na snegu.

GLAVA ŠESTA

Prednost detektiva amatera nad profesionalcem jeste u tome što on nema određene radne časove. Rolou Martinsu nije bilo određeno osmočasovno radno vreme; njegova istraživanja nisu morala da se prekinu radi obeda. U toku jednog dana on je posvršavao onoliko koliko bi jedan od mojih ljudi završio za dva, a imao je i onu početnu prednost nad nama, što je bio Harijev prijatelj. I tako je on radio iznutra, dok smo mi ključnuli po obodu.

Dr Vinkler je bio kod kuće. Možda ne bi bio kod kuće za službenika policije. Opet je Martins potpisao svoju posetnicu istim rečima: „Harijev prijatelj”.

Čekaonica dr Vinklera podsećala je Martinsa na starinarnicu koja se specijalizovala u crkvenim umetničkim predmetima. Bilo je tu više raspeća nego što je mogao da izbroji, a nijedno nije bilo novije od sedamnaestog veka. Bilo je tu kipova u drvetu i slonovači; bilo je tu mnogo relikvija: delića kostiju označenih imenima svetaca i uokvirenih u ovalne okvire na pozadini od tankog lima. Ako su bile prave, kakva je to onda čudna sudbina, pomislio je Martins, da delić članka svete Suzane dođe da počiva u čekaonici dr Vinklera. Čak su i odvratne stolice sa visokim naslonom izgledale kao da su u njima nekad sedeli kardinali. U sobi je bilo zagušljivo, i čovek je očekivao da oseti miris tamjana. U zlatnom kovčežiću nalazio se iverak Pravog Krsta. Nečije kivanje ga je trglo.

Dr Vinkler je bio najčistiji doktor koga je Martins video. Bio je veoma nizak i uredan, u crnom fraku i s vrlo visokom krutom kragom; mali crni brkovi ličili su mu na leptirmašnu. Ponovo je kinuo: možda mu je bilo hladno zbog toga što je bio tako čist. - Gospodin Martins? - upitao je.

Neodoljiva želja da uprlja dr Vinklera spopala je Roloa Martinsa. - Dr Vinkler? - odvratio je.

- Dr Vinkler.

- Vi ovde imate veoma zanimljivu zbirku.

- Da.

- Te kosti svetaca...

- Pileće i zečje kosti. - Dr Vinkler je izvukao veliku belu maramicu iz rukava kao što bi mađioničar izvadio zastavu svoje zemlje, i brižljivo je do kraja dva puta izduvao nos, zatvarajući naizmenično jednu pa drugu nozdrvu. Čovek je prosto očekivao da će baciti maramicu posle jedne upotrebe. - Hoćete li, gospodine Martinse, da mi kažete koja je svrha vaše posete? Jedan pacijent me čeka.

- Nas dvojica smo bili prijatelji Harija Lajma.

- Ja sam bio njegov lekar - ispravio ga je Vinkler, i tvrdoglavo čekao između raspeća.

- Zadocnio sam za istragu. Hari me je bio pozvao ovamo da mu nešto pomognem. Ne znam tačno u čemu. Nisam saznao za njegovu smrt dok nisam stigao ovamo.

- Veoma žalosno - rekao je dr Vinkler.

- Naravno, pod tim okolnostima, želeo bih da čujem sve što mogu.

- Ne bih ništa mogao da vam kažem što već ne znate. Pregazio ga je automobil. Bio je mrtav kad sam stigao.

- Da li je uopšte bio pri svesti?

- Koliko sam čuo, neko vreme je bio pri svesti, dok su ga nosili kući.

- Da li je mnogo patio?

- Nije morao patiti.

- Da li ste sigurni da je posredi nesrećan slučaj?

Dr Vinkler ispruži ruku i usmeri je prema jednom raspeću. - Ja nisam bio tamo. Moje je mišljenje ograničeno na uzrok smrti. Imate li bilo kakvog razloga da budete nezadovoljni?

Amater ima još jednu prednost nad profesionalcem: on može da bude neobazriv. On može da kaže nepotrebne istine i da nasumice postavlja teorije. Martins je rekao: - Policija dovodi Harija u vezu sa jednim veoma ozbiljnim slučajem crne berze. Izgledalo mi je da su ga možda ubili - ili čak i da je izvršio samoubistvo.

- Ja nisam nadležan da dajem mišljenje - rekao je dr Vinkler.

- Poznajete li nekog Kulera?

- Mislim da ga ne poznajem.
- On je bio prisutan kad je Hari poginuo.
- Onda sam ga naravno upoznao. On nosi periku.
- To je bio Kurc.

Dr Vinkler je bio ne samo najčistiji doktor koga je Martins video, već i najoprezniji. Njegove su izjave bile tako ograničene da niko ni za trenutak nije mogao posumnjati u njihovu verodostojnost. Rekao je: - Bio je tamo još jedan čovek. - Da je trebalo da postavi dijagnozu šarlaha, on bi se ograničio, tako je izgledalo, na tvrđenje da je osip vidljiv, i da je temperatura tolika i tolika. Nikad ne bi pogrešio u nekoj istrazi.

- Jeste li vi dugo bili Harijev doktor? - Izgledalo je čudno da bi Hari izabrao takvog čoveka - Hari, koji je voleo ljude nesmotrene do izvesne mere, ljude koji su bili u stanju da prave greške.

- Skoro godinu dana.

- Pa, lepo je od vas što ste došli da me posetite. - Dr Vinkler se poklonio. Dok se klanjao, čulo se tiho pucketanje kao da je košulja bila napravljena od celuloida. - Ne smem duže da vas zadržavam zbog vaših pacijenata. - Okrenuvši se od dr Vinklera, Martins se suočio sa još jednim raspećem, na kome je ljudska figura visila s rukama iznad glave, lica izduženog u El Grekovskoj patnji. - Čudno neko raspeće - rekao je.

- Jansenističko - objasnio je dr Vinkler i naglo zatvorio usta kao da se osetio krivim što daje suviše mnogo obaveštenja.

- Nikad nisam čuo tu reč. Zašto su ruke iznad glave?

Dr Vinkler je kazao oklevajući: - Zato što je on umro, po njihovom mišljenju, samo za izabrane.

GLAVA SEDMA

Kao što vidim, dok prelistavam svoju arhivu - zabeleške o razgovorima i izjave izvesnih ličnosti - Rolou Martinsu još je bilo moguće da bezbedno ode iz Beča. Bio je pokazao jednu nezdravu radoznalost, ali je bolest bila zaustavljena na svim tačkama. Niko ništa nije odao. Gladak zid podignut od obmana još nije pokazivao neku stvarnu pukotinu pod njegovim prstima koji su napipavali. Kad je Rolo Martins otišao od dr Vinklera, nije bio u opasnosti. Mogao je da ode u postelju u „Saheru” i da spava mirne duše. Čak je Kuleru mogao da poseti u ovom trenutku bez ikakve neprilike. Niko nije bio ozbiljno uznemiren. No, na njegovu nesreću - a u njegovom životu će uvek postojati trenuci kad je to gorko žalio - izabrao je da ponovo ode u Harijev stan. Želeo je da govori sa onižim ljutim čovekom koji je rekao da je video nesrećan slučaj - ili stvarno nije tako rekao? U mračnoj, ledenoj ulici u jednom trenutku je poželeo da ode pravo Kuleru, da upotpuni svoju sliku tih zloslutnih ptica koje su sedele oko Harijevog leša, ali Rolo ne bi bio Rolo da nije odlučio da baci novčić, a novčić je pao na stranu za još jednu akciju i za smrt dvojice ljudi.

Možda je nizak čovek - koji se zvao Koh - popio koju prekobrojnu čašu vina, možda je prosto lepo proveo taj dan u kancelariji, ali je ovoga puta, kad je Rolo Martins zazvonio na njegovo zvono, bio ljubazan i savršeno raspoložen za razgovor. Baš je večerao i imao je mrvice na brkovima. - Ah, sećam vas se. Vi ste prijatelj her Lajma.

Veoma srdačno je uveo Martinsa i predstavio ga svojoj ogromnoj ženi, koju je očigledno držao pod vrlo strogom prismotrom. - Ah, u stara dobra vremena ponudio bih vam šolju kafe, ali sad...

Martins je ponudio cigarete i atmosfera ljubaznosti se osetila još jače. - Kad ste juče zvonili, bio sam malo prek - rekao je gospodin

Koh. - Ali sam imao malu glavobolju, a žena je bila van kuće pa sam morao sam da iziđem na zvonu.

- Jeste li mi vi rekli da ste stvarno videli nesreću?

Gospodin Koh se pogledao sa ženom.

- Istraga je gotova, Ilze. Nema više opasnosti, možeš mi slobodno verovati. Gospodin je moj prijatelj. Da, video sam nesreću, ali vi ste jedini koji to zna. Kad kažem da sam je video, možda bi trebalo da kažem da sam je čuo. Čuo sam kako je šofer pritisnuo nogom kočnice i škripu kola dok se klizaju i stigao sam na prozor na vreme da vidim kako ga nose u kuću.

- Ali, zar vi niste dali iskaz?

- Bolje je da se čovek ne meša u takve stvari. Iz kancelarije ne mogu da me puste. Imamo malo službenika, a upravo i nisam *video*.

- Ali juče ste mi pričali kako se to desilo.

- Tako su to opisali u novinama.

- Da li je mnogo patio?

- Bio je mrtav. Pogledao sam pravo dole s ovog mog prozora i video sam mu lice. Znam kad je čovek mrtav. Zna, to je, u neku ruku, moj posao. Ja sam glavni službenik u mrtvačnici.

- Ali drugi kažu da nije odmah umro.

- Oni možda ne poznaju smrt tako dobro kao što je ja poznajem.

- Bio je mrtav, naravno, kad je stigao lekar. On mi je to rekao.

- Bio je na mestu mrtav. Možete poverovati u reči čoveka koji zna.

- Ja mislim, gospodine, da je trebalo da date iskaz.

- Čovek mora da pazi na sebe, gospodine Martinse. Ja nisam jedini koji je trebalo da bude tamo.

- Šta hoćete time da kažete?

- Bila su tu trojica koji su pomogli da vašeg prijatelja donesu u stan.

- Znam, dva čoveka i šofer.

- Šofer je ostao tamo gde je bio. On je bio jako potresen, jadnik.

- Trojica... - Učinilo mu se iznenada kao da je, tapkajući po tom golom zidu, prstima napipao ne možda neku rupu, ali u najmanju ruku neravninu koju pažljivi graditelji nisu popravili.

- Možete li mi opisati te ljude?

Ali gospodin Koh nije imao iskustva u posmatranju živih: samo je čovek s perikom privukao njegovu pažnju - druga dvojica su bili samo ljudi, ni visoki ni niski, ni debeli ni mršavi. Video ih je iz daljine,

umanjene, pognute nad teretom; oni nisu gledali gore, a on je brzo odvratio pogled i zatvorio prozor, shvativši odjednom da bi bilo mudro da se ne pokaže.

- U stvari, nisam ni imao šta da svedočim, gospodine Martinse.

Nije imao šta da svedoči, nije imao šta da svedoči! Više nije sumnjao da je bilo izvršeno ubistvo. Zašto bi inače lagali o trenutku smrti? Hteli su da umire svojim poklonima u novcu i avionskim kartama jedina dva prijatelja koje je Hari imao u Beču. A treći čovek? Ko je on?

- Da li ste videli gospodina Lajma kad je izišao? - upitao je.

- Nisam.

- Da li ste čuli vrisak?

- Samo kočnice, gospodine Martinse.

Martinsu je palo na um da nije bilo ničeg - osim Kurcove, Kulerove i šoferove izjave - što bi dokazalo da je Hari poginuo tačno tog trenutka. Bio je tu i lekarski nalaz, ali i on nije mogao dokazati ništa drugo osim da je on, recimo, umro u roku od pola sata, a i taj lekarski izveštaj je bio u svakom slučaju isto toliko jak kao i reč dr Vinklera, tog čistog, uzdržljivog čoveka, koji pucketa među svojim raspećima.

- Gospodine Martinse, sad mi je baš palo na pamet, vi ostajete u Beču?

- Da?

- Ako vam je potreban stan i ako hoćete brzo da govorite sa nadležnima, mogli biste dobiti stan gospodina Lajma. To je rekviriran stan...

- Kod koga su ključevi?

- Kod mene.

- Mogu li da vidim stan?

- Ilze, ključeve.

Gospodin Koh je poveo Martinsa u stan koji je bio Harijev. U malom, mračnom predsoblju još se osećao miris cigareta - turskih cigareta koje je Hari uvek pušio. Izgledalo je čudno da se miris jednog čoveka mogao zadržati u naborima zavesa tako dugo vremena pošto je već postao mrtva stvar, gas, trulež. Jedna sijalica sa šeširom, ukrašena obiljem perli, ostavila ih je u polumraku, i pipkajući su tražili bravu.

Dnevna soba je bila potpuno prazna - Martinsu se učinilo da je isuviše prazna. Stolice su bile gurnute uza zid; na pisaćem stolu na kome je Hari pisao nije bilo ni prašine ni hartije. Svetlost se odbijala sa parketa kao sa ogledala. *Herr Koh* otvori vrata i pokaza spavaću sobu: postelja je bila uredno nameštena sa čistim čaršavima. U kupatilu čak ni žilet nije pokazivao da je još pre nekoliko dana tu boravio živ čovek. Samo su mračno predsoblje i miris cigarete odavali utisak da je tu neko stanovao.

- Eto - rekao je *Herr Koh* - potpuno je spreman za novog stanara, Ilze ga je uredila.

To je nesumnjivo učinila. Posle smrti trebalo je da ostane više nereda nego ovde. Čovek ne može iznenada i neočekivano da ode na svoje najduže putovanje a da ne zaboravi ovo ili ono, da ne ostavi koji neplaćeni račun, neodgovoren neki službeni upitnik, ili fotografiju neke devojke. - Zar tu nije bilo nekih dokumenata, her Koh?

- Her Lajm je uvek bio veoma uredan čovek. Njegova korpa za otpatke bila je puna, i njegova torba, ali je to odneo njegov prijatelj.

- Njegov prijatelj?

- Gospodin s perikom.

Naravno, bilo je moguće da Lajm nije pošao na put tako neočekivano, i Martinsu je palo na um da se Lajm možda nadao da će on stići na vreme da mu pomogne. - Verujem da je moj prijatelj ubijen - rekao je obraćajući se Kohu.

- Ubijen? - Ljubaznost her Koha zamrla je pri toj reči. - Ne bih vas pozvao unutra da sam znao da ćete govoriti takve gluposti - izjavio je on.

- Zašto bi to bila glupost?

- U ovoj zoni nema ubica.

- Ipak bi vaše svedočenje moglo da bude vrlo dragoceno.

- Ja nemam ništa da svedočim. Ništa nisam video. Mene se to ništa ne tiče. Molim vas da smesta odete. Vi ste vrlo bezobzirni. - Izgurao je Martinsa natrag kroz predsoblje; miris dima se već pomalo gubio. Poslednje reči her Koha pre nego što je zalupio vrata bile su: - To se mene ne tiče. - Jadni her Koh! Mi ne bismo ono što nas se ne tiče. Kasnije, kad sam detaljno ispitivao Martinsu, rekao sam mu: - Da li ste videli nekoga na stepeništu ili napolju na ulici?

- Nikoga. - Njemu bi u svakom slučaju koristilo da se setio nekog slučajnog prolaznika i zato sam mu verovao.

- Primetio sam kako je tiha i mrtva izgledala cela ulica. Jedan njen deo je bio bombardovan, znate, i mesec je sjao preko snegom zavejanih uzvišica. Vladala je tako neverovatna tišina. Čuo sam kako moje noge škripe po snegu - rekao je.

- To, naravno, ne dokazuje ništa. U kući postoji podrum gde se mogao sakriti svako ko vas je pratio.

- Da.

- Ili da je cela vaša priča izmišljotina.

- Da.

- Nezgoda je u tome što nikako ne vidim pobudu zašto biste vi to učinili. Istina je da ste vi već krivi što ste primili novac na osnovu lažnih izjava. Došli ste ovamo da se nađete s Lajmom, možda da mu pomognete...

Martins mi je odgovorio: - Kakva je to dragocena crna berza na koju vi uvek ciljate?

- Rekao bih vam sve činjenice kad sam vas prvi put video da se niste đavolski brzo naljutili. Sad mislim da ne bih uradio mudro kad bih vam to pričao. Bilo bi to odavanje službenih podataka, a vaše veze, znate, ne ulivaju poverenje. Devojka s lažnim ispravama koje joj je nabavio Lajm, pa taj Kurc...

- Vinkler...

- Nemam ništa protiv dr Vinklera. Ne, ako ste vi varalica, vama obaveštenja nisu potrebna, ali bi vam moglo koristiti da saznate tačno šta mi znamo. Vidite, mi ne raspolažemo svim činjenicama.

- Kladam se da ne raspolažete. Mogao bih da izmislim bolju detektivsku priču od vas dok sam u kupatilu.

- Vaš književni stil ne čini čast vašem imenjaku. - Kad god bi ga posetili na gospodina Krabina, tog jasnog izmučenog predstavnika Britanskog udruženja za kulturne veze, Rolo Martins bi pobledeo od neprijatnosti, ljutine, stida. I to me je navodilo da mu verujem.

On je nesumnjivo priredio Krabinu nekoliko neprijatnih časova. Pošto se vratio u „Saher“, posle razgovora s her Kohom, zatekao je očajno pisamce koje ga je čekalo od predstavnika.

„Celog dana sam pokušavao da vas pronađem“, pisao je Krabin. „Vrlo je važno da se nađemo i da napravimo odgovarajući program.

Jutros sam telefonom ugovorio predavanja za sledeću nedelju u Insbrucku i Salzburgu, ali mi morate dati pristanak za teme, kako bismo mogli da šampamo program. Predložio bih dva predavanja: 'Križa vere u zapadnom svetu' (vas ovde veoma cene kao hrišćanskog pisca, ali ovo predavanje treba da bude potpuno bez političkih primesa, niti treba praviti primedbe na račun Rusa ili komunizma) i 'Tehnika savremenog romana'. Ista predavanja treba da se održe u Beču. Osim toga, ovde ima mnogo ljudi koji bi vas rado upoznali, pa bih želeo da priredim koktel početkom iduće nedelje. Ali, zbog svega toga moram s vama da progovorim nekoliko reči." Pismo se završavalo izrazima velike uznemirenosti: „Doći ćete sutra uveče na diskusiju, zar ne? Svi vas očekujemo u pola devet, i ne treba ni da kažem da se radujemo vašem dolasku. Poslaću po vas kola tačno u 8.15 časova.”

Rolo Martins je pročitao pismo i, ne sekirajući se više zbog gospodina Krabina, legao u krevet.

GLAVA OSMA

Posle dve čaše pića misli Roloa Martinsa bi se uvek vraćale na žene - na jedan neodređen, sentimentalni, romantičan način, kao na seks uopšte. Posle tri čaše, kao pilot koji se obrušava da bi pronašao pravac, on bi počeo da usredsređuje pažnju na devojkicu koja bi bila na raspolaganju. Da mu Kuler nije ponudio onu treću čašu, verovatno ne bi tako brzo otišao do kuće Ane Šmit, ali u mom pisanju ima isuviše mnogo „da” - jer moj poziv se sastoji u tome da odmeravam mogućnosti, ljudske mogućnosti, a za sudbinu nikad nema mesta u mojoj arhivi.

Martins je proveo vreme oko ručka čitajući izveštaje o istrazi, pa je ponovo pokazao nadmoć amatera nad profesionalcem jer je pokazao manju otpornost prema Kulerovom alkoholu (što bi profesionalac na dužnosti morao da odbije). Bilo je skoro pet sati kad je stigao u Kulerov stan, koji se nalazio iznad jedne poslastičarnice u američkoj zoni: radnja u prizemlju bila je puna vojnika s devojkama, i zveckanje dugačkih kašičica i čudan, slobodan, nepovezan smeh pratio ga je uza stepenice.

Englez koji ne trpi Amerikance uglavnom ima pred svojim duhovnim očima sliku baš takvog izuzetka kakav je Kuler: čoveka razbarušene sede kose, zabrinutog, ljubaznog lica, i dalekovidog, jednog od onih čovekoljubaca koji se nađu usred epidemije tifusa, ili svetskog rata, ili gladi u Kini mnogo pre nego što njegovi zemljaci otkriju to mesto na atlasu. Ponovo je posetnica potpisana sa „Harijev prijatelj” poslužila kao ulaznica. Kuler je bio u oficirskoj uniformi bez oznake čina, mada su mu se devojkice obraćale sa „pukovniče Kuler”. Njegov iskren i topao stisak ruke bio je nešto najljubaznije na šta je Martins naišao u Beču.

- Svaki Harijev prijatelj je dobrodošao - rekao je Kuler. - Naravno, čuo sam o vama.

- Od Harija?

- Ja mnogo čitam romane s Divljeg zapada - rekao je Kuler, i Martins je njemu poverovao kao što nije poverovao Kurcu.

- Pitao sam se, bili ste tamo, zar ne? Da li biste mi pričali o Harijevoj smrti?

- Bilo je to užasno - rekao je Kuler. - Baš sam prelazio ulicu da priđem Hariju. On i gospodin Kurc su bili na pločniku. Da ja možda nisam krenuo da pređem preko ulice, možda bi on ostao tamo gde je bio. Ali me je on ugledao i pošao mi u susret, a taj džip, bilo je užasno, užasno. Šofer je počeo da koči, bez uspeha. Uzmite čašu viskija, gospodine Martinse. To je glupo od mene, ali se sav uzбудim kad na to pomislim. - I dodao je dok je sipao sodu: - Uprkos ovoj uniformi, nikad pre toga nisam video ubijenog čoveka.

- Je li onaj drugi čovek bio u kolima?

Kuler je povukao veliki gutljaj, a zatim odmerio svojim ljubaznim, umornim očima koliko je još ostalo. - Na kog čoveka mislite, gospodine Martinse?

- Čuo sam da je tamo bio još neki čovek.

- Ne znam kako vam je to palo na um. Naći ćete to sve u izveštaju o istrazi. - Ponovo je dobro napunio obe čaše. - Bili smo svega trojica: ja, gospodin Kurc i šofer. I doktor, dabome. Sigurno ste mislili na doktora.

- Čovek s kojim sam razgovarao gledao je kroz prozor - on stanuje pored Harija - i rekao mi je da je video tri čoveka i šofera. To je bilo pre nego što je stigao doktor.

- On to nije izjavio pred sudom.

- Nije hteo da se meša u to.

- Nikad nećete naučiti te Evropejce da budu dobri građani. To je bila njegova dužnost. - Kuler je tužno razmišljao nad čašom. - Čudna je to stvar, gospodine Martinse, ti nesrećni slučajevi. Ne možete da dobijete dva iskaza koji se podudaraju. Eto, čak se i gospodin Kurc i ja nismo slagali u pojedinostima. Sve se tako naglo odigralo, a čovek se i ne trudi da ma šta zapazi, dok ne naiđe tresak, a onda mora da rekonstruiše, da se seća. Sigurno se i on toliko zapleo dok se trudio

da probere šta se dogodilo pre a šta kasnije da bi primetio da smo bili četvorica.

- Četvorica?

- Računao sam i Harija. Šta je on još video, gospodine Martinse?

- Ništa zanimljivo, osim da je Hari bio mrtav kad su ga nosili u kuću.

- Pa, umirao je, tu nema mnogo razlike. Još jednu čašu, gospodine Martinse.

- Ne. Ne bih više.

- E, ja bih još jednu. Vrlo sam voleo vašeg prijatelja, gospodine Martinse, i ne volim o tome da razgovaram.

- Pa, možda još jednu, da vam pravim društvo. Poznajete li Anu Šmit? - upitao je Martins, dok ga je viski štipao po jeziku.

- Harijevu devojkju? Jednom sam je upoznao, to je sve. U stvari, ja sam pomogao Hariju da joj nabavi isprave. Verovatno ne bi trebalo da tako nešto priznajem nepoznatom čoveku, ali čovek ponekad prekrši propise. I čovečnost je takođe dužnost.

- Šta nije bilo u redu?

- Ona je bila Mađarica, a otac joj je bio nacista, tako su mi kazali. Plašila se da je Rusi ne odvedu.

- Zašto bi je odveli?

- Čovek ne može uvek da zna zašto oni to rade. Možda zbog toga da pokažu da nije zdravo biti prijatelj jednog Engleza.

- Ali ona stanuje u britanskoj zoni.

- To ih ne bi sprečilo. Ima svega pet minuta vožnje do njihove komande. Ulice nisu dobro osvetljene, a policajaca je malo.

- Vi ste joj doneli neki novac od Harija, zar ne?

- Jesam, ali to nisam pominjao. Je li vam ona to rekla?

Zazvonio je telefon, i Kuler je ispio svoju čašu. - Halo - rekao je on.

- Pa, da. Ovde pukovnik Kuler. - Onda je seo sa slušalicom na uvu, i sa izrazom žalosnog strpljenja na licu dok je neki glas iz daljine dopirao u sobu. - Da - rekao je jednom. - Da. - Oči su mu počivale na Martinsovom licu, ali je izgledalo kao da gledaju nekuda daleko iza njega; mirne, umorne i ljubazne, možda su gledale preko mora. - Sasvim ste dobro učinili - rekao je pohvalnim glasom, a zatim sa prizvukom strogosti: - Naravno, biće isporučeno. Dao sam reč. Zbogom.

Spustio je slušalicu i mučno prešao rukom preko čela. Izgledalo je kao da želi da se seti nečega što je trebalo da učini. Martins je upitao: - Da li ste vi čuli nešto o onoj crnoj berzi o kojoj policija govori?

- Izvinite. Šta je to?

- Kažu da je Hari bio umešan u neku crnu berzu.

- Oh, ne - odgovorio je Kuler. - Ne. To je apsolutno nemoguće. On je imao jako osećanje dužnosti.

- Kurc, izgleda, misli da je to moguće.

- Kurc ne može da razume kako oseća Anglosaksonac - odgovorio je Kuler.

GLAVA DEVETA

Bio je skoro mrak kad se Martins uputio duž kanala: na drugoj obali ležalo je poluporušeno kupatilo „Dijana” a u daljini se dizao veliki crni Praterski točak, nepomičan iznad porušenih kuća. Tamo preko te mutne vode nalazio se drugi becirk, koji je pripadao Rusima, a crkva svetog Stefana dizala je svoj ogromni zvonik u nebo iznad Interštata. Dok je išao uz Kertnerštrase, Martins je prošao pored osvetljenih vrata stanice vojne policije. Četiri vojnika iz internacionalne patrole pela su se u džip; ruski vojnik je sedeo pored šofera (jer su Rusi toga dana preuzeli predsedništvo za sledeće četiri nedelje) a Englez, Francuz i Amerikanac popeli su se pozadi. Treća čaša viskija, koju je teško podnosio, pela se Martinsu u glavu, i on se setio devojke iz Amsterdama, devojke iz Pariza; pored njega, pločnikom punim sveta, kretala se usamljenost. Prošao je pored ugla ulice gde se nalazio hotel „Saher” i nastavio put. Rolo je bio preuzeo vlast i kretao se prema jedinoj devojci koju je poznao u Beču.

Pitao sam ga otkuda je znao gde ona stanuje. Pa, rekao mi je, pogledao je adresu koju mu je dala sinoć, u krevetu, dok je proučavao plan Beča. Hteo je da pronade put, a dobro se snalazio s planovima. Lako je pamtio skretanja i imena ulica jer je uvek u jednom pravcu išao pešice.

- U jednom?

- Hoću da kažem, kad idem u posetu nekoj devojci, ili nekom drugom.

Naravno, on nije znao da li će ona biti kod kuće i da li te večeri nema predstavu u Jozefštatu, ili je možda i to zapamtio sa plakata. U svakom slučaju, ona je bila kod kuće, ako se to tako moglo nazvati, jer je sedela sama u nezagrejanoj sobi, u kojoj je postelja bila

pretvorena u divan, a uloga otkucana mašinom stajala je otvorena na prvoj stranici na nezgodnom, suviše kitnjastom i rasklimatanom stolu - jer su njene misli bile daleko od toga „kod kuće”. Rekao je nespretno (a niko ne bi mogao da kaže, čak ni Rolo, koliko je njegova nespretnost bila deo njegove tehnike): - Prosto sam pomislio da svratim i da vas posetim. Znaete, prolazio sam...

- Prolazio? Kuda ste krenuli? - Trebalo je dobrih pola časa da hoda od Inerštata do kraja engleske zone, ali on je uvek imao odgovor: - Popio sam suviše viskija s pukovnikom Kulerom. Bila mi je potrebna šetnja, i slučajno sam krenuo baš u ovom pravcu.

- Nemam čime da vas ponudim za piće. Osim čaja, ostalo je još malo u onom paketiću.

- Ne, ne, hvala - rekao je on. - Vi ste zauzeti - dodao je pogledavši na ulogu.

- Nisam odmakla dalje od prve rečenice.

Podigao je ulogu i počeo da čita: „Ulazi Lujza. LUJZA: Čula sam neko dete kako plače.”

- Mogu li malo da ostanem? - upitao je s blagošću koja je više odgovarala Martinsu nego Rolou.

- Želela bih da ostanete. - On se skljojao na divan, a kasnije mi je pričao (jer ljubavnici pričaju i obnavljaju i najmanje pojedinosti ako nađu nekoga ko će ih slušati) da ju je tada po drugi put dobro pogledao. Stajala je isto onako nespretna kao i on sam, u starim flannelskim pantalonama koje su imale gadnu zakrpu na turu; stajala je, čvrsto raskrečenih nogu, kao da se nekom protivi i kao da je rešila da održi svoj položaj - mala, prilično dežmekasta prilika bez ikakve ljupkosti, koju je sklopila i ostavila u stranu za stručnu upotrebu.

- Da li vam je danas jedan od rđavih dana? - upitao je.

- Uvek je rđavo u ovo vreme - objasnila mu je ona. - Imao je običaj da svrati, i kad sam vas čula da zvonite, samo za trenutak sam pomislila... - Sela je na tvrdu stolicu preko puta njega i kazala: - Pričajte, molim vas. Vi ste ga poznavali. Pričajte mi prosto bilo šta.

I tako je on pričao. Nebo je napolju postajalo sve tamnije dok je govorio. Malo posle je primetio kako su im se ruke srele. Rekao mi je: - Uopšte nisam imao nameru da se zaljubim, bar ne u Harijevu devojkju.

- Kad se to desilo? - upitao sam ga.

- Bilo je vrlo hladno, i ja sam ustao da navučem zavese na prozore. Primetio sam da moja ruka počiva na njenoj tek kad sam je podigao. Kad sam ustao, pogledao sam dole, na njeno lice, a onda je ona podigla oči. Nije to bilo lepo lice, u tome je bila nezdoda. Bilo je to lice sa kojim se moglo živeti, iz dana u dan. Lice za 'štramac'. Osećao sam se kao da sam došao u neku novu zemlju čiji jezik nisam znao da govorim. Uvek sam mislio da čovek u ženi voli lepotu. Stajao sam pored zavesa i dok sam oklevao da ih povučem, gledao sam napolje. Nisam video ništa drugo osim svog lica, kako gleda u sobu, kako gleda nju. Kazala je: - I šta je Hari onda uradio? - a ja sam poželeo da kažem: 'Nek đavo nosi Harija. On je mrtav. Nas dvoje smo ga voleli, ali on je mrtav. Mrtvi su za to da budu zaboravljeni.' Umesto toga, naravno, jedino što sam rekao bilo je: - Šta vi mislite? Prosto je zviždao svoju staru melodiju, kao da se ništa nije dogodilo... - i počeo sam da joj zviždim tu melodiju što sam bolje umeo. Čuo sam kako je zaustavila dah, a ja sam se osvrnuo unaokolo, i pre nego što sam mogao da pomislim: 'Da li je to pravi način, prava karta, pravi početni potez?' već sam rekao: - On je mrtav. Ne možete stalno misliti na njega.

- Znam - rekla je - ali možda će se najpre nešto desiti.

- Šta hoćete da kažete time da će se 'nešto desiti'?

- Pa, mislim, možda će doći do još jednog rata, ili ću umreti, ili će me Rusi odvesti.

- Vremenom ćete ga zaboraviti. Opet ćete se zaljubiti.

- Znam, ali ne želim. Zar ne vidite da ja to ne želim.

I tako se Rolo vratio od prozora i ponovo seo na sofu. Kad se digao pola minuta ranije, bio je Harijev prijatelj, i tešio je Harijevu devojkicu; sad je bio čovek koji je bio zaljubljen u Anu Šmit, koja je volela čoveka koga su oboje nekada poznavali, po imenu Hari Lajm. Te večeri više nije govorio o prošlosti. Umesto toga, počeo joj je pričati o ljudima koje je video. - Vinkleru ništa ne verujem - rekao joj je - ali Kuler, Kuler mi se sviđa. On je bio jedini prijatelj koji je branio Harija. Nezdoda je u tome što ako Kuler ima pravo, onda Koh nema, a ja sam zaista mislio da sam tu nešto otkrio.

- Ko je Koh?

Objasnio joj je kako se vratio u Harijev stan i opisao joj kako je razgovarao s Kohom i ispričao priču o trećem čoveku.

- Ako je to istina - rekla je ona - onda je to vrlo važno.

- To ništa ne dokazuje. Na kraju krajeva, Koh se izvukao od svedočenja; a možda je to uradio i taj nepoznati.

- Nije stvar u tome - rekla je Ana. - To znači da su oni lagali: Kurc i Kuler.

- Možda su lagali zbog toga da ne bi napravili neprilike tom čoveku, ako je to bio njihov prijatelj.

- Još jedan prijatelj na licu mesta. A gde je onda poštenje vašeg Kulera?

- Šta da radimo? Koh se učvrstio kao ostriga i izbacio me je iz svog stana.

- Mene neće izbaciti - rekla je Ana - ili neće njegova Ilze.

Pošli su dugačkom ulicom zajedno do Harijevog stana; sneg im se hvatao na cipele i terao ih da idu polako, kao osuđenici koji vuku okove. Ana Šmit je uputila pitanje: - Je li to daleko?

- Više nije mnogo daleko. Vidite li onu gomilu sveta gore na ulici? Tamo negde. - Grupa ljudi izgledala je kao mrlja mastila na belini, mrlja koja je klizila, menjala oblik, izduživala se. Kad su joj se malo približili, Martins je rekao: - Mislim da je ovo njegova zgrada. Šta mislite, jesu li ovo neke političke demonstracije?

Ana Šmit je zastala. Upitala je: - Kome ste još pričali o Kohu?

- Samo vama i pukovniku Kuleru. Zašto?

- Plašim se. Podseća me... - Uprla je pogled u gomilu, ali on nikad nije doznao kakva je uspomena izronila iz njene zbrkane prošlosti i opomenula je. - Hajdemo odavde - preklinjala ga je.

- Vi ste ludi. Naišli smo na nešto, na jednu krupnu stvar...

- Čekaću vas.

- Ali vi ste hteli da razgovarate s njim.

- Najpre vidite šta sav taj svet... - rekla je i dodala nešto što je čudo za nekoga ko igra na pozornici: - Mrzim gomilu.

Martins je polako pošao sam dok mu se sneg sve više hvatao na cipele. Nije to bio politički sastanak jer niko nije držao govor. Imao je utisak da su se sve glave okrenule da ga posmatraju dok prilazi, kao da je on neko koga očekuju. Kad je stigao do ivice male grupe ljudi,

bio je siguran da je to Harijeva kuća. Jedan čovek ga oštro odmeri i reče: - Jeste li i vi jedan od njih?

- Šta hoćete time da kažete?

- Od policije?

- Ne. Šta ovi rade?

- Celog dana ulaze i izlaze.

- Zašto svi čekaju?

- Hoće da vide kad ga budu izneli napolje.

- Koga?

- Her Koha. - Martinsu nekako neodređeno pade na um da je još neko osim njega otkrio da her Koh nije svedočio mada je teško bilo reći da bi se to ticalo policije. - Šta je uradio? - upitao je.

- Još niko ništa ne zna. Oni tamo gore ne mogu da zaključe, možda je samoubistvo, znate, a možda i ubistvo.

- Her Koh?

- Naravno.

Jedan dečaćić priđe čoveku koji mu je davao obaveštenja i povuče ga za ruku: - Tata, tata. - Dečak je na glavi imao vunenu kapu, kao patuljak, a lice mu je bilo zgrčeno i pomodrelo od hladnoće.

- Da, dušo, šta je?

- Čuo sam kroz rešetku kako razgovaraju, tata.

- O, ti obešenjače. Kaži nam šta si čuo, Hanzele.

- Čuo sam kako frau Koh plače.

- Je li to sve, Hanzele?

- Ne. Čuo sam i velikog čoveka kako govori.

- O, ti mali prepredeni Hanzele. Kaži tati, šta je on rekao.

- Rekao je: 'Možete li mi reći, frau Koh, kako je izgledao taj stranac?'

- Ha, ha, eto, misle da je ubistvo. I ko može da kaže da nemaju pravo? Zašto bi her Koh presekao sebi grlo u podrumu?

- Tata, tata.

- Da, Hanzele?

- Kad sam pogledao kroz rešetke, video sam krv na uglju.

- Kakvo si ti dete! Otkud znaš da je to krv? Sneg svuda probija. - Čovek se okrenu ka Martinsu i reče: - Dete ima takvu maštu. Možda će postati pisac kad odraste.

Zgrčeno lice je pobožno gledalo gore u Martinsa. Dete je reklo: - Tata.

- Šta je, Hanzele?

- I on je stranac.

Čovek se slatko nasmejavao, što je navelo nekoliko glava da se okrenu. - Čujete li ga, gospodine, čujete li? - rekao je ponosno. - On smatra da ste vi to učinili samo zato što ste stranac. Kao da ovde danas nema više stranaca nego Bečlija.

- Tata, tata.

- Šta je, Hanzele?

- Izlaze.

Grupa policajaca okruživala je prekriveno nosilo koje su pažljivo spuštali niza stepenice iz straha da se ne okliznu na utabanom snegu. Čovek je rekao: - Zbog ruševina u ovu ulicu ne mogu da dovedu kola za hitnu pomoć. Moraju da ga odnesu iza ugla. - Frau Koh je izišla na kraju povorke; preko glave je imala prebačen šal, a na sebi neki stari kaput od vreće. Njena debela prilika podsećala je na Sneška Belića kad je upala u smet kraj ivice pločnika. Neko joj je pružio ruku, a ona je pogledala oko sebe izgubljenim, bespomoćnim pogledom na tu gomilu nepoznatog sveta. Ako je tu i bilo prijatelja, ona ih nije poznala dok je pogledom prelazila od jednog do drugog lica. Martins se sagnuo dok je prolazila i počeo da petlja oko pertli za cipele, ali se dižući pogled sa zemlje u visini svojih očiju sreo s ispitivačkim, nemilosrdnim, starmalim pogledom maloga Hanzela.

Dok se vraćao niz ulicu prema Ani, još jednom se osvrnuo. Dete je vuklo oca za ruku, i on je dobro video kako su usne uobličavale one reči nalik na refren jedne grozne balade: - Tata, tata!

Rekao je Ani: - Koh je ubijen. Hajdemo odavde. - Išao je što je brže mogao zbog snega, okrećući oko jednog pa oko drugog ugla. Izgledalo mu je kao da se nad gradom nadvio oblak dečakove sumnje i opreznosti - nisu mogli da idu dovoljno brzo da bi pobjegli od njegove senke. Nije obratio pažnju na Anu kad mu je rekla: - Pa, onda je bilo istina ono što je Koh rekao. Postojao je i treći čovek. - A malo kasnije je dodala: - Sigurno je posredi bilo ubistvo. Ne ubija se čovek zato da bi se sakrila neka manje značajna stvar.

Na kraju ulice tramvaji su svetlucali kao ledene sveće; vratili su se na Ring. Martins je rekao: - Bolje je da se sami vratite kući. Neću

dolaziti neko vreme dok se stvari ne raščiste.

- Ali niko ne može da posumnja na vas.

- Oni traže stranca koji je juče posetio Koha. Možda će neko vreme biti nekih neprijatnosti.

- Zašto ne odete u policiju?

- Oni su tako glupi. Ne verujem im. Vidite šta su natovarili Hariju. A onda, pokušao sam da udarim onog Kaloveja. Rado bi mi on zapržio čorbu. Najmanje što bi mi uradili to je da me proteraju iz Beča. Ali ako budem miran, postoji samo jedan čovek koji može da me oda - i to Kuler.

- A on neće hteti.

- Neće ako je kriv. Ali prosto ne mogu da verujem da je kriv.

Pre nego što se rastala od njega kazala je: - Pazite. Koh je tako malo znao, a ubili su ga. Vi znate isto toliko koliko i Koh.

Ta opomena mu se vrzmala po glavi celim putem do „Sahera”, posle devet sati ulice su potpuno puste, i on se osvrtao na svaki korak koji je dolazio iza njega, kao da ga onaj treći čovek, koga su oni tako svirepo branili, prati kao dželat. Ruski stražar ispred hotela „Grand” izgledao je kao ukočen od hladnoće, ali je on izgledao kao ljudsko biće, imao je lice, pošteno lice sa mongolskim očima. Treći čovek nije imao lice: samo teme viđeno kroz prozor. U „Saheru” mu je gospodin Smit rekao: - Bio je ovde pukovnik Kalovej i tražio vas je. Mislim da ga možete naći u baru.

- Odmah ću se vratiti - rekao je Martins i izišao ponovo iz hotela: želeo je da dobije vremena za razmišljanje. Ali čim je stupio napolje, jedan čovek mu je prišao, taknuo kapu i rekao odlučno: - Molim, gospodine. - Otvorio je vrata nekog kamiona maslinaste boje sa državnom zastavom Velike Britanije na blatobranu i odlučno ugurao Martinsa unutra. Ovaj se predao bez protesta. Bio je siguran da će ga ispitivati pre ili kasnije: samo se pred Anom Šmit pravio da je optimista.

Šofer je vozio po zamrznutoj ulici suviše brzo da bi bili bezbedni, i Martins se bunio. Kao jedini odgovor bilo je neko mrzovoljno gundanje i promrmljana rečenica u kojoj se čula reč: „naređenje”. - Imate li vi naređenje da me ubijete? - upitao je Martins, ali uopšte nije dobio odgovor. Ugledao je Titane na Hofburgu kako balansiraju

velike lopte snega iznad glava, a zatim su utonuli u neku slabo osvetljenu ulicu, gde je potpuno izgubio osećanje za pravac.

- Je li to daleko? - Upitao je ali šofer na njega uopšte nije obraćao pažnju. „Bar nisam uhapšen”, pomislio je Martins, „nisu poslali stražara; pozvali su me - to beše kanda izraz koji su upotrebljavali - da dođem u policijsku stanicu i da dam izjavu.”

Kola su stala, i šofer ga je poveo na drugi sprat; zazvonio je na velikim dvokrilnim vratima, i Martins je čuo iza njih mnoge glasove. On se naglo okrenuo ka šoferu i rekao: - Šta je to do đavola... - ali je šofer već bio sišao niz polovinu stepeništa, a vrata su se u tom trenutku otvorila. Svetlost koja je dopirala iznutra zasenila mu je oči dok je stajao u mraku; čuo je ali je jedva video kako mu prilazi Krabin. - Oh, gospodine Dekster. Bili smo vrlo zabrinuti, ali bolje ikad nego nikad. Dozvolite mi da vas predstavim gospođici Vilbrahem i grofici fon Majersdorf.

Kredenac prepun šolja za kafu; jedan čajnik koji se puši; lice neke žene zategnuto od napora; dva mlada čoveka sa srećnim i pametnim licima šestoškolaca; i, zgureni u pozadini, kao lica iz porodičnih albuma, gomila staromodnih, prljavih, ozbiljnih i veselih likova stalnih čitalaca. Martins se osvrnuo ali su vrata već bila zatvorena.

Očajnički je rekao Krabinu: - Izvinite, ali...

- Nemojte više misliti na to - rekao je gospodin Krabin. - Šolju kafe, a zatim da nastavimo diskusiju. Večeras imamo veoma lep skup. Oni će vas podstaći da date najviše od sebe, gospodine Dekster. - Jedan od onih mladića mu tutnu šolju u ruku, a drugi mu dodade šećer pre nego što je uspeo da kaže da više voli nezašećerenu kafu. Najmlađi mu je šapnuo na uvo: - Gospodine Dekster, da li biste mi se hteli kasnije potpisati na jednoj svojoj knjizi? - Neka debela žena u crnoj svili nagnula se i kazala:

- Svejedno mi je da li će grofica čuti ili ne, gospodine Dekster, ali meni se ne sviđaju vaše knjige, ne slažem se s njima. Ja mislim da roman treba da ispriča jednu dobru priču.

- I ja - rekao je Martins beznadežno.

- E, gospođo Banok, čekajte na diskusiju.

- Znam da sam otvorena, ali sam ubeđena da gospodin Dekster ceni poštenu kritiku.

Jedna stara gospođa, za koju je mislio da je grofica, rekla je: - Ja uopšte ne čitam engleske knjige, gospodine Dekster, ali su mi rekli da su vaše...

- Da li biste hteli da popijete kafu? - upitao je Krabin i izgurao ga u unutrašnju sobu gde je nekoliko starih gospođa sedelo na stolicama u polukrugu s izrazom tužnog strpljenja na licu.

Martins nije mogao da mi priča o tom sastanku: njegove misli su još uvek bile zamagljene onom smrću; kad je digao pogled, stalno je očekivao da će ugledati onog dečaka Hanzela, i čuti onaj stalni refren koji upozorava: „Tata, tata”. Onda je Krabin otvorio diskusiju, a budući da poznajem Krabina, znam da je to bila jedna veoma jasna, vrlo poštena i nepristrasna slika savremenog engleskog romana. Tako često sam ga slušao kako drži taj govor, koji se razlikovao samo po tome što je isticao radove određenog engleskog posetioca. Lako bi se dotakao raznih problema tehnike pisanja romana, a zatim bi izjavio da mogu početi pitanja i rasprava.

Martinsu je potpuno promaklo prvo pitanje, ali je Krabin, srećom, ispunio tu prazninu i odgovorio na njega na zadovoljavajući način. Neka žena sa smeđim šeširom i komadićem krzna oko vrata rekla je sa strasnim interesovanjem: - Smem li da upitam gospodina Dekstera da li piše neki novi roman?

- Oh, da, da.

- Smem li da pitam kako se zove?

- 'Treći čovek' - rekao je Martins i ponovo zadobio lažno samopouzdanje preskočivši tu preponu.

- Gospodine Dekster, možete li nam reći koji je pisac najviše uticao na vas?

Martins je bez razmišljanja odgovorio: - Grej. - On je, naravno, mislio na pisca romana „Jahači rumene kadulje”, i bilo mu je mило kad je video da je njegov odgovor izazvao opšte zadovoljstvo - kod svih osim kod one stare Austrijanke koja je upitala: - Grej? Koji Grej? To mi ime nije poznato.

Martins se sad osetio bezbednim i odgovorio je: - Zen Grej, ja ne znam nijednog drugog - i bio je zavaran tihim, preterano učtivim smehom koji je dopirao iz kraja gde su sedeli pripadnici engleske kolonije.

Krabin se brzo umešao zbog Austrijanaca: - To je mala šala gospodina Dekstera. On je mislio na pesnika Greja, plemenitog, nežnog, prefinjenog genija; srodnost je jasna.

- I on se zove Zen Grej?

- To je bila šala gospodina Dekstera. Zen Grej je pisao takozvane vesterne, jeftine popularne romane o razbojnicima i kaubojima.

- On nije veliki pisac?

- Ne, ne. Daleko od toga - rekao je gospodin Krabin. - Strogo uzevši, ja ga čak uopšte ne bih nazvao piscem. - Martins mi je pričao kako je osetio kako se u njemu počinje buditi otpor zbog tog tvrđenja. On sebe nikad ranije nije smatrao piscem, ali ga je ljutilo Krabinovo samopouzdanje - čak i svetlost koja se odbijala sa Krabinovih naočara kao da je doprinosila njegovoj ljutnji. Krabin je rekao: - On je samo popularan zabavljač.

- Zašto, do đavola, ne bi to bio? - rekao je besno Martins.

- Oh, pa, ja sam samo mislio...

- Šta je bio Šekspir?

Neko ko je imao mnogo smelosti rekao je: - Pesnik.

- Jeste li vi čitali Zena Greja?

- Ne, ne mogu reći...

- Onda vi ne znate o čemu govorite.

Neki mladi čovek pokuša da pritekne Krabinu u pomoć. - A Džejms Džojls, gde biste vi stavili Džejmsa Džojlsa, gospodine Dekster?

- Kako vi to mislite, gde bih ga stavio? Ja nikoga nigde neću da stavim - odgovorio je Martins. Bio je to jedan veoma ispunjen dan: preterano je pio s pukovnikom Kulerom; zaljubio se; jedan čovek je bio ubijen - i sad je imao potpuno neopravdano osećanje da s njim teraju šegu. Zen Grej je bio jedan od njegovih heroja; neka ga đavo odnese ako bude i dalje podnosio bilo koju glupost.

- Hoću da kažem da li biste ga stavili među one zaista najveće?

- Ako želite da znate, ja nikad nisam ni čuo za njega. Šta je on pisao?

On to nije ni shvatio, ali je ostavio neverovatan utisak. Samo veliki pisac može da zauzme tako nadmen, tako originalan stav. Nekoliko ljudi napisalo je na poledini omota za pisma ime Zena Greja, a grofica je promuklo došapnula Krabinu: - Kako se piše Zen?

- Da vam pravo kažem, ne znam.

Nekoliko imena su naizmenično dobacivali Martinsu - mala, zašiljena imena kao Štajn, zaobljene šljunke kao Vulf. Neka mlada Austrijanka s intelektualnim crnim pramenom na čelu viknula je: - Dafne di Morije - a gospodin Krabin je trepnuo i iskosa pogledao Martinsa i rekao prigušenim glasom: - Budite pažljivi prema njima.

Neka ljubazna žena u pletenom džemperu mudro je kazala: - Zar se vi ne slažete, gospodine Dekster, s tim da niko, niko još nije tako pesnički pisao o osećanju kao Virdžinija Vulf? U prozi, hoću da kažem.

Krabin je prošaputao: - Mogli biste nešto reći o toku svesti.

- Toku čega?

U Krabinovom glasu pojavi se crta očajanja. - Molim vas, gospodine Dekster, ovi ljudi su vaši iskreni obožavaoci. Oni žele da čuju vaše mišljenje. Da vi samo znate kako su oni saletali Društvo.

Neka starija Austrijanka je upitala: - Postoji li danas u Engleskoj pisac veliki kao Džon Golsvordi?

Odjednom u sobi nastade žagor u kome su imena Di Morije, Pristlija i nekoga ko se zvao Lejman, bila dobacivana tamo-amo. Martins je tužno sedeo i ponovo ugledao sneg, nosila, očajno lice gospođe Koh. Pomislio je: „Da nisam ponovo tamo dolazio, da nisam uopšte postavio nijedno pitanje, da li bi taj oniži čovek još bio živ?“ Kakvo je dobro učinio Hariju time što je izliferovao još jednu žrtvu - žrtvu da ublaži strah, ali čiji? - Her Kurca, pukovnika Kulera (to nije mogao da veruje), dr Vinklera? Nijedan mu nije izgledao podesan da izvrši to mračno, jezivo ubistvo u podrumu? Stalno je čuo dečaka kako govori: - Video sam krv na uglju - a neko je okrenuo prema njemu prazno lice bez crta, nalik na sivo jaje od plastične mase - treći čovek.

Martins nije mogao da se seti da mi ispriča kako se izvukao iz dalje diskusije: možda je Krabin preuzeo napad; možda mu je pomogao neko od publike koja je upala u vrlo živu diskusiju o filmskoj verziji jednog popularnog američkog romana. Malo čega se sećao pre nego što je Krabin održao završni govor u njegovu čast. Onda ga je neki mladić odveo do stola gde su bile poređane knjige i zamolio ga da ih potpiše. - Svakom članu smo dozvolili samo po jednu knjigu.

- Šta da radim?

- Samo potpišite. To je sve što oni očekuju. Ovo je moja kopija 'Izvijenog pramca'. Bio bih vam zahvalan kad biste mi nešto malo napisali...

Martins je uzeo pero i napisao: „Od B. Dekstera, pisca romana 'Usamljeni jahač iz Santa Fe', a mladić je pročitao tu rečenicu i osušio je upijajućom hartijom sa zbunjenim izrazom na licu. Kad je Martins seo i počeo da potpisuje naslovne stranice sa „Bendžamin Dekster”, video je u ogledalu mladića kako Krabinu pokazuje posvetu. Krabin se malo osmehnuo i pogladio bradu, gore-dole, gore-dole. „B. Dekster”, „B. Dekster”, pisao je Martins brzo - na kraju krajeva, to nije bila laž. Vlasnici su jedan po jedan dolazili po knjigu: male polurečenice zadovoljstva i komplimenata bile su spuštane kao pokloni - je li to značilo biti pisac? Martins je počeo da oseća bes prema Bendžaminu Deksteru. Samozadovoljna, dosadna, nadmena budala, pomislio je, potpisujući dvadeset i sedmi primerak „Izvijenog premca”. Svaki put kad bi digao pogled i kad bi uzeo sledeću knjigu, sreo bi se s Krabinovim zabrinutim, zamišljenim pogledom. Članovi instituta počeli su da odlaze kući sa svojim plenom: soba se praznila. Odjednom je u ogledalu Martins ugledao jednog vojnog policajca. Činilo mu se da se nešto prepire sa jednim od Krabinovih mladih štitonoša, Martinsu se učinilo da je čuo svoje ime. Onda je potpuno izgubio hladnokrvnost i poslednje ostatke zdravog razuma. Bila je ostala samo još jedna knjiga za potpis. Napisao je poslednje „B. Dekster” i uputio se ka vratima. Mladić, Krabin i policajac su stajali zajedno na ulazu.

- A ovaj ovde gospodin? - upitao je policajac.

- To je gospodin Bendžamin Dekster - rekao je mladić.

- Klozet? Gde je klozet? - upitao je Martins.

- Ja sam razumeo da je neki gospodin Rolo Martins došao ovamo u vašim kolima?

- Očigledna greška.

- Druga vrata levo - rekao je mladić.

Prolazeći, Martins je zgrabio kaput iz garderobe i pošao niza stepenice. Na prvom spratu čuo je nekoga kako se penje uza stepenice i, pogledavši preko ograde, ugledao je Pejna, koga sam ja bio poslao da ga identifikuje. On je nasumice otvorio jedna vrata i zatvorio ih za sobom. Čuo je kako je Pejn prošao. Soba u kojoj je

stajao bila je mračna: neko čudnovato mrmljanje ga je nateralo da se okrene i da se suoči sa bilo kakvom osobom.

Nije mogao da vidi ništa; glas je utihnuo. Malo se pokrenuo, glas se ponovo začuo, kao pritajeno disanje. Umirio se, i glas se utišao. Neko napolju je vikao: - Gospodine Dekster, gospodine Dekster! - Onda je čuo neki novi glas. Kao da neko šapuće - neki neprestani monolog u mraku. Martins je progovorio: - Ima li tu koga? - i glas se ponovo izgubio. To više nije mogao da izdrži. Izvadio je upaljač. Koraci su prolazili uz i niza stepenice. Martins je kresao i kresao točkić, ali se svetlost nije pojavljivala. Neko se pomerio u mraku, a usred sobe je začegrtalo nešto kao lonac. Ponovo je upitao besan od straha: - Ima li koga? - ali mu je odgovorilo samo zveckanje metala.

Martins je očajnički počeo da traži prekidač, prvo desnom rukom, a zatim levom. Nije se usuđivao da pođe dalje jer više nije mogao da odredi gde je onaj drugi koji je s njim u sobi; šaputanje, stenjanje i zveckanje bilo je prestalo. Onda se uplašio da je izgubio vrata, i počeo je pomamno da traži kvaku. Mnogo manje se bojao policije nego mraka, a nije imao pojma koliku buku pravi.

Pejn ju je čuo sa dna stepenica i vratio se. Upalio je svetlo na stepeništu, i odblesak ispod vrata pokazao je Martinsu pravac. Otvorio je vrata i, nemoćno se osmehujući Pejnu, ponovo se okrenuo da pogleda u sobu. Oči papagaja koji je čučao na motki bile su uprte u njega. Pejn je rekao s puno poštovanja: - Tražili smo vas, gospodine. Pukovnik Kalovej želi s vama da razgovara.

- Zalutao sam - rekao je Martins.

- Da, gospodine. I mislili smo da se to desilo.

GLAVA DESETA

Veoma pažljivo sam pratio Martinsovo kretanje od trenutka kad sam doznao da nije uhvatio avion za povratak. Bio je viđen s Kurcom, i u Jozefštanskom pozorištu; bila mi je poznata njegova poseta dr Vinkleru i pukovniku Kuleru, i njegov prvi povratak bloku gde je stanovao Hari. Iz nekog razloga moj čovek ga je izgubio između Kulerovog stana i stana Ane Šmit; izvestio je da Martins luta uzduž i popreko, i mi smo obojica imali utisak da se on namerno otarasio svog pratioca. Ja sam pokušao da ga uhvatim u hotelu, ali mi je izmakao.

Događaji su počeli da dobijaju uznemirujući obrt, i meni se činilo da je došlo vreme da ga ponovo ispitam. Imao je mnogo štošta da objasni.

Između nas sam postavio vrlo širok pisaći sto i pružio mu cigaretu. Bio je mrzovoljan ali spreman da govori, u strogo određenim granicama. Pitao sam ga za Kurca, i učinilo mi se da je dao zadovoljavajući odgovor. Zatim sam ga pitao za Anu Šmit i shvatio sam iz njegovog odgovora da je morao biti s njom pošto je posetio pukovnika Kulera; to je ispunilo jednu kockicu koja je nedostajala. Pokušao sam sa dr Vinklerom, i on je spremno odgovorio. - Dobro ste se našetali - rekao sam - poprilično. A da li ste nešto doznali o svom prijatelju?

- Oh, da - rekao je. - Bilo vam je pod nosom, ali vi niste videli.

- Šta?

- Da su ga ubili. - Iznenadio sam se: jedno vreme sam pomišljao da je posredi samoubistvo, ali i to sam čak odbacio.

- Nastavite - rekao sam. Pokušao je da izbaci iz svoje priče svaki pomen o Kohu, i pričao je o nekom očevicu tog nesrećnog slučaja

koji mu je dao obaveštenje. Tako je njegova priča ispala prilično zbrkana i ja ispočetka nisam mogao da shvatim zašto on pridaje toliko važnosti tom trećem čoveku.

- On se nije pojavio na istrazi, a oni drugi su lagali da on ne bi došao.

- Ni taj vaš čovek se nije pojavio, ne vidim da je to baš tako važno. Ako je to zaista bio nesrećan slučaj, dobili smo potrebna svedočanstva. Zašto da tog čoveka uvlačimo u neprijatnosti? Možda je njegova žena mislila da on nije u gradu: možda je to bio neki službenik koji je bio bez dozvole napustio posao - ljudi ponekad putuju bez odobrenja do Beča iz mesta kao što je Klagenfurt. Velegradska uživanja, kakva su da su.

- Bilo je tu i nečeg više. Onog niskog čoveka koji mi je o tome pričao, njega su ubili. Vidite, očigledno nisu znali šta je još on video.

- Tu smo - rekao sam. - Vi mislite na Koha.

- Da.

- Koliko je nama poznato, vi ste bili poslednji koji ste ga videli. - Onda sam ga ispitivao, kao što sam napisao, da bih otkrio nije li ga do Koha pratio neko ko je bio sposobniji od mog čoveka, i ko je uspeo da se sakrije od njega. Rekao sam: - Austrijska policija je htela da to prikači vama. Frau Koh im je rekla kako se njen muž uzбудio zbog vaše posete. Ko je još znao za vašu posetu?

- Pričao sam Kuleru - rekao je on uzbuđeno. - Možda je on, čim sam ja otišao, telefonom ispričao celu tu priču nekom - onom trećem čoveku. Morali su da zapuše Kohu usta.

- Kad ste vi pričali pukovniku Kuleru o Kohu, taj je već bio mrtav. Te noći je ustao iz postelje kad je nekoga čuo, sišao dole...

- Pa, to onda isključuje mene. Ja sam bio u 'Saheru'.

- Ali on je vrlo rano otišao da spava. Vaša poseta mu je ponovo izazvala glavobolju. Malo posle devet je ustao. Vi ste se vratili u 'Saher' u pola deset. Gde ste bili pre toga?

Rekao je sumorno: - Lutao sam i pokušavao da se snađem.

- Imate li svedoka o vašem kretanju?

- Nemam.

Želeo sam da ga uplašim, pa nije imalo smisla da mu kažem da su ga sve vreme pratili. Znao sam da on nije zaklao Koha, ali nisam bio

sasvim siguran da je on baš toliko nevin koliko se pravi. Čovek kod koga je nož nije uvek stvarni ubica.

- Mogu li da dobijem jednu cigaretu?

- Da.

- Otkuda ste znali da sam otišao kod Koha? Zato ste me ovamo dovukli, zar ne?

- Austrijska policija...

- Oni me nisu pozvali.

- Čim ste otišli od pukovnika Kulera, on mi je telefonirao.

- Onda i njega treba izostaviti. Da se to njega nešto ticalo, on ne bi želeo da vam ja ispričam svoju priču, da vam ispričam Kohovu priču, hoću da kažem.

- Mogao je da pomisli da ste vi pametan čovek, i da ćete vi doći k meni čim čujete za Kohovu smrt. Uzgred rečeno, kako ste saznali za nju?

Ispričao mi je smesta, i ja sam mu poverovao. I tada sam počeo sve da mu verujem. Rekao je: - Još uvek ne verujem da se to Kulera nešto tiče. Zakleo bih se da je pošten. On je jedan od onih Amerikanaca koji imaju pravo osećanje dužnosti.

- Da - rekao sam - on mi je pričao o tome kad mi je telefonirao. Izvinio se. Rekao je da je nešto najgore kad je čovek vaspitan da veruje u građanski moral. Zbog toga se oseća kao da izigrava sveca, kazao mi je. Da vam pravo kažem, on me nervira. Naravno da on ne zna da ja znam za njegovo poslovanje s unutrašnjim automobilskim gumama.

- I on se, znači, bavi crnom berzom?

- To nije neka ozbiljna crna berza. Cenim da je ućario dvadeset pet hiljada dolara. Ali ja nisam dobar građanin. Neka Amerikanci sami pazе na svoje ljude.

- Neka me đavo nosi - rekao je Martins zamišljeno. - Da li se Hari bavio tim stvarima?

- Ne. To nije bilo tako naivno.

- Znate, ta stvar, ta Kohova smrt, potresla me je. Možda se Hari zaista bio upetljao u nešto rđavo. Možda je opet pokušao da umakne, pa su ga ubili.

- Ili, možda - rekao sam - ili su hteli veći deo plena. I lopovi se svađaju.

Ovoga puta se uopšte nije naljutio na moje reči. Rekao je: - Nećemo se složiti oko pobuda, ali mislim da ste činjenice prilično dobro izneli. Izvinite za ono što je bilo pre neki dan.

- U redu. - Čovek ponekad mora da donese neku brzu odluku, a ovo je bila jedna takva odluka. Bio sam mu dužan nešto za obaveštenje koje mi je dao. - Pokazaću vam dovoljno činjenica o Lajmovom slučaju da ćete razumeti. Ali pazite. Biće to udarac - rekao sam mu.

Ovako nešto je i moralo da bude udarac. Rat i mir (ako ovo nazivate mirom) omogućuju da se razviju razne vrste crne berze, ali nijedna nije tako bedna kao ova. Crnoberzijanci koji trguju hranom su bar nabavljali hranu, a to isto važi i za ostale crnoberzijance, koji su snabdevali tržište artiklima kojih nije bilo dovoljno, po preteranim cenama. Ali penicilinska crna berza bila je nešto sasvim drugo. U Austriji su jedino vojne bolnice dobijale penicilin; nijedan građanski lekar, pa čak ni građanska bolnica, nisu mogli da ga nabave zakonitim putem. Kad je počela, ova crna berza je bila prilično naivna. Penicilin su krali vojni službenici u bolnici i prodavali ga po veoma visokim cenama austrijskim lekarima - jedna fiola je dostizala cenu čak do sedamdeset funti. Možda biste rekli da je to bio jedan vid raspodele - nepravedne raspodele, jer su od nje imali koristi samo bogati bolesnici, ali je prava distribucija jedva mogla s pravom da se nazove pravednijom.

Crna berza je neko vreme srećno tekla. Ponekad bi neki službenik bio uhvaćen i kažnjen, ali je opasnost prosto podizala cenu penicilinu. Onda je crna berza počela da postaje organizovana: veliki ljudi su u njoj videli veliku zaradu, i dok je pravi lopov dobijao manje novca za svoj plen, on je umesto toga dobijao sigurnost. Ako bi mu se ma šta desilo, on je bio pod zaštitom. Ljudska priroda ima svoje čudne zapetljane razloge o kojima srce sigurno ništa ne zna. Mnogim malim ljudima savest je bila olakšana time što su imali osećanje da rade za poslodavca; u svojim očima oni su ubrzo bili isto onako dostojni poštovanja kao i drugi plaćeni radnici; oni su bili deo jedne grupe, i ako je u celoj stvari postojala krivica, nju su snosile vođe. Crna berza je veoma slična totalitarnim partijama.

Ovaj stadij um ja sam nekad nazivao drugom etapom. Treća etapa je nastupila onda kad su organizatori zaključili da zarada nije

dovoljno velika. Znali su da neće uvek biti nemoguće nabaviti penicilin zakonitim putem; hteli su da dođu do što više novca i što brže, dok je prodaja još bila dobra. Počeli su da razvodnjavaju penicilin obojenom vodom, a kad je u pitanju bio penicilinski prah, peskom. Ja imam mali muzej u jednoj fioci pisaćeg stola, pa sam pokazao Martinsu razne primerke. Razgovor ga nije baš oduševljavao, ali još uvek nije shvatio u čemu je stvar. - Pretpostavljam da penicilin onda postaje beskoristan.

- Ne bismo se toliko brinuli da je to sve, ali razmislite malo bolje. Čovek može da postane imun na dejstvo penicilina. Najblaže rečeno, jeste da upotreba ovakvih lekova čini da će buduće lečenje penicilinom jednog određenog bolesnika biti potpuno nedelotvorno. To nije tako smešno, naravno, ako patite od neke venerične bolesti. A stavljanje peska na ranu kojoj je potreban penicilin - pa to baš nije zdravo. Ljudi su gubili noge i ruke na taj način - i živote. Ali mene je možda najviše užasnula jedna poseta ovdašnjoj dečjoj bolnici. Tu su bili kupili takav penicilin za borbu protiv meningitisa. Izvestan broj dece je jednostavno umro, a izvestan broj je poludeo. Sada ih možete videti na odeljenju za duševno obolele.

Martins je sedeo s druge strane pisaćeg stola i mrgodno je gledao sebi u ruke. - Nije prijatno razmišljati o tome поближе, zar ne? - rekao sam.

- Još mi niste dali nikakav dokaz da je Hari...

- Sad je to na redu - rekao sam. - Samo mirno sedite i slušajte. - Otvorio sam Lajmov dosije i počeo da čitam. Ispočetka su dokazi počivali na čistom sticanju okolnosti, i Martins je počeo da se meškolji. I suviše mnogo se sastojalo od slučajnosti - bili su tu izveštaji agenata da je Lajm bio na izvesnom mestu u izvesno vreme; skup velikog broja mogućnosti; njegova poznanstva s izvesnim ljudima. U jedan mah Martins se pobunio: - Ali isti takvi dokazi bi sad mogli da se primene i protiv mene.

- Samo pričekajte - rekao sam. Iz nekog razloga Hari Lajm je postao nepažljiv: možda je shvatio da smo na njega sumnjali pa se uznemirio. Imao je prilično dobar položaj u Organizaciji za pružanje pomoći, a takav čovek se lakše zbuni. Stavili smo jednog našeg agenta za službenika u britanskoj vojnoj bolnici: tada smo već znali ime našeg posrednika, ali nam nikad nije pošlo za rukom da dođemo

do samog izvora. Uostalom, neću sad da gnjavim čitaoca, kao što sam onda gnjavio Martinsa, svim etapama - dugom borbom da zadobijemo poverenje posrednika, čoveka koji se zvao Harbin. Najzad smo prilegli Harbina, i toliko smo ga cedili dok nije pokazao. Ova vrsta policijskog rada je veoma slična radu špijunske službe; traži se dvostruki agent, koji se zaista može kontrolisati, a Harbin je bio kao stvoren za nas. Ali nas čak ni on nije doveo dalje nego do Kurca.

- Kurca! - uzviknuo je Martin. - Pa zašto niste njega pritegli?

- Samo što nismo stigli dotle - rekao sam.

Kurc je predstavljao veliki korak unapred, jer je bio u direktnoj vezi s Lajmom - on je imao neku beznačajnu spoljašnju službu u vezi s međunarodnom pomoći. Lajm je ponekad s Kurcom razmenjivao pismene poruke - ako se žurio. Pokazao sam Martinsu fotostat jednog pisamceta. - Možete li da prepoznate ovo?

- To je Harijev rukopis. - Pročitao ga je. - Ne vidim ništa loše u tome.

- Ne, ali sad pročitajte ovo pisamce od Harbina Kurcu, koje smo mi diktirali. Pogledajte datum. To je rezultat.

Pročitao je oba pisma dva puta.

- Vidite li šta hoću da kažem? - Kad bi čovek posmatrao kraj sveta, ili avion kako pada, ne verujem da bi mogao da ćaska u tom trenutku, a za Martinsa je bio nastupio sigurno kraj sveta, sveta prijatnog prijateljstva, strahopoštovanja, poverenja koje je počelo pre dvadeset godina - u školskom hodniku. Svaka uspomena - popodne u visokoj travi, nedozvoljeni lov u Brikvort Komonu, snovi, šetnje, svaki zajednički doživljaj, sve je to bilo odjednom zagađeno kao tle grada pogođenog atomskom bombom. Niko nije mogao da se kreće tuda duže vremena bez opasnosti. Dok je sedeo, zagledan u svoje ruke, i ne govoreći ništa, izvadio sam jednu dragocenu bocu viskija iz ormana i napunio dve duple. - Hajde - rekao sam - popijte ovo - a on me je poslušao kao da sam njegov lekar. Onda sam mu napunio još jednu.

Polako je rekao: - Jeste li sigurni da je on bio pravi šef?

- Već odavno smo to utvrdili.

- Eto, uvek je bio spreman da skoči pre nego što kaže 'hop'.

Nisam mu protivurečio, mada to nije bila slika koju mi je ranije dao o Lajmu. Tražio je neku utehu.

- Uzmimo - rekao je - da ga je neko ucenjivao, da ga je naterao da se bavi tom crnom berzom, kao što ste vi naterali Harbina da radi na dve strane...

- To je moguće.

- I oni su ga ubili jer bi možda govorio kad biste ga uhapsili.

- To nije nemoguće.

- Volim što su ga ubili - rekao je. - Ne bih želeo da ga čujem da prokazuje. - On napravi neki čudan, jedva primetan pokret rukom kao da stresa prašinu s kolena i kao da hoće da kaže: „Eto tako”. - Vraćam se u Englesku - rekao je.

- Više bih voleo da ne odete odmah. Austrijska policija će napraviti pitanje ako biste pokušali da u ovom trenutku odete iz Beča. Znae, Kulera je njegovo osećanje dužnosti nateralo da i njima telefonira.

- Tako - odvratio je bespomoćno.

- Kad pronađem tog trećeg čoveka... - rekao sam.

- Želeo bih da čujem kako će on da priča - rekao je Martins. - Kopile. Prokleta kopile.

GLAVA JEDANAESTA

Pošto me je ostavio, Martins je otišao pravo da se napije do ludila. Izabrao je da to uradi u „Orientalu”, u sumornom, zadimljenom noćnom lokalnu koji se nalazio iza lažnog istočnjačkog pročelja. Iste fotografije polunagih aktova po stepenicama, isti polupijani Amerikanci za šankom, isto rđavo vino i čudan džin - moglo je to da bude u ma kom trećerazrednom noćnom leglu u ma kom oveštalom glavnom gradu oveštale Evrope. U jednom trenutku onih beznadežnih sitnih sati internacionalna patrola bacila je pogled na taj prizor. Ruski vojnik, ugledavši sve to, šmugnuo je uza stepenice, idući pognute i okrenute glave kao poljski mišić. Amerikanci se nisu ni pomakli, a niko ih nije ni dirao. Martins je pio čašu za čašom; verovatno bi potražio i ženu, ali su sve kabaretske igrariče već bile otišle kući, pa takoreći uopšte više nije ni bilo prisutnih žena, osim jedne lepe francuske novinarku promućurnog izgleda, koja je svom pratiocu nešto rekla i prezrivo zaspala.

Martins je krenuo dalje: kod „Maksima” je nekoliko parova igralo u prilično turobnom raspoloženju, a u jednom lokalnu koji se zvao „Chez Viktor”, nije se grejalo, pa su gosti sedeli u kaputima i pili koktele. U to vreme su pred Martinsovim očima već počeli da poigravaju svetlaci. Pritiskalo ga je osećanje usamljenosti. Njegove su se misli uputile prema devojkicu iz Dablina, pa prema onoj drugoj iz Amsterdama. To je bilo nešto što nije izneveravalo - čisto piće i jednostavan fizički akt. Od žene se vernost ne očekuje. Misli su mu se vrtele ukruć - od sentimentalnosti do požude, pa opet ispočetka od vere do cinizma.

Tramvaji više nisu radili, ali je on uporno krenuo pešice da nađe Harijevu devojkicu. Želeo je da spava s njom - prosto tako: bez

kojekakvih gluposti, bez sentimentalnosti. Bio je u raspoloženju za silovanje, a snegom zavejani put se dizao kao neko jezero i skretao mu misli na novi tok, u pravcu tuge, večne ljubavi, odricanja. Iza jednog ugla nekog ogradnog zida povraćao je na sneg.

Verovatno je bilo tri sata ujutro kad se popeo uza stepenice do Anine sobe. Tada je već bio skoro trezan, i imao je samo jednu misao u glavi, da i ona mora da sazna istinu o Hariju. Imao je osećanje da bi se tim saznanjem isplatilo neotuđivo dobro kojima uspomena opterećuje ljudska bića, i da bi onda on mogao nečemu da se nada od Harijeve devojke. Kad je čovek zaljubljen, njemu nikad ne pada na pamet da to ta devojka ne zna: on veruje da joj je to jasno rekao prizvukom glasa, dodirrom ruke. Kad mu je Ana otvorila vrata, zaprepašćena što ga vidi na pragu razbarušenog, on uopšte nije mogao da zamisli da je ona otvorila vrata tuđincu.

- Ana - rekao je - sve sam otkrio.

- Uđite - rekla mu je. - Ne želite valjda da probudite celu kuću. - Bila je u kućnoj haljini. Sofa je bila pretvorena u krevet, onako ispreturan krevet koji pokazuje kako osoba koja tu spava ne može da zaspi.

- Dakle? - kazala je dok je on stajao i tražio reči. - Šta je? Mislila sam da se nećete pojavljivati. Da vas ne traži policija?

- Ne.

- Vi zaista niste ubili onog čoveka, zar ne?

- Naravno da nisam.

- Vi ste pijani?

- Malo - odgovorio je mrzovoljno. Izgledalo je da će sastanak poprimiti pogrešan tok. - Izvinite - dodao je ljutito.

- Zašto? I ja bih volela da nešto popijem.

- Bio sam u britanskoj policiji - počeo je. - Oni su ubeđeni da ja to nisam učinio. Ali sam čuo od njih sve. Hari se bavio crnom berzom, opasnom crnom berzom. - I beznadežno je dodao: - Nije bio nimalo dobar. Oboje smo bili u zabludi.

- Hajde, pričajte mi - rekla je Ana. Sela je na postelju a on je pričao, klateći se pomalo pored stola na kome je njena uloga još uvek stajala otvorena na prvoj strani. Verujem da joj je ispričao bez reda, zadržavajući se poglavito na onome što mu se najviše urezalo u glavu, na deci koja su umrla od meningitisa i deci na odeljenju za

duševno obolele. Stao je, i onda su ćutali. - Je li to sve? - upitala je Ana.

- Jeste.

- Jeste li bili trezni kad su vam to pričali? Jesu li to zaista dokazali?

- Jesu - rekao je i dodao tužno: - Eto to je, vidite, bio Hari.

- Radujem se što je mrtav - rekla je Ana. - Ne bih želela da trune godinama u zatvoru.

- Ali, da li ste u stanju da shvatite kako je Hari, vaš Hari, moj Hari, mogao da se upetlja u to...? - rekao je on očajno. - Čini mi se kao da on nikad i nije stvarno postojao, da smo mi o njemu sanjali. Da li se on sve vreme smejao budalama kakve smo mi bili?

- Možda se smejao. Šta to mari? - rekla je Ana. - Sedite. Ne sekirajte se. - Martins je zamišljao sebe kako teši nju, a ne ovako, obrnuto. - Da je on sad živ, možda bi mogao da nam objasni - rekla je Ana - ali mi ga se moramo sećati onakvog kakav je bio prema nama. Uvek postoje tolike stvari koje ne znamo o drugima, čak ni o osobi koju volimo, dobre stvari, loše stvari. Moramo ostaviti za njih puno mesta.

- Ta deca...

Ana je kazala ljutito: - Za ime božje, prestanite da zamišljate ljude po svojim uzorcima. Hari je bio stvaran. On nije bio samo vaš heroj i moj ljubavnik. On je bio Hari. Bavio se crnom berzom. Radio je rđave stvari. Pa šta? Bio je čovek koga smo poznavali.

Martins je odvratio: - Prestanite da pričate takve đavolske mudrolije. Zar ne vidite da vas volim?

Zaprepašćeno ga je pogledala. - Vi?

- Da, ja. Ja ne ubijam ljude falsifikovanim lekovima. Ja nisam licemer koji ubeđuje ljude da sam najveći pisac, ja sam samo loš pisac koji mnogo pije i koji se zaljubljuje u žene...

- Ali ja ne znam koje boje su vaše oči - kazala je Ana. - Da ste me sad pozvali telefonom i da ste me upitali jeste li crnomanjasti ili plavi ili da li nosite brkove, ja ne bih znala.

- Zar ga ne možete izbiti sebi iz glave?

- Ne mogu.

- Čim bude rasvetljen taj slučaj Kohovog ubistva, odlazim iz Beča. Više me ne zanima da li je Kurc ubio Harija - ili onaj treći čovek. Ma

ko da ga je ubio, bila je to neka pravda. Možda bih ga ja i sam ubio pod tim okolnostima. Ali vi ga još uvek volite. Vi volite varalicu, ubicu.

- Ja volim čoveka - odgovorila je ona. - Rekla sam vam, čovek se ne menja ako vi o njemu nešto više doznate. On je uvek isti onaj čovek.

- Mrzim kako govorite. Meni puca glava od bolova, a vi pričate i pričate...

- Nisam vas zvala da dođete.

- Vi me ljutite.

Odjednom je počela da se smeje. - Baš ste smešni - rekla je. - Dolazite ovamo u tri sata izjutra, nepoznat čovek, i govorite da me volite. Onda se ljutite i počinjete da se svađate. Šta očekujete da ću ja da radim, ili da kažem?

- Nikad vas ranije nisam video da se smejete. Smejete se još. To mi se sviđa.

- To nije toliko smešno da bih se dvaput smejala - odgovorila mu je.

On ju je uhvatio za ramena i nežno prodrmao. - Celog dana ću praviti grimase. Stajaću na glavi i osmehivaću se na vas između nogu. Naučiću puno šala iz knjiga o razgovorima posle ručka.

- Sklonite se od prozora. Nemam zavese.

- Nema ko da me vidi. - Ali pošto je automatski proverio svoje tvrđenje, više nije bio baš tako siguran: jedna dugačka senka koja se bila pokrenula, možda zajedno s pokretom oblaka preko meseca, ponovo se umirila. Rekao je: - Vi još volite Harija, zar ne?

- Da.

- Možda ga i ja volim. Ne znam. - Spustio je ruke i rekao: - Idem.

Brzo se udaljavao. Nije se trudio da vidi da li ga prate, da proveriti kakva je bila ono senka. Ali kad je prolazio krajem ulice, slučajno se okrenuo, i baš na samom uglu, pritisnuta uza zid da bi ostala neprimećena, primetio je kako stoji jedna krupna, dežmekasta prilika. Martins je stao i dobro pogledao. Bilo je nečeg što mu je bilo poznato u toj prilici. Možda, pomislio je, možda sam se i nesvesno na njega privikao za ova poslednja dvadeset i četiri časa: možda je to jedan od onih što tako revnosno paze na moje kretanje. Martins je stajao na nekih dvadesetak metara i uporno je posmatrao nemu nepokretnu priliku u mračnoj uličici, koja je piljila u njega. Policijski

uhoda, možda, ili agent onih drugih, onih koji su najpre pokvarili Harija a zatim ga ubili - a možda je to čak i onaj treći čovek?

Nije mu lice bilo poznato jer je mogao da raspozna samo bradu; niti pokret, jer je telo bilo tako mirno da je skoro poverovao da je sve to samo varka koju je stvorila senka. Viknuo je oštro: - Je li vam nešto potrebno? - ali nije dobio odgovor. Ponovo je viknuo s naprasitošću prouzrokovanom pićem: - Šta vam je, što ne odgovarate? - i odgovor je stigao, jer je neki čovek koga su probudili ljutito povukao zavese na prozoru, pa je svetlost pala pravo preko uske uličice i obasjala lik Harija Lajma.

GLAVA DVANAESTA

- Verujete li vi u duhove? - pitao me je Martins.
- A vi?
- Sad verujem.
- Ja takođe verujem da pijanice vide razne stvari, ponekad pacove, ponekad i nešto gore.

Nije odmah došao s tom svojom pričom - samo ga je opasnost za Anu Šmit ponovo doterala natrag u moju kancelariju onako kao što more izbacuje razne predmete, razbarušenog, neobrijanog, progonjenog doživljajem koji nije mogao da shvati. Rekao mi je: - Da je to bilo samo lice, ne bih se brinuo. Mislio sam na Harija, pa je lako moglo da mi se učini od tog nepoznatog čoveka da je on. Svetlost se odmah ponovo ugasila, znate. Video sam ga samo u jednom trenu, a onda je on poleteo niz ulicu - ako je to bio čovek. U ulici nije dugo imao gde da skrene, ali sam ja bio toliko zaprepašćen da sam mu dozvolio da se udalji nekih tridesetak metara. Stigao je do jednog od onih kioska za novine, i u trenutku sam ga izgubio iz vida. Potrčao sam za njim. Trebalo mi je svega deset sekundi da stignem do kioska, a i on me je sigurno čuo kako trčim, ali se, začudo, nije ponovo pojavio. Stigao sam do kioska. Tamo nije bilo nikog. Ulica je bila pusta. Nije mogao da stigne do neke kapije a da ga ja ne vidim. Prosto je iščileo.

- Što je prirodno za duhove - ili varke.
- Ali ne verujem da sam bio baš toliko pijan.
- Šta ste onda uradili?
- Morao sam da popijem još jednu čašu. Nervi su mi bili uništeni.
- Zar ga ta čaša nije dozvala natrag?
- Nije, ali je mene poslala natrag Ani.

Mislím da bi ga bilo sramota da mi dođe s tom besmislenom pričom da nije bilo napada na Anu Šmit. Moja teorija, kad mi je pričao tu svoju priču, bila je da je tu postojala neka uhoda - mada su tek piće i histerija prilepili crte Harija Lajma na lice tog čoveka. Uhoda je primetio njegovu posetu Ani, i opomenuo je telefonom člana kruga - penicilinskog kruga. Te noći su se događaji brzo nizali. Vi se sećate da je Kurc stanovao u ruskoj zoni - u drugom becirku da budem tačan, u jednoj širokoj, praznoj, pustoj ulici, koja vodi do Prater placa. Takav čovek je verovatno obezbedio uticajne veze. Za jednog Rusa je bila propast ako bi se primetilo da je u vrlo prijateljskom odnosu s nekim Amerikancem ili Englezom, ali je Austrijanac bio mogući saveznik - a u svakom slučaju Rus tako bar nije morao da se boji uticaja upropašćenih i poraženih.

Morate, takođe, razumeti da je u tom periodu saradnja između zapadnih saveznika i Rusa bila praktično, mada ne potpuno, prekinuta.

Prvobitni sporazum u Beču između saveznika ograničavao je vojnu policiju (u čijoj su nadležnosti bili zločini u koje je bilo umešano savezničko osoblje) na njihove posebne zone, izuzev slučaja kada su dobijali dozvolu da uđu u zonu druge sile. Taj sporazum je dobro funkcionisao između tri zapadne sile. Trebalo je samo da telefoniram u američku ili francusku zonu pre nego što bih poslao svoje ljude da nekoga uhapse ili da izvrše neku istragu. U toku prvih šest meseci okupacije sporazum je prilično dobro funkcionisao i s Rusima: možda je trebalo da prođe oko četrdeset i osam sati pre nego što bih dobio odobrenje, ali u praksi su retki slučajevi kad treba raditi brže. Čak ni kod kuće pokatkad nije moguće dobiti mnogo brže nalog za pretres ili odobrenje od pretpostavljenih da se zadrži neki sumnjiv čovek. Zatim su se tih četrdeset i osam časova pretvorili u nedelju dana, a zatim u dve, a onda se sećam kako je moj američki kolega iznenada pogledao u svoje izveštaje i otkrio da ima četrdeset slučajeva starijih od tri meseca, u kojima čak nije bio dobio ni potvrdu da je njegov zahtev primljen. Onda je počela nezgoda. Mi smo počeli da odbijamo ili da ne odgovaramo na ruske zahteve a oni su ponekad čak i bez odobrenja slali policiju i onda je dolazilo do sukoba... U vreme kad se dešava ova priča, zapadne sile su manje-više bile prestale da šalju svoje zahteve ili da odgovaraju na ruske.

To je značilo da sam ja, ako sam želeo da uhapsim Kurca, mogao da ga uhvatim izvan ruske zone premda je bilo moguće da je njegova aktivnost štetila i Rusima pa bi njihova kazna bila brža i teža nego što bi mu je mi dosudili. E pa, i slučaj Ane Šmit bio je jedan od tih sudara: kad se Rolo Martins vratio pijan u četiri sata ujutru da kaže Ani Šmit da je video Harijevu utvaru, rekao mu je neki pijani portir koji još nije bio otišao da spava da ju je odvela međunarodna patrola.

Evo šta se bilo dogodilo: u to vreme je, kao što se sećate, Rusija predsedavala u upravi Ineršatom, a kad su Rusi predsedavali, mogle su se očekivati izvesne nepravilnosti. Tom prilikom, kad su bili prevalili već polovinu puta u patroli, ruski policajac preduhitrio je svoje kolege i upravio kola prema ulici gde je stanovala Ana Šmit. Te noći britanski vojnik je bio prvi put na dužnosti: on nije shvatio, dok mu drugovi to nisu rekli, da su ušli u britansku zonu. On je govorio malo nemački, a nije govorio francuski, pa je Francuz, jedan podrugljiv, zagriženi Parizlija, batalio pokušaj da mu objasni. Onda je stupio u akciju Amerikanac. - Po mom mišljenju je sve u redu - rekao je on - ali da li je sve u redu po vašem mišljenju? - Britanski policajac je potapšao po ramenu Rusa koji okrenu svoje mongolsko lice i sruči na njega more nerazumljivih slovenskih reči. Kola su nastavila put.

Pred zgradom Ane Šmit Amerikanac se umešao u igru i zatražio na nemačkom objašnjenje. Francuz je stajao oslonjen na poklopac motora i zapalio smrdljivi „kaporal”. Francuske se to nije ticalo, a sve što se nije ticalo Francuske za njega nije imalo stvarne važnosti. Rus je iščeprkao nekoliko nemačkih reči i pokazao neke papire. Koliko su videli, ruska policija je tražila jednog ruskog podanika koji je tu stanovao s lažnim ispravama. Pošli su gore, i Rus je pokušao da otvori Anina vrata. Ona su bila čvrsto zatvorena rezom, ali je on oslonio na njih rame i izbacio rezu ne ostavljajući gazdarici mogućnost da ga sama pusti unutra. Ana je bila u postelji, mada ne verujem da je zaspala posle Martinsove posete.

U ovakvim situacijama ima vrlo mnogo komičnog, ako vi lično niste tu pogođeni. Pre nego što je strah nadvladao komediju, potreban je bio okvir koji se sastoji od srednjoevropskog terora, oca koji pripada strani koja gubi, kućnih pretresa i nestanaka. Rus je, znate, odbio da izađe iz sobe dok se Ana oblačila; Englez je odbio da ostane u sobi;

Amerikanac nije hteo da ostavi nezaštićenu devojkicu s ruskim vojnikom, a Francuz - pa Francuzu je, mislim, sve to izgledalo kao šala. Zar ne možete da zamislite taj prizor? Rus je samo vršio svoju dužnost i sve vreme je posmatrao devojkicu, bez tračka seksualnog interesovanja; Amerikanac je stajao viteški okrenut od nje, ali svestan, ubeđen sam, svakog pokreta; Francuz je pušio cigaretu i posmatrao nezainteresovano i s podsmehom devojkicu sliku u toaletnom ogledalu; a Englez je stajao u hodniku i pitao se šta bi sad trebalo da učini.

Ne bih želeo da pomislite da se Englez isuviše loše pokazao u celom ovom događaju. U hodniku, nesmetan kavaljerstvom, imao je vremena da razmišlja, a misli su ga odvele do telefona u susednom stanu. Dobio je vezu s mojim stanom i probudio me usred najdubljeg sna. I zato sam, kad je Martins telefonirao jedan sat kasnije, znao šta ga je uzbudilo; to mu je ulilo jednu nezasluženu ali veoma korisnu veru u moju sposobnost. Posle te noći više nikad nisam čuo od njega neku oštru primedbu na račun policajaca ili šerifa.

Moram da objasnim još jedan momenat u policijskoj proceduri. Ako bi internacionalna patrola izvršila hapšenje, morali su da zatvore uhapšenika na dvadeset i četiri časa u internacionalnom štabu. Za to vreme bi se rešilo koja sila može da polaže pravo na zatvorenika. Eto, to pravilo su Rusi uvek spremni da prekrše. Kako veoma mali broj među nama zna da govori ruski, a Rusima je uglavnom zabranjeno da objašnjavaju svoje gledište (pokušajte da objasnite svoje gledište o ma kom predmetu na jeziku koji ne znate dobro - to nije tako lako kao poručiti jelo), mi smo bili spremni da smatramo svaki prekršaj sporazuma od strane Rusa kao smišljen i zlonameran. Mislim da je vrlo moguće da su oni razumeli da se ovaj sporazum odnosi samo na zatvorenike o kojima je postojao spor. Istina je da je dolazilo do spora povodom skoro svakog zatvorenika koga su oni uhapsili, ali u njihovim dušama taj spor nije postojao, a niko nema jače osećanje sopstvene privlačnosti od Rusa. Čak i u ispovesti Rus pokazuje svest o sopstvenoj pravičnosti - on sipa svoje ispovesti, ali se ne izvinjava, njemu izvinjenje nije potrebno. Izdao sam naređenje kaplaru Sterlingu.

Kad se vratio u Aninu sobu, besnela je svađa. Ana je bila rekla Amerikancu da ima austrijske isprave (što je bilo tačno), i da su one

u redu (što baš nije bilo sasvim tačno). Amerikanac je rekao Rusu na rđavom nemačkom jeziku da oni nemaju pravo da uhapsu austrijsku građanku. Zamolio je Anu za njene isprave, a kad mu ih je ona pružila, Rus joj ih je istrgao iz ruke.

- Mađarica - rekao je pokazujući na Anu. - Mađarica - a zatim, pružajući isprave, dodao: - rđava, rđava.

- Vрати devojci dokumenta - rekao je Amerikanac, koji se zvao O'Brajen, što Rus, naravno, nije razumeo. Amerikanac je stavio ruku na pušku, a kaplar Sterling je tiho rekao: - Pusti, Pete.

- Ako ove isprave nisu u redu, imamo pravo da ih pregledamo.

- Samo ti to pusti. Pregledaćemo isprave u glavnom štabu.

- Ako dođemo u štab. Ko bi verovao ovim ruskim šoferima. Oni će najverovatnije proći kroz drugi becirk.

- Videćemo - rekao je Sterling.

- Nezgoda je s vama Britancima što nikad ne znate kad treba da istrajete.

- Pa - rekao je Sterling; on je bio kod Dankerka, ali je znao kad treba da učuti.

Vratili su se u kola s Anom, koja je sedela napred između dva Rusa, nema od straha. Pošto su malo odmakli, Amerikanac je potapšao Rusa po ramenu i rekao: - Pogrešan pravac, štab je na onoj strani. - Rus je uzvratio na svom jeziku uz pomirljiv pokret dok su se i dalje vozili. - Kao što sam i rekao - rekao je O'Brajen Sterlingu. - Vode je u rusku zonu. - Ana je sa strahom gledala kroz šofersko staklo. - Ne brini, devojčice - rekao je O'Brajen. - Ja ću ih udesiti. - Ruka mu je opet petljala oko puške. Sterling je kazao: - Slušaj, Pete, ovo je britanski slučaj. Ti nemaš pravo da se mešaš u to.

- Ti si nov u ovoj igri. Ti ne poznaješ ovu kopilad.

- Ovo ne zaslužuje da se zbog toga izaziva neki incident.

- Za ime božje - rekao je O'Brajen - ne zaslužuje... tu curu moramo zaštititi. - Američko viteštvo je uvek, meni tako izgleda, brižljivo kanalisano - čovek uvek očekuje američkog sveca koji će poljubiti rane gubavcu.

Šofer odjednom ukoči: ulica je bila zatvorena. Znao, znao sam da će morati da prođu pored te vojne stanice ako ne budu išli u internacionalni štab u Inerštatu. Proturio sam glavu kroz prozor i

rekao Rusu zamuckujući na njegovom jeziku: - Šta vi radite u britanskoj zoni?

Promrmljao je da je to „naređenje”.

- Čije naređenje? Dajte da vidim. Zapamtio sam potpis - bilo je to korisno obaveštenje. Rekoh: - Ovde piše da treba da uhapsite jednog izvesnog mađarskog građanina i ratnog zločinca koji živi s lažnim ispravama u britanskoj zoni. Dajte da vidim isprave.

Rus je počeo nadugačko da objašnjava, ali ja sam ugledao isprave kako mu vire iz džepa i izvukao sam ih. On se mašio za pušku, a ja sam ga ošamario - stvarno sam se osećao bednim kad sam to uradio, ali takvo se ponašanje očekuje od besnog oficira, i to ga je opametilo - to i ono kad je ugledao trojicu britanskih vojnika kako se približavaju farovima. Rekao sam mu: - Meni se čini da su ove isprave sasvim u redu, ali ja ću ih ispitati i poslaću izveštaj o rezultatu vašem pukovniku. On može, naravno, tražiti izručenje ove gospođe u svako doba. Mi samo tražimo dokaz o njenoj zločinačkoj delatnosti. A čini mi se i da mi ne smatramo Mađare za ruske građane. - On mi se nasmejao (moj ruski je verovatno bio upola razumljiv), a ja sam rekao Ani: - Izlazite iz kola. - Nije mogla da prođe pored Rusa pa sam morao najpre njega da izvučem. Onda sam mu stavio paklicu cigareta u ruku i rekao: - Popušite - mahnuo rukom ostalima, uzdahnuo od olakšanja, i taj incident je bio okončan.

GLAVA TRINAESTA

Dok mi je Martins pričao kako se vratio Ani i video da je ona nestala, ja sam o nečemu duboko razmišljao. Nisam bio ubeđen pričom o duhu ili idejom da je čovek s licem Hari Lajma bio samo pijana varka. Izvadio sam dva plana Beča i uporedio ih. Telefonirao sam pomoćniku i, umirivši Martinsa čašom viskija, zapitao ga da li je već pronašao Harbina. Rekao je: ne; koliko je njemu poznato, Harbin je pre nedelju dana otišao iz Klagenfurta da poseti svoju porodicu u susednoj zoni. Čovek uvek želi sve sam da uradi; čovek treba da se čuva da ne krivi svoje potčinjene. Ubeđen sam da ja nikad ne bih pustio Harbina iz šaka, ali onda bih verovatno napravio raznovrsne greške koje bi moj potčinjeni izbegao. - Dobro - rekao sam. - Gledajte i dalje da ga pronađete.

- Oprostite, gospodine.

- Ništa ne mari. To se dešava.

Njegov mladi, oduševljeni glas - kad bi samo čovek još mogao da oseća to oduševljenje za svakodnevni posao; koliko samo mogućnosti i unutrašnjih nadahnuća čovek propušta samo zato što je posao postao samo posao - odjeknuo je preko žice: - Znaite, gospodine, nikako ne mogu sebi da izbijem iz glave pomisao da smo suviše lako isključili mogućnost ubistva. Postoje jedan ili dva momenta...

- Napišite ih, Kartere.

- Razumem, gospodine. Ja mislim, gospodine, ako se ne ljutite što to kažem - (Karter je vrlo mlad čovek) - da bi trebalo da ga iskopamo. Ne postoji nikakav stvarni dokaz da je on umro baš onda kada oni drugi tvrde da se to desilo.

- Slažem se, Kartere. Povežite se s nadležnima.

Martins je imao pravo. Ja sam ispao prava budala, ali zapamtite da policijski posao u okupiranom gradu nije što i policijski posao kod kuće. Sve je nepoznato: metodi stranih kolega, propisi o svedočenju, čak i procedura istrage. Mislim da sam bio dospeo u ono duhovno stanje kad čovek suviše veruje u svoje lično prosuđivanje. Osetio sam ogromno olakšanje zbog Lajmove smrti. Bio sam ubeđen da je posredi nesrećan slučaj.

Rekao sam Martinsu: - Da li ste pogledali u sam kiosk ili je bio zaključan?

- Oh, pa to baš i nije bio pravi novinski kiosk - rekao je on. - Bio je to jedan od onih solidnih železničkih kioska kakvi se viđaju na sve strane izlepljeni plakatima.

- Bolje da mi ga pokažete.

- Ali, da li je Ana dobro?

- Policija pazi na stan. Za sada još neće ništa pokušavati.

Nisam želeo da pravim zbrku i da uzbuđujem susedstvo policijskim kolima, pa smo išli tramvajem - nekim tramvajima - prelazeći ovde i onde, a zatim smo došli pešice u taj sektor. Nisam bio u uniformi, a i sumnjao sam da će, posle neuspelog napada na Anu, rizikovati da pošalju u hodu. - Ovde je taj ugao - rekao je Martins i poveo me u uličicu. Stajali smo kod kioska. - Vidite, ovuda je prošao i prosto je propao u zemlju.

- Baš je tu i propao - rekao sam.

- Kako to mislite?

Običan prolaznik nikad ne bi primetio da kiosk ima vrata, a bio je, naravno, i mrak kad je taj tip iščezao. Gurnuo sam vrata i ugurao Martinsa na male, gvozdene spiralne stepenice koje su se gubile u zemlji. Rekao je: - Blagi bože, bože, znači da nisam uobrazio da sam ga video.

- To je jedan od ulaza u glavni odvodni kanal.

- I svako može da siđe?

- Svako. Iz nekog nepoznatog razloga Rusi ne dozvoljavaju da budu zaključani.

- Dokle se može tuda ići?

- Kroz ceo Beč. Ljudi su se tu sklanjali za vreme vazdušnih napada. Neki naši zarobljenici sakrivali su se tu dole po dve godine. Njima su se koristili vojni begunci - i varalice. Da znate put kroz te kanale,

mogli biste da se pojavite skoro na svakom mestu u gradu kroz kanalizacioni otvor ili kroz kiosk kao što je ovaj. Austrijanci moraju da imaju specijalnu policiju koja patrolira kroz te kanale. - Ponovo sam zatvorio vrata kioska. - Tako je nestao vaš prijatelj Hari Lajm - rekao sam.

- Da li vi zaista verujete da je to bio Hari Lajm?

- Dokazi na to upućuju.

- Pa koga su onda sahranili?

- Još ne znam, ali ćemo uskoro saznati, jer ćemo ga iskopati. Došao sam na jednu pametnu pomisao, odnosno da taj Koh nije bio jedini nepodesan čovek koga su ubili.

- To je, bogami, udarac.

- Jeste.

- Šta ćete sad?

- Ne znam. Ništa ne vredi obratiti se za to Rusima, a kladio bih se da se on sad krije u ruskoj zoni. Sad više ne možemo da uhvatimo Kurca jer je Hrabin nestao - mora da je nestao, inače oni ne bi odigrali onu tobožnju smrt i pogreb.

- Ali je čudno, zar ne, što Koh nije s prozora poznao lice mrtvog čoveka?

- Prozor je visoko a verujem i da je lice bilo unakaženo kad su telo izvukli iz kola.

- Voleo bih da mogu da porazgovaram s njim. Znae, ima toliko stvari u koje prosto ne mogu da verujem - rekao je Martins zamišljeno.

- Možda ste vi jedini koji bi mogao da razgovara s njim. To je dosta rizično, jer i vi suviše znate.

- Još ne verujem, video sam to lice za trenutak. Šta da radim? - dodao je.

- On se sad neće udaljavati iz ruske zone. Možda je zato pokušao da prebaci preko devojku - zato što je voli? Zato što se ne oseća sigurnim? Ne znam. Znam da bi ga samo jedna osoba mogla nagovoriti da dođe ovamo, a to ste vi - ili ona, ako još uvek veruje da ste mu prijatelj. Ali najpre morate s njim razgovarati. Ne vidim kako.

- Mogao bih da odem i da nađem Kurca. Imam njegovu adresu.

Rekao sam: - Upamtite, Lajm možda neće dozvoliti da napustite rusku zonu kad jednom tamo dođete, a ja vas tamo ne mogu zaštititi.

- Hoću da raščistim svu tu đavolsku zavrzlamu - rekao je Martins - ali ja neću da poslužim kao mamac. Samo ću da porazgovaram s njim.

GLAVA ČETRNAESTA

Nedelja je bila rasprostrla svoj lažni mir nad Bečom; vetar je bio stao, a sneg nije padao dvadeset i četiri časa. Svi jutarnji tramvaji koji su odlazili u Grincig, gde se pilo novo vino, i prema snežnim padinama izvan grada bili su puni. Dok je prelazio dunavski kanal preko pokretnog vojnog mosta, Martins je bio svestan praznine toga popodneva: mladi su bili napolju sa svojim sankama i skijama, a svud oko njega se prostirao popodnevni san starijih. Tabla sa upozorenjem mu je kazivala da prelazi u rusku zonu, ali tu nije bilo znakova okupacije. Više ruskih vojnika se videlo u Inerštatu nego ovde.

Martins namerno nije obavestio gospodina Kurca o svojoj poseti. Bilo je bolje da ne nađe ovoga kod kuće nego da mu prirede doček. Pazio je da ponese sve isprave, uključujući propusnicu četiri sile, koja mu je dozvoljavala da se slobodno kreće kroz sve zone u Beču. Na drugoj strani kanala vladala je neobična tišina, a neki novinar koji voli melodramu opisao je to kao sliku nemog terora. Ali je istina bila samo da su tu bile šire ulice, veće štete od bombardovanja, manje ljudi - i da je bila nedelja popodne. Nije tu bilo ničega čega je trebalo da se plaši, ali je ipak u toj ogromnoj pustoj ulici, u kojoj je čovek sve vreme čuo svoje rođene noge kako koračaju, bilo teško ne osvrnuti se.

Nije mu bilo teško da pronade zgradu gde je stanovao gospodin Kurc, i kad je zazvonio, vrata su se brzo otvorila, kao da je gospodin Kurc očekivao posetioce. Otvorio ih je sam gospodin Kurc.

- Oh - rekao je Kurc - to ste vi, gospodine Martinse - i zbunjeno je podigao ruke na potiljak. Martins se pitao zašto on sad izgleda sasvim drugačije, i onda se setio. Gospodin Kurc nije nosio periku, a

ipak nije bio ćelav. Imao je potpuno normalnu glavu sa sasvim kratko podšišanom kosom. - Bolje bi bilo da ste mi telefonirali. Umalo da me ne zateknete; baš sam hteo da iziđem.

- Smem li da uđem za trenutak?

- Naravno.

U predsoblju je stajao otvoren orman. Martins je ugledao kaput gospodina Kurca, njegov kišni kaput, nekoliko mekih šešira, i periku gospodina Kurca koja je dostojanstveno visila na klinu. Rekao je: - Milo mi je što vidim da vam je porasla kosa - i bio je zapanjen kad je ugledao u ormanskom ogledalu kako je lice gospodina Kurca trenutno planulo rumenilom mržnje. Kad se okrenuo, gospodin Kurc mu se osmehnuo osmehom zaverenika i rekao neodređeno: - Ona greje glavu.

- Čiju glavu? - upitao je Martins, jer mu je odjednom palo na um kako je ta perika mogla korisno da posluži na dan nesrećnog slučaja.

- Svejedno - nastavio je brzo jer njegov zadatak nije bio u vezi sa gospodinom Kurcom. - Došao sam da se vidim s Harijem.

- Harijem?

- Hoću da razgovaram s njim.

- Vi ste poludeli.

- Žurim se, pa zato pretpostavite da sam poludeo. Prosto primite na znanje da sam lud. Ako budete videli Harija, ili njegov duh, kažite mu da želim s njim da razgovaram. Duh se ne plaši čoveka, zar ne? Svakako da se čovek plaši duha. Čekaću u Prateru pored Velikog točka sledeća dva sata - ako možete da stupite u vezu s mrtvima, požurite. - I dodao je: - Zapamtite, ja sam bio Harijev prijatelj.

Kurc ništa nije odgovorio, ali se negde, u nekoj prostoriji pored predsoblja, neko nakašljao. Martins je širom otvorio vrata: skoro je očekivao da će ponovo ugledati mrtvoga kako ustaje, ali je video samo dr Vinklera, koji je ustajao s kuhinjske stolice, pred kuhinjskim štednjakom, i poklonio se vrlo kruto i korektno, s istim onim pucketanjem celuloidea.

- Dr Vinkl - rekao je Martins. Dr Vinkler je ostavljao utisak da u kuhinji nikako nije na svom mestu. Ostaci improvizovanog ručka bili su razbacani po kuhinjskom stolu, a neoprano posuđe nikako se nije slagalo sa čistoćom dr Vinklera.

- Vinkler - ispravio ga je doktor s ledenim strpljenjem.

Martins se obratio Kurcu: - Ispričajte doktoru kako sam lud. Možda će moći da postavi dijagnozu. I zapamtite mesto - pored Velikog točka. Ili se duhovi dižu samo noću? - Izišao je iz stana.

Čekao je čitav sat, šetajući gore-dole da bi se zagrejao, unutar ograde oko Velikog točka; porušeni Prater, čiji je kostur neskladno štrcao iz snega, bio je skoro prazan. U jednoj staroj šatri prodavali su tanke kolače, okrugle i pljosnate kao kolski točak, i deca su stajala u redu s kuponima. Nekoliko zaljubljenih parova sedelo je u jednom jedinom vagonu točka i polagano se dizalo u krugu iznad grada, okruženo praznim vagonima. Kad je vagon stigao na najvišu tačku, okretanje bi se za trenutak zaustavilo i daleko gore sićušna lica su se prislanjala uza staklo. Martins se pitao ko li će doći po njega. Da li je u Hariju ostalo još toliko prijateljstva da dođe sam, ili će doći odred policije? Po prepadu u stan Ane Šmit bilo je očigledno da on ima izvesnog uticaja. A onda kad je na njegovom ručnom satu prošao jedan sat, upitao se: „Da nisam ja sve to uobrazio? Da li sad Harijev leš iskopavaju na Centralnom groblju?”

Negde iza šatre s kolačima zviždao je neki čovek, i Martins je poznao melodiju. Okrenuo se i sačekao. Da li mu je srce lupalo od straha ili od uzbuđenja - ili samo od uspomena koje je ta melodija probudila u njemu, jer je život uvek življe tekao kad bi Hari došao, došao onako kao što je došao sad, kao da se ništa nije dogodilo, kao da nikoga nisu spustili u raku, niti našli s preklanim grlom u podrumu, s podrugljivo prekornim držanjem koje je govorilo „uzmi ili ostavi” - i, naravno, uvek se uzimalo.

- Hari.

- Zdravo, Rolo.

Nemojte zamišljati Harija kao sladunjavog nitkova. Nije on to bio. Njegova slika koju imam u svojoj arhivi, odlična je. Snimio ga je jedan ulični fotograf; na njoj se vidi Hari s raskrečenim nogama, širokih, malo povijenih ramena, sa stomakom koji je suviše dugo poznao dobru hranu, i izrazom velike raskalašnosti, dobroćudnosti i saznanja da će njegova sreća doneti sreću celom svetu. Sad nije napravio grešku da pruži ruku koja je mogla biti odbijena, već je samo potapšao Martinsa po ramenu: - Kako stoje stvari?

- Moramo da razgovaramo, Hari.

- Naravno.

- Sami.

- Ne možemo biti više sami nego što smo ovde.

Uvek je poznavao sve marifetluke, pa ih je znao čak i u porušenom zabavnom parku, i tako je dao napojnicu ženi koja je pazila na Točak, kako bismo bili sami u vagonu. - Ovo su radili ljubavnici u staro doba - rekao je - ali sada, jadnici, nemaju para da to plate - i pogledao je kroz prozor lebdećeg vagona koji se dizao, na prilike koje su se gubile u nizini s izrazom koji je ličio na iskreno saosećanje.

Vrlo polako, s jedne strane grad je polagano tonuo; s druge strane, vrlo polako veliki unakrsni nosači Točka pomaljali su im se pred očima. Kad se horizont udaljio, pokazao se Dunav, a stubovi mosta cara Fridriha dizali su se iznad kuća. - Pa - rekao je Hari - mило mi je što te vidim, Rolo.

- Bio sam na tvom pogrebu.

- To je bilo veoma mudro s moje strane, zar ne?

- Nije bilo tako mudro za tvoju devojkę. I ona je bila tamo, sva uplakana.

- Ona je jedno dobro stvorenje - rekao je Hari. - Mnogo je volim.

- Nisam verovao policajcima kad su mi ispričali sve o tebi.

Hari je rekao: - Ne bih te zvao da dođeš da sam znao šta će se dogoditi, ali nisam verovao da me je policija napipala.

- Da li si ti hteo da i mene uvučeš u pljačku?

- Ja tebe nikad nisam izostavio ni od kuda, stari druže, bar još za sada. - Stajao je okrenut leđima ka vratima dok se vagon dizao uvis, osmehivao se na Rolo Martinsa, koji ga se sećao u isto takvom stavu u jednom zaklonjenom uglu školskog dvorišta, kako mu govori: - Pronašao sam kako ćemo noću pobeći. Sasvim je sigurno. Ti si jedini koga u to upućujem. - Prvi put je sada Rolo Martins pogledao unazad na protekle godine bez divljenja dok je mislio: „On uopšte nije postao zreo čovek. Marlouovi đavoli nose žabice na repu; zlo je isto kao Petar Pan - nosi sa sobom užasan i grozan dar večne mladosti.”

Martins je rekao: - Jesi li ikad posetio dečju bolnicu? Jesi li video koju od svojih žrtava?

Hari je bacio pogled na sićušan pejzaž ispod njih i odmaknuo se od vrata. - Nikad se ne osećam potpuno siguran u ovim majstorijama -

rekao je i pritisnuo vrata rukom, kao da se boji da će se ona otvoriti i izbaciti ga u gvoždem izbrazdani prostor. - Žrtve? - upitao je. - Ne budi melodramatičan, Rolo. Pogledaj dole - nastavio je, pokazujući rukom kroz prozor na ljude koji su se kretali kao muve u podnožju Točka. - Zar bi ti zaista osećao neko sažaljenje kad bi neka od ovih tačaka prestala da se miče - zauvek? Kad bih ti rekao da možeš da dobiješ dvadeset hiljada funti za svaku tu tačku koja stane, zar bi ti, stari druže, zbilja, zar bi mi ti zbilja rekao da zadržim svoj novac - bez oklevanja? Ili bi računao koliko bi tačaka mogao da poštediš? Bez poreza na dohodak, stari druže. Bez poreza na dohodak. - On se osmehnuo onim svojim dečačkim, zavereničim osmehom. - To je danas jedini način da čovek nešto uštedi.

- Zar se nisi mogao držati guma?

- Kao Kuler? Ne, uvek sam bio ambiciozan.

- Sada si gotov. Policija zna sve.

- Ali ne mogu da me uhvate, vidiš li. Opet ću iskrsnuti. Čoveka koji nešto vredi ne možeš stalno sprečavati da se uzdigne.

Vagon se zaljuljao na stajalištu na najvišoj tački kruga, a Hari se okrenuo i zagledao kroz prozor. Martins je pomislio: „Jedan snažan udarac, pa bih razlupao prozor”, i zamislio je telo kako pada, kroz gvozdene rešetke, kao komadić strvine koji pada među muve. Rekao je: - Znaš, policija namerava da iskopa tvoj leš. Šta će da nađu?

- Harbina - odgovorio je Hari jednostavno. Okrenuo se od prozora i rekao: - Pogledaj nebo.

Vagon je bio stigao na vrh Točka i visio je nepomično, s pruge sunčevog neba nalik na zgužvanu hartiju.

- Zašto su Rusi pokušali da odvedu Anu?

- Ona ima lažne isprave, stari druže.

- Ko im je to rekao?

- Cena koju čovek plaća da bi živeo u ovoj zoni, Rolo, jesu usluge. S vremena na vreme moram da im dam po koje sitnije obaveštenje.

- Ja sam mislio da si ti samo pokušao da je prebaciš ovamo, zato što je bila tvoja devojka? Zato što si je želeo?

Hari se osmehnuo. - Ja nemam toliko uticaja.

- Šta bi joj se dogodilo?

- Ništa naročito ozbiljno. Poslali bi je natrag u Mađarsku. Protiv nje ne postoji u stvari ništa. Možda bi provela godinu dana u logoru na

radu. Bilo bi joj mnogo bolje u svojoj zemlji nego da je tamo britanska policija muva tamo-amu.

- Ona im nije rekla ništa o tebi.

- Ona je jedno dobro stvorenje - ponovio je Hari sa zadovoljstvom i ponosom.

- Ona te voli.

- Pa, bilo joj je lepo sa mnom dok je sve to trajalo.

- A ja volim nju.

- To je odlično, stari družo. Budi dobar prema njoj. Ona to zaslužuje. Baš mi je mило. - Odavao je utisak kao da je sve udesio na sopstveno zadovoljstvo. - A ti možeš učiniti da ona čuti. Mada ona ne zna ništa što bi nešto značilo.

- Hteo bih da te izbacim kroz prozor.

- Ali nećeš, stari družo. Naše svađe nikad dugo ne traju. Sećaš se one žestoke u Monaku, kad smo se zakleli da je sve gotovo. Ja bih ti svuda verovao, Rolo. Kurc je pokušao da me ubedi da ne dođem, ali ja te poznajem. Onda je pokušao da me ubedi da udesim da, ovaj, da se dogodi nesrećan slučaj. Rekao mi je da bi bilo sasvim lako ovde u vagonu.

- Osim što sam ja jači.

- Ali ja imam revolver. Ti valjda ne misliš da bi se rana od metka videla kad bi tresnuo tamo na zemlju?

Vagon je ponovo počeo da se kreće, i silazio je polako dole, dok muve nisu postali patuljci, a zatim su se mogla raspoznati ljudska bića. - Kakve smo mi budale, Rolo, da tako razgovaramo kao da bih ja to tebi učinio - ili ti meni. - Okrenuo je leđa i oslonio se na staklo. Jedan udarac... - Koliko ti zarađuješ godišnje s tvojim romanima, stari družo?

- Hiljadu funti.

- Oporezovanih. Ja zarađujem trideset hiljada bez poreza. Tako se sad radi. U današnje vreme, stari družo, niko ne misli na ljudska bića. Ne misle vlade, pa zašto bismo mi mislili? Oni govore o ljudima i proleterijatu, a ja govorim o budalama. To je isto. Oni imaju svoj petogodišnji plan, a imam ga i ja.

- Ti si nekad bio katolik.

- Oh, ja još uvek *verujem*, stari družo. U boga i milost i u sve to. Ja ničiju dušu ne vređam kad ovo radim. Mrtvi su srećniji mrtvi. Ništa

ovde neće propustiti, jasnici - dodao je s onim starim prizvukom iskrenog saučešća kad je vagon dodirnuo platformu, a lica koja su bila osuđena da postanu žrtve, umorna nedeljna lica koja su se nadala nekoj radosti, zavirila u njihov vagon. - Mogao bih da te ubacim, znaš. Bilo bi korisno. Nikog sad nemam u Inerštat.

- Osim Kulera? I Vinklera?

- Ti zbilja ne smeš da postaneš policajac, stari družo.

Izišli su iz vagona, a on je stavio ruku Martinsu na rame. - To je bila šala, znam da nećeš. Jesi li skoro čuo nešto o starom Breseru?

- Dobio sam božićnu čestitku.

- To su bila vremena, stari družo. To su bila vremena. Sad moram da te ostavim. Ponekad ćemo se videti. Ako upadneš u sos, uvek ćeš me naći kod Kurca. - Udaljio se i okrenuvši se mahnuo rukom, ali je imao toliko takta da je ne pruži: činilo se kao da cela prošlost odlazi nekuda ispod oblaka. Martins mu je odjednom viknuo: - Nemoj mi verovati, Hari - ali među njima je bila suviše velika razdaljina da bi prenela te reči.

GLAVA PETNAESTA

Ana je bila u pozorištu - rekao mi je Martins - u nedelju, na matineu. Morao sam i po drugi put da gledam tu dosadnu komediju. O nekom kompozitoru srednjih godina, i jednoj zaluđenoj devojci i ženi s mnogo razumevanja - sa strašno mnogo razumevanja. Ana je igrala veoma rđavo - čak i kad je bila na vrhuncu karijere nije bila nikakva glumica. Kasnije sam je posetio u garderobi, ali je bila opasno usplahirena. Mislim da je pomislila da ću joj se sve vreme ozbiljno udvarati, a ona nije želela udvaranje. Rekao sam joj da je Hari živ - mislio sam da će se ona radovati, i da ću ja biti očajan kad budem video kako se raduje, ali ona je sedela pred ogledalom sa šminkom na licu i pustila je da joj suze teku niz lice, tako da sam naknadno poželeo da se raduje. Užasno je izgledala, a ja sam je voleo. Onda sam joj ispričao o svom razgovoru s Harijem, ali ona, u stvari, nije obraćala mnogo pažnje na to, jer je rekla kad sam završio: „Volela bih da je mrtav.”

„On to zaslužuje”, odgovorio sam.

„Hoću da kažem da bi onda bio siguran - od svih.” Upitao sam Martina: - Jeste li joj pokazali fotografije one dece - koje sam vam dao?

- Jesam. - Pomislio sam, ovoga puta mora to ili da je ubije ili da je izleči. Ona mora zaboraviti Harija. Naslonio sam slike na teglice s pomadom. Nije mogla da ih ne vidi. Rekao sam: „Policija ne može da uhapsi Harija ako ga ne namami u ovu zonu, a mi joj moramo pomoći.”

„Ja sam mislila da je on vaš prijatelj”, rekla je ona, a ja sam odgovorio: „On je bio moj prijatelj.” „Nikad vam neću pomoći da

uhvatite Harija. Ja više neću da ga vidim. Neću da mu čujem glas. Neću da me dime, ali neću učiniti ništa da mu naškodim”, završila je.

Bio sam ogorčen - ne znam zašto jer, na kraju krajeva, ja za nju ništa nisam učinio. Čak je i Hari za nju učinio više od mene. Rekao sam: „Vi ga još uvek želite”, kao da je optužujem za neki zločin. „Ja ga ne želim, ali on je u meni. To je činjenica - to nije kao prijateljstvo. Eto, kad snivam ljubavni san, on je uvek taj muškarac”, kazala je ona.

Podstakao sam Martinsa kad je zastao u priči. - I onda?

- Oh, onda sam ustao i prosto otišao. Sada je na vas red da mi kažete šta da radim. Šta želite da učinim?

- Hoću da radimo brzo. Znete, ono je bio Harbinov leš u mrtvačkom sanduku, pa možemo odmah da uhapsimo Vinklera i Kulera. Kurca sad ne možemo da uhvatimo, a isto tako ni šofera. Tražićemo zvanično odobrenje od Rusa da uhapsimo Kurca i Lajma: da naša arhiva bude u redu. Ako vas budemo uzeli kao mamac, naša poruka mora odmah da ode Lajmu - a ne pošto najpre budete lunjali po ovoj zoni dvadeset i četiri časa. Evo kako ja to zamišljam: vi ste dovedeni ovamo da vas skuvaju čim ste se vratili u Inerštat; onda ste od mene čuli za Harbina; sabrali ste dva i dva, i otišli da opomenete Kulera. Pustićemo Kulera da nam umakne da bismo dobili onaj krupniji zgoditak - nemamo dokaza da je crnoberzijančio penicilinom. On će pobeći u drugi becirk Kurcu, i Lajm će znati da ste vi tu učestvovali. Tri sata kasnije poslaćete poruku da vas policija traži: vi se krijete i morate da ga vidite.

- On neće doći.

- Nisam baš tako siguran. Pažljivo ćemo odabrati mesto gde ćete se sakriti, gde će on smatrati da najmanje rizikuje. Vredi pokušati. Godilo bi njegovom ponosu i smislu za šalu ako bi mogao da vas otme. A i vama bi to zapušilo usta.

Martins je rekao: - Nije imao običaj da pokušava da me otme - u školi. - Bilo je očigledno da je razmišljao pažljivo o prošlosti i da je doneo razne zaključke.

- To nisu bile tako ozbiljne neprilike niti je bilo opasnosti da ćete ga prokazati.

- Rekao sam Hariju da mi ne veruje, ali me nije čuo - kazao je Martins.

- Pristajete li?

Bio mi je vratio one dečje fotografije, i one su ležale na mom pisaćem stolu. Video sam kako ih je dugo gledao. - Da - rekao je - pristajem.

Svi prvi dogovori bili su izvršeni. Odgodili smo hapšenje Vinklera, koji se vratio iz drugog becirka, sve dok Kuler nije bio opomenut. Martins je uživao u svom kratkom razgovoru s Kulerom. Kuler ga je pozdravio bez zbunjenosti i prilično zaštitnički.

- Pa, gospodine Martinse, milo mi je što vas vidim. Sedite. Milo mi je što se sve dobro svršilo između vas i pukovnika Kaloveja. On je vrlo pošten tip, taj Kalovej.

- Nije se srećno svršilo - rekao je Martins.

- Vi se ne ljutite, siguran sam, što sam mu rekao da ste posetili Koha. Ovako sam ja to sebi zamislio - ako ste nevini, vi ćete se odmah opravdati, a ako ste krivi, pa, činjenica što ste mi se svideli, ne bi trebalo da mi smeta.

- Kao što je lažno svedočenje u istrazi.

Kuler je rekao: - Oh, pa to je stara priča. Sve mi se čini da se vi na mene ljutite. Ovako to posmatrajte - vi kao građanin koji duguje poslušnost...

- Policija je iskopala leš. Tražiće vas i Vinklera. Ja hoću da opomenem Harija.

- Ne razumem.

- Oh, da, razumete. - A bilo je jasno da je razumeo. Martins ga je naglo ostavio. Više nije želeo da gleda to ljubazno lice, čovekoljupca.

Sada je ostalo samo da se postavi mamac. Pošto sam proučio plan sistema kanalizacije, došao sam do zaključka da bi kafana ma gde u blizini glavnog ulaza u veliki odvodni kanal, smeštenog u kiosk, kako je to Martins pogrešno nazvao, bila najpogodnije mesto da se namami Lajm. Trebalo bi da samo još jednom izroni iz zemlje, da pređe pedesetak metara, da povede sa sobom Martinsa i da ponovo utone u tmene kanalizacije. On nije imao pojma da je nama poznat taj metod bežanja; verovatno je znao da jedna policijska patrola, koja je određena za kanalizaciju, završava rad pre ponoći, a da druga ne dolazi do dva sata, i tako je u ponoć Martins sedeo u maloj hladnoj kafani koja je gledala na kiosk i pio kafu za kafom. Bio sam mu pozajmio revolver; postavio sam ljude pored kioska što sam bliže

mogao, a policija nadležna za kanalizaciju bila je spremna da otkuca ponoć, da zatvori kanalizacione otvore i da počne da čisti kanale od periferije prema centru grada. Ali ja sam nameravao, ako budem mogao, da ga uhvatim pre nego što ponovo siđe. To bi uštedelo neprilike i rizik Martinsu. I tako je, kao što sam rekao, Martins sedeo u kafani.

Vetar se ponovo bio digao, ali nije doneo sneg; dopirao je leden od Dunava i na malom zelenom trgu pored kafane brisao sneg i dizao ga kao penu na grebenu talasa. U kafani se nije ložilo, pa je Martins grejao jednu ruku za drugom na šolji erzac kafe, na bezbroj šolja. Obično je s njim u kafani bio jedan moj čovek, ali sam ih menjao svakih dvadesetak minuta, ne u pravilnim razmacima. Prošlo je više od jednog sata. Martins je već odavno bio prestao da se nada, a isto tako i ja, dok sam čekao pored telefona nekoliko ulica dalje, s grupom kanalizacione policije, koja je bila spremna da siđe ako to bude potrebno. Bili smo srećniji od Martinsa jer smo bili u čizmama visokim do kukova i u koporanima od teškog, zbijenog sukna. Jedan je čovek imao mali far, otprilike upola slabiji od automobilskog fara, obešen na grudima; a drugi je nosio dve ručne lampe. Telefon je zazvonio. Bio je to Martins. - Propašću od hladnoće. Sada je jedan i četvrt. Ima li smisla da nastavimo? - upitao je.

- Nije trebalo da telefonirate. Treba da ostanete na vidiku.

- Popio sam sedam šolja ove grozne kafe. Moj stomak više ne može da podnese.

- Ako hoće da dođe ne može više mnogo da odugovlači. On neće hteti da upadne u patrolu koja dolazi u dva sata. Izdržite još četvrt sata, ali se maknite od telefona.

Martinsov glas je odjednom rekao: - Zaboga, evo ga! On je... - a zatim je telefon zamro. Rekao sam pomoćniku: - Dajte znak da paze na sve ulaze u kanalizaciju, a mojoj kanalizacionoj policiji: - Silazimo.

Evo šta se dogodilo. Martins mi je baš telefonirao kad je Hari Lajm ušao u kafanu. Ne znam šta je čuo, ako je išta čuo. Ali je i sam prizor kako čovek koga traži policija i koji je bez prijatelja u Beču govori telefonom bio dovoljan da ga opomene. Izgubio se iz kafane pre nego što je Martins spustio slušalicu. Bio je to jedan od onih retkih trenutaka kad nijedan moj čovek nije bio u kafani. Jedan je bio otišao, a drugi se nalazio na trotoaru, taman da uđe. Hari Lajm se

očešao o njega i uputio se prema kiosku. Martins je izišao i ugledao moje ljude. Da je tada viknuo, bio bi to lak nišan, ali pretpostavljam da u tom trenutku nije. Lajm, crnoberzijanac penicilinom, iščezavao je ulicom; bio je to Hari. Martins je oklevao taman toliko da je Lajm postavio kiosk između njih; onda je povikao: - Eno ga - ali je Lajm već bio nestao pod zemljom.

Kakav čudan svet, nepoznat mnogima od nas, leži ispod naših nogu: mi živimo nad izrovanom zemljom punom vodopada i brzih reka, gde nailaze plima i oseka baš kao i gore u svetu. Ako ste ikad čitali pustolovine Alena Kvatermena i priču o njegovom putovanju podzemnom rekom grada Milosisa, moći ćete da zamislite sliku poslednjeg Lajmovog uporišta. Glavni kanal, širok kao pola Temze, juri ispod jednog ogromnog svoda, a u njega se slivaju sporedni kanali: te reke padaju u vodopadima s viših nivoa i prečišćavaju se u padu, tako da je vazduh zagađen samo u tim sporednim kanalima. U glavnom odvodnom kanalu vazduh miriše prijatno i sveže, s malo ozona, a svuda u mraku čuje se voda kako pada i juri. Plima je taman bila prošla kad su Martins i policajci stigli do reke: prvo gvozdenim spiralnim stepenicama, zatim uskim prolazom, tako niskim da su morali da se pogrbe, a posle ivicom plitke vode koja im je zapljuskivala noge. Moj čovek osvetlio je ručnom lampom ivicu reke i rekao: - Ovuda je prošao - jer kao što duboka reka ostavlja, kad voda opadne, po ivicama nanos đubreta, tako isto i kanalizacija u mirnoj vodi pored zida ostavlja nanos od pomorandžinih kora, starih kutija od cigareta i sličnih stvari, i u tom nanosu Lajm je ostavio trag, tako jasan kao da je hodao po blatu. Moj policajac osvetljavao je prostor pred nama lampom u levoj ruci, a u desnoj je nosio revolver. Rekao je Martinsu: - Držite se iza mene, gospodine, taj sad može i da puca.

- Pa zašto, kog đavola, onda vi treba da ste napred?

- To je moj poziv, gospodine. - Voda je porasla skoro do kolena dok su išli; policajac je držao ručnu lampu osvetljavajući put pred njima i poremećen trag ivicom kanala. Rekao je: - Glupo je što taj gad nema nikakve mogućnosti da se izvuče. Čuvaju sve otvore kanalizacije, a policijski kordon proteže se sve do u rusku zonu. Naši momci treba samo da upadnu niz sporedne hodnike iz glavnih ulaza u kanalizaciju. - Izvadio je zviždaljku iz džepa i zviznuo, a sasvim

izdaleka od nekuda, odavde pa odande, stizao je zvižduk u znak odgovora. - Sad su svi dole. Mislim na policiju, znate. Oni to poznaju isto kao što ja poznajem Totenhem kort rod. Voleo bih da me sada vidi moja stara - rekao je podigavši svetlo za trenutak da bi osvetlio put pred sobom, i u tom trenutku odjeknuo je pucanj. Ručna lampa mu je poletela iz ruke i pala u reku. Rekao je: - Nek đavo nosi toga gada!

- Jeste li ranjeni?

- Okrznuo mi je ruku, to je sve. Nedelju dana odsustva. Evo, uzmite drugu lampu, gospodine, dok ja uvijem ruku. On je u jednom sporednom hodniku. - Zvuk pucnja je dugo odjekivao: kad je i poslednji odjek zamro, pred njima je odjeknuo zvižduk, a Martinsov drug je odgovorio zviždukom.

- Čudna stvar - rekao je Martins - ja ne znam ni kako se vi zovete.

- Bejts, gospodine. - I prigušeno se nasmejao u mraku. - Ovo nije moj uobičajeni sektor. Znate li vi, gospodine, Potkovicu?

- Poznajem.

- A vojvodu od Graftona?

- Da.

- Pa, mnogo koječega ima na ovome svetu.

- Pustite me napred. Mislim da na mene neće pucati, a ja želim da s njim razgovaram - rekao je Martins.

- Dobio sam naređenje da pazim na vas. Pazite.

- U redu. - Obišao je Bejtsa zgazivši dvadesetak centimetara dublje u reku dok je išao. Kad je stao ispred Bejtsa povikao je: - Hari - a odjek mu vrati ime: „Hari, Hari, Hari!” koje je krenulo niz reku i probudilo čitav hor zviždaljki u mraku. Ponovo je viknuo: - Hari! Iziđi. Ništa ti ne vredi.

Glas koji se začuo neverovatno blizu natera ih da se pribiju uza zid.

- Jesi li ti to, stari družo? - povikao je. - Šta hoćeš da uradim?

- Iziđi. I ruke uvis.

- Nemam lampu, stari družo. Ništa ne vidim.

- Pazite, gospodine - rekao je Bejts.

- Prislonite se uza zid. On na mene neće pucati - rekao je Martins. Viknuo je: - Hari, osvetleću put. Budi pošten i iziđi. Nemaš nikakvih izgleda. - Osvetleo je put, i na jedno šest metara od njih na rubu svetlosti i vode, pojavio se Hari. - Ruke uvis, Hari. - Hari je podigao

ruke i opalio. Metak se odbio od zida na pedalj od Martinsove glave. Martins je čuo kako je Bejts viknuo. Istoga trenutka jedan far udaljen oko pedeset metara obasjao je ceo kanal, i uhvatio u svoj snop Harija, Martinsa i izbuljene oči Bejtsa, koji se bio skljkao uz ivicu vode koja mu je dopirala sve do pojasa. Jedna prazna kutija od cigareta zadržala mu se pod miškom i tu je ostala. Moja četa je bila stigla na lice mesta.

Martins je stajao drhteći iznad Bejtsovog leša, a Hari Lajm se nalazio na pola puta između nas. Nismo mogli da pucamo iz straha da ne pogodimo Martinsa, a svetlost farova bila je zasenila Lajma. Polako smo krenuli napred, s revolverima na gotovs za svaki slučaj, a Lajm se okretao tamo-amo, kao zec zaslepljen automobilskim farovima; onda se on odjednom zaletio i skočio u duboku, brzu glavnu reku. Kad smo okrenuli svetlo za njim, on je zaronio, a struja kanalizacije nosila ga je brzo, pored Bejtsovog tela, izvan domašaja reflektora u mrak. Šta tera jednog čoveka bez nade da se grčevito bori da proživi još nekoliko trenutaka života? Je li to dobra osobina ili rđava? Nemam pojma.

Martins je stajao na spoljašnjoj ivici snopa svetlosti, i gledao je niz reku. Sad je imao revolver u ruci, a bio je jedini od svih nas koji je mogao da puca sa sigurnošću. Učinilo mi se da sam video neki pokret i doviknuo sam mu: - Pucaj! Pucaj! - Podigao je revolver i opalio. Isto onako kao što je pucao na tu komandu pre toliko godina u Brinkvort Komonu, pucao je, kao što je i onda radio, netačno. Vrisak bola odjeknuo je kroz šupljinu, nalik na cepanje pamučnog platna: bio je to i prekor i preklinjanje. - Dobro ste to obavili - povikao sam i zaustavio se pored Bejtsovog tela. Bio je mrtav. Oči su mu bile širom otvorene kad smo na njega upravili svetlo; neko je zastao, izvukao kutiju od cigareta i bacio je u reku, a reka ju je zakovtlala - komadić žutog „gold flejka”: svakako je bio daleko od Totenhem kort roda.

Pogledao sam kanal, ali je Martins bio iščezao u mraku. Viknuo sam njegovo ime, ali se ono izgubilo u zbruci odjeka, u šumu i tutnjanju podzemne reke. Onda sam začuo treći pucanj.

Martins mi je kasnije pričao: - Pošao sam uzvodno tražeći Harija, ali sam ga sigurno promašio u mraku. Plašio sam se da podignem ručnu lampu: nisam želeo da ga dovedem u iskušenje da ponovo

puca. Moj metak ga je pogodio verovatno baš na ulazu u sporedni hodnik. Onda je, verujem, dopuzao do podnožja gvozdениh stepenica. Oko desetak metara iznad glave nalazio se otvor za kanalizaciju, ali on nije imao snage da ga podigne, a čak i da mu je to pošlo za rukom policija je čekala tamo gore. On je sigurno znao sve to, ali je imao jake bolove, i isto onako kao što životinja puzi u mrak da bi tamo umrla, mislim da čovek traži svetlost. On želi da umre kod kuće, a mrak za nas nikad nije dom. Počeo je da se vuče uza stepenice, ali ga je onda bol savladao i nije mogao dalje. Ali zašto je zviždao tu glupu melodiju za koju sam, kao prava budala, verovao da ju je on napisao? Da li je pokušavao da privuče pažnju, da li je tražio prijatelja koji bi bio s njim, makar i prijatelja koji ga je namamio u klopku, ili je bio u zanosu i sve to nije imalo nikakvog značenja? U svakom slučaju, čuo sam ga kako zviždi pa sam pošao natrag duž ivice reke, i pipajući po zidu pronašao put u hodnik gde je on ležao. Rekao sam mu „Hari”, a zviždanje je prestalo, baš iznad moje glave. Stavio sam ruku na gvozdenu ogradu i počeo da se penjem. Još uvek sam se bojao da će pucati. Zatim, samo tri koraka više, moja noga je stala na njegovu ruku; bio je tu. Uperio sam svetlo na njega: nije imao revolver; sigurno ga je ispustio kad ga je moj metak pogodio. Za trenutak mi se učini da je mrtav, ali onda je jauknuo od bola. Rekao sam: „Hari”, a on je s teškom mukom okrenuo pogled prema meni. Pokušao je da govori, a ja sam se sagnuo da čujem. „Prokleta budalo” - to je bilo sve. Ne znam da li je time mislio na sebe - kao u nekoj vrsti kajanja, mada nedovoljnog (on je bio katolik) - ili je mislio na mene - sa mojih hiljadu funti godišnje i mojim izmišljenim kradljivcima stoke, koji nisam umeo tačno da pogodim ni zeca? Onda je ponovo počeo da jauče. Nisam više mogao to da podnesem i opalio sam u njega još jedan metak.

- Zaboravićemo to - rekao sam.

Martins je odgovorio: - Ja nikad neću zaboraviti.

GLAVA ŠESNAESTA

Te noći je počela jugovina; po celom Beču sneg je počeo da se topi, a razne ruševine opet su se pojavile pred očima; gvozdene šipke visile su kao stalaktiti, a zardali nosači izvirivali kao kosti kroz sivi, poluotopljeni sneg. Pogrebi su bili mnogo lakši nego što su bili pre nedelju dana, kad je bila potrebna električna bušilica da proseče smrznutu zemlju. Bilo je toplo skoro kao da je bio prolećni dan kad je Hari Lajm sahranjen po drugi put. Bio sam srećan što sam ga opet strpao pod zemlju, ali su to dva čoveka platila smrću. Grupa pored groba je sad bila manja: Kurc nije bio prisutan, ni Vinkler - bila je tu samo devojka, Rolo Martins i ja. I nije bilo suza.

Kad se sve svršilo, devojka je krenula bez ijedne reči upućene jednom od nas dvojice, niz dugu aleju s drvećem koja je vodila prema glavnom ulazu i tramvajskoj stanici, šljapkajući po otopljenom snegu. Rekao sam Martinsu: - Imam auto. Mogu li da vas povezem?

- Ne - rekao je on. - Vraćiću se tramvajem.

- Vi ste dobili, dokazali ste da sam užasna budala.

- Nisam dobio - odgovorio mi je. - Izgubio sam. - Posmatrao sam ga kako svojim predugačkim nogama korača za devojkom. Stigao ju je, a zatim su nastavili jedno pored drugoga. Mislim da joj nije rekao ni reči: bilo je to kao kraj priče, osim što ga je ona, pre nego što su mi izmakli iz vida, uzela pod ruku - čime inače priče obično počinju. Vrlo je loše pucao, i vrlo je loše umeo da oceni karakter, ali je umeo da piše romane (poznavao je majstoriju da piše napeto) i umeo je da postupa sa ženama (ne bih umeo reći koja je bila ta majstorija). A Krabin? Krabin se još uvek prepire s Društvom za britanske kulturne veze zbog Deksterovih troškova. Oni kažu da ne mogu da jednom

čoveku istovremeno isplate troškove u Stokholmu i u Beču. Jadni Krabin. Jadni svi mi, ako ćemo pravo.

Table of Contents

[UVOD](#)

[GLAVA PRVA](#)

[GLAVA DRUGA](#)

[GLAVA TREĆA](#)

[GLAVA ČETVRTA](#)

[GLAVA PETA](#)

[GLAVA ŠESTA](#)

[GLAVA SEDMA](#)

[GLAVA OSMA](#)

[GLAVA DEVETA](#)

[GLAVA DESETA](#)

[GLAVA JEDANAESTA](#)

[GLAVA DVANAESTA](#)

[GLAVA TRINAESTA](#)

[GLAVA ČETRINAESTA](#)

[GLAVA PETNAESTA](#)

[GLAVA ŠESNAESTA](#)